И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА XIV

ПРОЛЕЋЊЕ ВОДЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1936

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA XIV

S RUSKOG PREVEO
D-R MILOŠ S. MOSKOVLjEVIĆ

I. S. TURGENjEV
PROLEĆNJE VODE

SADRŽAJ

PROLEĆNJE VODE

Vesele godine,
Srećni dani —
K’o prolećnje vode
Prohujaše oni.

Iz jedne stare romanse.

Još nije bilo dva sata po ponoći kad se on vrati u svoj kabinet. Pošto mu sluga upali sveću, reče mu da ide — pa, zavalivši se u fotelji pored kamina, pokri lice rukama.

Nikad još nije osećao takav umor — telesni i duhovni. Celo veče je proveo s prijatnim damama, s obrazovanim ljudima; neke od tih dama su bile lepe, skoro sva gospoda odlikovala su se pameću i talentom — pa i on sam je razgovarao vrlo uspešno, čak sjajno... pa, i pored svega toga, još nikad ga nije tako neodoljivo obuzimalo i gušilo ono „taedium vitae” o kome su još Rimljani govorili, ona „odvratnost prema životu”. Da je bio malo mlađi — zaplakao bi od tuge i dosade, od razdraženja: ljuta i žestoka gorčina, kao od pelena, ispunjavala mu je svu dušu. Nešto nepodnošljivo bljutavo, do otužnosti teško, obuzimalo ga je sa svih strana, kao mračna jesenja noć, — i on nije znao kako da se otrese tog mraka, te gorčine. Na san nije mogao računati, jer je znao da neće moći zaspati.

Stade razmišljati... lagano, mlitavo i jetko.

Mislio je kako je sve ljudsko tašte, nepotrebno, bljutava laž. Ceo njegov život se postupno razvijao pred njegovim misaonim pogledom (nedavno je napunio 52 godine) — i nijedio doba nije poštedeo. Uvek ono isto večito pretakanje iz šupljeg u prazno, ono isto tucanje vode, ista upola poštena, upola svesna samoobmana, — šarena laža za decu, — a ovamo odjednom grune starost, baš kao sneg na glavu, — a s njom i onaj strah od smrti, koji stalno raste, sve razjeda i podgriza... i buć u bezdan! Dobro je još, ako život bude tako tekao! — Nego, možda, pred kraj naiđu, kao rđa na gvožđe, bolesti, patnje... On životno more nije zamišljao pokriveno burnim talasima, kao što ga opisuju pesnici; ne: — on je to more zamišljao kao ogledalo glatkim, nepomičnim i prozračnim do samog mračnog dna; on sedi u malenom, kolebljivom čunu — a onamo, na tom tamnom dnu pokrivenom muljem, jedva se vide gadna čudovišta, kao neke

ogromne ribe: sve nedaće života, bolesti, jadi, ludost, siromaštvo, slepilo... On gleda; kad gle, jedno čudovište se izdvaja iz mraka, diže se sve više i više, postaje sve jasnije i jasnije, sve odvratnije jasno... Još jedan trenut — i čun će se prevrnuti pod njegovim pritiskom! Ali gle, ono opet kao da tamni, udaljuje se, spušta se na dno — i leži tamo, jedva mičući repom... Ali će doći urečeni dan — i ono će prevrnuti čun.

On odmahnu glavom, skoči s fotelje, prođe se dva-triput po sobi, sede za pisaći sto, pa, izvlačeći jednu fijoku za drugom, stade preturati po svojim hartijama, po starim, većinom ženskim pismima. Ni sam nije znao zašto to čini; ništa nije tražio — prosto je hteo da se kakvim bilo spoljašnjim zanimanjem otrese misli što su ga mučile. Otvorivši onako na sreću nekoliko pisama (u jednom je našao uveo cvet, svezan izbledelom trakom) — samo sleže ramenima, pa, pogledavši u kamin, baci ih u stranu, spremajući se, verovatno, da spali svu tu nepotrebnu starež. Zavlačeći hitro ruke čas u jednu čas u drugu fijoku, odjednom široko otvori oči, na polako izvuče napolje omanju osmougaonu kutiju starinskog oblika i lagano podiže njen poklopac. U kutiji, pod dvostrukim slojem požutele hartije, stajao je jedan mali krstić od granata.

Nekoliko trenutaka je s nevericom razgledao taj krstić — na najedared slabo uzviknu... Crte njegova lica izražavale su nešto što je ličilo i na sažaljenje i na radost. Takav izraz lica ima čovek kad iznenada sretne drugog čoveka koga je odavno bio izgubio iz vida, i koga je nekad nežno voleo, a koji sad neočekivano izniče pred njegovim očima, još i sad onaj isti — ali sav izmenjen zbog godina.

On ustade — pa se vrati kaminu, sede opet u fotelju — i opet pokri lice rukama... „Zašto danas? baš danas?” mišljaše, — pa se seti mnogo koječega što je odavno prošlo.

Evo čega se setio...

Ali prvo treba da kažem kako mu je bilo ime i prezime. Zvao se Sanjin, Dimitrije Pavlović.

Evo čega se setio:

I

Bilo je to u leto 1840 godine. Sanjin je bio napunio 22 godine i nalazio se u Frankfurtu, vraćajući se iz Italije u Rusiju. On je bio čovek slabijeg imovnog stanja, ali nezavisan, skoro bez porodice. Njemu je, posle smrti nekog dalekog rođaka, ostalo nekoliko hiljada rubalja — i on se odlučio da ih potroši u inostranstvu, pre nego što stupi u službe, pre nego što konačno metne sebi na vrat onaj državni am bez koga mu se činilo da se ne može ni zamisliti obezbeđenje života. Sanjin je potpuno ostvario svoje namere, i tako je vešto udesio da je na dan dolaska u Frankfurt imao upravo onoliko novaca koliko mu je bilo potrebno da se dokotura do Petrograda. U 1840-oj godini železnice je bilo vrlo malo; gospoda turisti su putovali u diližansima. Sanjin je zauzeo mesto u „bajvagenu”; ali diližans je odlazio tek posle deset sati uveče. Vremena je imao mnogo. Srećom, vreme je bplo divno — i Sanjin, posle ručka u tada čuvenoj gostionici „Kod belog labuda”, pođe da luta po varoši. Svrati da vidi Danekerovu Arijadnu, koja mu se malo dopala, poseti dom Getea, od čijih je dela, uostalom, bio pročitao samo Vertera — i to u francuskom prevodu; prošeta se po obali Majne, najzad oseti dosadu, kao što već priliči ispravnom putniku; najposle, između pet i šest sati po podne, umoran, prašnjivih nogu, nađe se u jednoj od najsporednijih frankfurtskph ulica. Tu ulicu on posle nikad nije mogao zaboraviti. Na jednoj od njenih malobrojnih kuća, spazi firmu: „Italijanska poslastičarnica Đovani Rozeli”, koja se preporučivala prolaznicima. Sanjin uđe u nju da popije čašu limunade; ali u prvoj sobi, gde je za skromnom tezgom, na policama ofarbanog ormana, kao u apoteci, stajalo nekoliko flaša sa zlatnim natpisima i toliko isto staklenih tegla sa biskvitima, čokoladnim kolačićima i kandiranim šećerom — u toj sobi nije bilo ni žive duše; samo je sivi mačak žmirkao i preo, oštreći nokte o visoku pletenu stolicu, pored prozora, a jedno veliko klupče crvene vune ležalo je na podu, pored prevrnute kotarice izrezane od drveta, jasno se crveneći pod kosim zrakom večernjeg sunca. Potmuo šum se čuo u susednoj sobi. Sanjin postoja — pa, pošto zvono na vratima odzvoni do kraja, reče povišenim glasom: „Zar nema nikoga ovde?” U istom trenutku se vrata na susednoj sobi otvoriše — i Sanjin se i nehotice morade zadiviti.

II

U poslastičarnicu žurno upade devojka od svojih devetnaest godina, sa rasutim mrkim uvojcima po golim ramenima, s ispruženim napred golim rukama, pa, spazivši Sanjina, odmah polete k njemu, uhvati ga za ruku i povuče za sobom, neprestano govoreći zadihanim glasom: „Brže, brže ovamo, spasite!” Ne zato što nije hteo da se pokori, već prosto zbog preteranog čuđenja, Sanjin nije odmah pošao za devojkom — nego je ostao na mestu kao ukopan: u svom veku nije video takve lepotice. Ona mu se okrete, pa reče s takvim očajanjem u glasu, u pogledu, u pokretima stisnute ruke, koju je drhteći prineli bledom obrazu: „Ta hodite, hodite!” — da on odmah jurnu za njom na otvorena vrata.

U sobi u koju je utrčao za devojkom, na starinskom divanu od konjske dlake, ležao je dečak od svojih četrnaest godina, sav beo — beo sa žućkastim prelivima, kao vosak ili kao starinski mramor, neobično nalik na devojku, očevidno njen brat. Oči su mu bile zatvorene, senka od crne, guste kose padala je kao pega na njegovo kao skamenjeno čelo, na nepomične tanke obrve; ispod pomodrelih usana pomaljali su se stisnuti zubi. Izgledalo je da ne diše; — jedna ruka mu je bila pala na pod, drugu je bio zabacio pod glavu. Dečak je bio obučen i zakopčan; tesan okovratnik mu je stezao vrat.

Devojka kukajući polete k njemu. „On je umro, on je umro! — viknu ona: — sad je ovde sedeo, govorio sa mnom — pa odjednom pade i osta nepomičan... Bože moj! zar mu se ne može pomoći? A mame nema! Pantaleone, Pantaleone, šta je s doktorom? — dodade ona odjednom talijanski: — Jesi li išao po doktora?

— Sinjora, nisam išao, poslao sam Lujzu, — začu se promukao glas iza vrata, i u sobu uđe, gegajući na krivim nožicama, mali čičica u ljubičastom fraku s crnim dugmetima, visokim belim okovratnikom, kratkim pantalonama od ćitajke i plavim vunenim čarapama. Njegovo sićušno lice potpuno se gubilo pod čitavim brdom sede kose gvozdene boje. Dižući se sa svih strana uspravno uvis i padajući obratno u razbarušenim čupercima, ona je davala starčevoj figuri izgled ćubaste kokoške — a ta je sličnost bila utoliko veća što se ispod njihove tamnosive mase jedino mogao videti šiljast nos i okrugle žute oči.

— Lujza će pre otrčati, a ja ne mogu trčati, — nastavi starčić talijanski, dižući čas jednu čas drugu pljosnatu, kostoboljnu nogu, u visokim cipelama s mašnicama; — a ja sam, evo, doneo vode.

Svojim suvim, rapavim rukama stezao je dugačko grlo flaše.

— Ali dotle će Emil umreti! — uzviknu devojka i pruži ruku Sanjinu. — O, moj gospodine, o mein Herr! Zar vi ne možete pomoći?

— Treba mu pustiti krv — to je kaplja, — primeti starčić što se zvao Pantaleone.

Ma da Sanjin nije imao ni pojma iz medicine, ipak je jedno znao pouzdano: dečake od četrnaest godina ne udara kaplja.

— To je nesvestica, a ne kaplja, — reče on, obraćajući se Panteleonu. — Imate li četke?

Starčić podiže svoje lišce. — Šta?

— Četke, četke, — ponovi Sanjin na nemačkom i na francuskom. — Četke, — dodade on, čineći kao da četka svoje odelo.

Starčić ga najzad razumede.

A, četke! Spazzette! Kako ne bilo četaka!

— Dajte ih ovamo; skinućemo s njega kaput, — pa ćemo ga trljati.

— Dobro... Benone! A vodu na glavu ne treba sipati?

— Ne... posle; idite sad brzo po četke.

Pantaleone metnu flašu na pod, istrča napolje i odmah se vrati s dvema četkama, jednom za kosu i drugom za odelo. Kudrava pudlica ga je pratila na je radoznalo posmatrala starca, devojku, pa čak i Sanjina, vrteći neumorno repom — kao da želi saznati šta znači sva ta uzbuna.

Sanjin brzo skide kaput s dečka, raskopča okovratnik, zasuka rukave njegove košulje — pa, naoružavši se četkom, poče mu iz sve snage trljati grudi i ruke. Pantaleone je tako isto svojski trljao drugom četkom — za kosu — po njegovim cipelama i pantalonama. Devojka pade na kolena pored divana, na uhvativši obema rukama glavu, ne mičući nijednim očnim kapkom, prosto se upi u lice svome bratu.

Sanjin je trljao sam — a iskosa je pogledao u nju. Bože moj, ala je to lepotica!

III

Nos joj je bio malo veći, ali lepog, orlovskog kroja; gornju usnicu su jedva primetno osenjavale malje; zato je boja lica, ujednačena i mat, prava pravcata slonova kost ili mlečni ćilibar, talasast sjaj kose. kao u Alorijeve Judite u Palaco Piti — a naročito oči, tamnosive, s crnim kolutom oko zenice, divne oči koje kao da trpumfuju, — čak i sad, kad su strah i tuga pomračili njihov sjaj... Sanjin se i nehotice seti divnoga kraja iz koga se vraćao... Pa on ni u Italiji nije naišao na nešto slično! Devojka je disala retko i neravnomerno; izgledalo je da je svaki čas očekivala neće li njen brat početi disati?

Sanjin ga je i dalje trljao; ali on nije gledao samo u devojku. Originalna Pantaleonova figura takođe je privlačila njegovu pažnju. Starac je bio sasvim iznemogao i zaduvao se; pri svakom udaru četkom poskakivao je, šištao i stenjao, a ogromni pramenovi kose, nakvašeni znojem, glomazno su se njihali s jedne strane na drugu, kao žile krupne biljke kad ih podlokava voda.

— Skinite bar cipele s njega, — htede da mu kaže Saljin...

Pudlica, verovatno uzbuđena neobičnošću svega što se dešavalo, odjednom pade na zadnje šape — pa poče lajati.

— Tartaglia — canaglia![1] — zašišta na njega starac...

Ali u tom trenutku se devojčino lice preobrazi. Obrve joj se podigoše, oči postaše još veće i zasijaše od radosti...

Sanjin se obazre... Po licu dečakovu izbi rumenilo; očni kapci se mrdnuše... nozdrve zadrhtaše. On povuče vazduh kroz još neprestano stisnute zube, uzdahnu...

— Emile! — viknu devojka. — Emilio mio!

Polako se otvoriše velike crne oči. One su još gledale tupo, ali su se već malko smešile; taj isti slabi osmeh spusti se na blede usne. Zatim pomače otpuštenu ruku — pa mahnu njom i metnu je sebi na grudi.

— Emilio! — ponovi devojka pa se diže. Izraz njenog lica je bio tako snažan i vedar da je izgledalo kao da samo što joj nisu briznule suze ili samo što se nije grohotom nasmejala.

— Emile! Šta je to? Emile! — ču se iza vrata — i u sobu uđe brzim koracima lepo obučena dama srebrnasto sede kose i

crnpurastog lica. Za njom je išao postariji čovek; iza njegovih leđa pomoli se glava služavkina.

Devojka im potrča u susret.

— On je spasen, mama, on je živ! — uzviknu ona, grleći grčevito damu kad ova uđe.

— Ama šta je to? — ponovi ona. — Ja se vraćam... i odjednom sretam g-na doktora i Lujzu...

Devojka uze pričati šta se desilo, a doktor priđe bolesniku, koji je sve više i više dolazio k sebi — i još jednako se smešio: kao da se počinjao stideti uzbune koju je načinio.

— Vi ste ga, vidim, trljali četkama, obrati se doktor Sanjinu i Pantaleonu: — i dobro ste učinili... Vrlo dobra misao, a sad ćemo videti kakva još sredstva...

On opipa dečku puls.

— Hm! pokažite jezik!

Dama se brižno naže nad njega. On se još jače osmehnu, podiže oči na nju — i pocrvene...

Sanjinu senu misao da je sad suvišan; izađe u poslastičarnicu. Ali još nije bio uhvatio za kvaku vrata što vode na ulicu, kad se devojka pojavi opet pred njim i zaustavi ga.

— Vi odlazite, — poče ona, — zagledajući mu ljupko u lice; — ja vas ne zadržavam, ali vi morate neizostavno doći k nama večeras: mi vam toliko dugujemo — vi ste mi možda spasli brata — hoćemo da vam zahvalimo, mama hoće. Vi nam morate reći ko ste, morate se poradovati zajedno s nama...

— Ali ja putujem danas u Berlin — poče Sanjin.

— Imate još vremena, — odgovori živo devojka — dođite kod nas kroz jedan sat na šolju čokolade. Obećavate? A ja moram opet k njemu! Doći ćete?

Šta je ostalo Sanjinu da čini?

— Doći ću, — odgovori on.

Lepotica mu brzo steže ruku, prhnu napolje — i on se nađe na ulici.

IV

Kad se Sanjin posle sat i po vratio u poslastičarnicu Rozeli, primiše ga kao svojtu. Emilio je sedeo na onom istom divanu na kom su ga trljali: doktor mu propisa lekove i preporuči „veliku opreznost u proživljavanju osećanja”, — pošto je subjekt nervoznog temperamenta i naklonjen srčanim bolestima. On je i ranije padao u nesvest; ali nikada napad nije bio tako dug i jak. Uostalom, doktor izjavi da je svaka opasnost prošla. Emil je bio obučen u širok šlafrok kao što priliči rekonvalescentu; mati mu je umotala vrat plavom vunenom maramom; ali je imao veseo izgled, skoro svečan; pa i sve oko njega imalo je svečan izgled. Pred divanom, na okruglom stolu, zastrvenom čistim čaršavom, dizao se ogroman porculanski sud, pun mirišljave čokolade, a oko njega šolje, bočice sa sirupom, biskvitima i zemičkama; šest tankih voštanih sveća gorelo je u dva starinska srebrna svetnjaka; s jedne strane divana volterovska fotelja nudila je svoj meki zagrljaj, — i Sanjinu ponudiše baš tu fotelju. Svi stanovnici poslastičarnice s kojima se tog dana upoznao bili su na licu mesta, ne izuzimajući ni pudlicu Tartalju i mačka; svi su izgledali neopisano srećni; pudlica je čak kijala od zadovoljstva; samo se mačak, kao i pre toga, jednako snebivao i mrštio. Sanjina nateraše da objasni koje je narodnosti i otkuda je i kako se zove; kad je rekao da je Rus, — obe se dame malko začudiše i čak viknuše „ah”, — pa odmah u jedan glas izjaviše da odlično izgovara nemački. Ali, ako mu je zgodnije govoriti francuski, može se služiti i tim jezikom — pošto ga one obe razumeju i govore. Sanjin se odmah koristi tom ponudom. „Sanjin! Sanjin!” dame nikako nisu očekivale da se rusko prezime može tako lako izgovoriti. Njegovo ime „Dimitrije” takođe se jako dopalo. Starija dama primeti da je u mladosti slušala divnu operu: „Demetrio e Polibio”, ali da je „Dimitri” daleko lepše nego „Demetrio”. Na taj način Sanjin je razgovarao oko jednog sata. Sa svoje strane, dame su ga posvetile u sve pojedinosti svoga života. Govorila je više mati, dama sede kose. Sanjin je saznao od nje da joj je ime Leonora Rozeli; da je ostala udovica posle svoga muža Đovani Batista Rozeli, koji se pre dvadeset pet godina doselio u Frankfurt kao poslastičar; da je Đovani Batista bio rodom iz Vičence, i da je bio vrlo dobar čovek, iako malko prgav i malko ohol, pa još republikanac! Pri tim rečima g-đa Rozeli pokaza na njegov portret, izrađen masnim bojama, koji je visio nad divanom. Mora se pomisliti

da slikar — „takođe rzpublikanac!” kao što je s uzdahom primetila g-đa Rozeli — nije umeo potpuno pogoditi sličnost — jer je na portretu pokojni Đovani Batista izgledao kao neki mračan i surov razbojnik, — kao neki Rinaldo Rinaldini! Sama g-đa Rozeli bila je rodom iz „staroga i divnoga grada Parme, gde ima tako divno kube, koje je namalao besmrtni Koređo!” Ali zbog dugog bavljenja u Nemačkoj ona se sasvim ponemčila. Zatim dodade, mašući tužno glavom, da su joj ostali samo evo ova kći i evo ovaj sin, (ona pokaza prstom na njih jedno za drugim); — da je kćeri ime Đema, a sinu Emilio; da su oboje vrlo dobra i poslušna deca, naročito Emilio... („Ja sam neposlušna!” odgovori na to kći; — „Oh, i ti si republikanka!” odgovori mati); — da poslovi, naravno, sad idu gore nego kad je muž bio živ, koji je u poslastičarskom poslu bio veliki majstor... („Un grand’uomo”,[2] prihvati Pantaleone surova izgleda); ali da se ipak, Bogu hvala, još može živeti!

V

Đema je slušala mater, — i čas se smeškala, čas uzdisala, čas je milovala po ramenu, čas joj je pretila prstom, čas pogledala na Sanjina; ustade, zagrli i poljubi mater u vrat — u „dušicu”, zbog čega se ova mnogo smejala i čak cikala. Pantaleone je takođe pretstavljen Sanjinu. Doznao je da je on nekad bio operski pevač, za baritonske partije, ali je već odavna bio prekinuo svoja pozorišna zanimanja i bio u porodici Rozeli nešto srednje između kućnjeg prijatelja i sluge. Iako se vrlo dugo bavio u Nemačkoj, on je nemački jezik naučio rđavo i samo je umeo psovati na njemu, izopačavajući nemilosrdno čak i psovke. „Ferofluhto spičebubio!” govorio je on skoro za svakoga Nemca. A talijanski je govorio savršeno, jer je bio rodom iz Sinigalje, gde se čuje „lingua toscana in bocca romana!”[3] Emilio se, očevidno, mazio i predavao prijatnom osećanju čoveka koji tek što je izbegnuo opasnost ili koji prezdravlja; a sem toga, po svemu se moglo videti da ga svi u kući maze. On je stidljivo zahvalio Sanjinu, a inače je više navaljivao na sirup i bonbone. Sanjin je morao popiti dve velike šolje izvrsne čokolade i pojesti pozamašnu količinu biskvita: tek što proguta jedan, a Đema mu već nudi drugi, a bilo je

nemoguće odbiti! Ubrzo se osetio kao kod svoje kuće; vreme je letelo s neverovatnom brzinom. Morao je mnogo pričati o Rusiji uopšte, o ruskoj klimi, o ruskom društvu, o ruskom seljaku — a naročito o kozacima; o ratu dvanaeste godine, o Petru Velikom, o Kremlju i o ruskim pesmama i zvonima. Obe dame imale su vrlo slab pojam o našoj prostranoj i udaljenoj Rusiji; g-đa Rozeli, ili, kako su je češće zvali, frau Lenore, čak je zaprepastila Sanjina pitanjem: da li postoji još u Petrogradu čuvena kuća od leda, sagrađena u prošlom veku, o kojoj je ona nedavno čitala tako zanimljiv članak u jednoj od knjiga njenog pokojnog muža: Bellezze delle arti?[4] A u odgovor na Sanjinov uzvik: „zar vi mislite da u Rusiji nema nikad leta?!" frau Lenore odgovori da je ona dosada tako zamišljala Rusiju: večiti sneg, svi idu u bundama i svi su vojna lica — ali je gostoljublje izvanredno, i svi su seljaci vrlo poslušni! Sanjin se potrudi da njoj i njenoj kćeri da tačnija obaveštenja. Kad se govor dotače ruske muzike, odmah ga zamoliše da otpeva kakvu rusku ariju i pokazaše mu majušni fortepiano koji je stajao u sobi, s crnim dirkama umesto belih, i belim mesto crnih. On se pokori bez mnogo ustezanja, na, prateći sam sebe sa dva prsta desne i tri leve ruke (palcem, srednjim i malim) — otpeva, tankim tenorom, kroz nos, prvo „Sarafan", — zatim: „Po ulici popločanoj". Dame pohvališe njegov glas i muziku, ali ih je više ushićavala mekota i zvučnost ruskog jezika i zatražiše da im prevede tekst. Sanjin ispuni njihovu želju — ali pošto reči „Sarafan" i, naročito, „Po ulici popločanoj" (sur une rue pavée une jeune fille allait à l'eau — tako je preveo smisao originala) — nisu mogli izazvati kod njegovih slušateljki visok pojam o ruskoj poeziji, to on prvo izdeklamova, zatim prevede, na najzad i otpeva Puškinovo: „Sećam se divnog trenutka", koje je komponovao Glinka, čije je nežne kuplete on otpevao malko pogrešno. Tada se dame oduševiše — frau Lenore čak pronađe u ruskom jeziku neobičnu sličnost s italijanskim. „Mgnovenje" — „o, vieni" — „so mnoi" — „siam noi" — i t. d. Čak i imena: Puškin (ona je izgovarala Pussekin) i Glinka zvučali su joj kao nešto blisko. Sanjin, sa svoje strane, zamoli dame da štogod otpevaju: ni one se nisu ustezale. Frau Lenore sede za fortepijano i zajedno s Đemom otpeva nekoliko duetina i „stornela".

Mati je nekad imala lep kontralt; glas u kćeri je bio nešto slab, ali prijatan.

VI

Ali se Sanjin nije divio samo Đeminom glasu — već i njoj samoj. On je sedeo malo pozadi i mislio u sebi da se nikakva palma — čak ni u stihovima Benediktova, tadašnjeg pesnika u modi — ne može takmičiti s lepotom njenoga stasa. A kada bi ona, na osećajnim mestima, podizala u vis oči, njemu se činilo da nema takvoga neba koje se ne bi otvorilo pred takvim pogledom. Čak i starac Pantaleone, koji je, naslonjen ramenom uz dovratak i uvučene brade i usta u širok okovratnik, slušao dostojanstveno, s izgledom poznavaoca — čak je i on uživao u licu divne devojke i divio mu se — a on je bar bio na njega naviknut! Svršivši svoje duetine s ćerkom, frau Lenore napomenu da Emilio ima odličan glas, pravo srebro — ali da je sad u onim godinama kad se glas menja (on je doista govorio nekakvim basom koji se neprestano prelamao) — i da je iz toga uzroka njemu zabranjeno pevati; ali eto mogao bi Pantaleone, u čast gostu, razveseliti ih po starinski! Pantaleone odmah načini ozbiljno lice, namršti se, nakostreši kosu i izjavi da je on već odavno sve to napustio, iako se u mladosti doista nije imao čega stideti — a on je uopšte pripadao onoj epohi kad, su živeli pravi, klasični pevači — a ne kao sadašnji drekavci! I prava škola pevanja; da su njemu, Pantaleonu Čipatoli iz Vareze, dali jedared u Modeni lavorov venac, pa su čak tim povodom pustili u pozorištu nekoliko golubova; da ga je, pored ostalog, jedan ruski knez Tarbuski — „il principe Tarbusski” — s kojim je bio u najprijateljskijim odnosima, stalno zvao za večerom u Rusiju, obećavao mu zlatna brda!... ali da se on nije hteo rastati od Italije, zemlje Dantea — ii paese del Dante! — Posle su, naravno, nastupile... nesrećne prilike, on je sam bio neoprezan... Tu starac prekide sam sebe, uzdahnu duboko dva tri puta, obori oči — i ponovo poče govoriti o klasičnoj epohi pevanja, o čuvenom tenoru Garčiji, koga je on neobično, bezgranično poštovao. „To je bio čovek!” viknu on. Nikada se veliki Garčija — „il gran Garcia” — ne bi toliko ponizio kao sadašnji tenorići — tenorecci — u falsetu: svim grudima, grudima, voce di petto, si! Starac se snažno lupi malenom,

suvom pesnicom po svome žabo-u! I kakav glumac! Vulkan, signori miei, vulkan, un Vesuvio! Imao sam čast i sreću da pevam zajedno s njim u operi dell' illustrissimo maestro Rosini, u Otelu! Garčija je bio Otelo — ja sam bio Jaro — i kad bi on izgovorio onu rečenicu...

Tu Pantaleone zauze pozituru i zapeva uzdrhtalim i promuklim, ali još uvek patetičnim glasom:

L'i.. ga daver... so daver...
Io più no... no... no... nov temerò!

— Pozorište se treslo, signori miei! ali i ja nisam izostajao; i ja sam za njim:

L'i... ga daver... so daver... so il fato
Temer più non dovro!

— „I najedared on — kao munja, kao tigar: Morrò!... ma vendicato...

— „Ili ono, kad. bi pevao... kad bi pevao onu čuvenu ariju iz „Matrimonio segreto": Pria che spunti... Tu bi on, il gran Garcia, posle reči: I cavalli di galoppo — činio pri rečima: Senza posa caccierà — čujte kako je to divno, com'è stupendo! Tu je on činio..." Starac poče nekakvu neobičnu fiorituru — a na desetoj noti zape, zakašlja se i, mašući rukom, okrete se i progunđa: „zašto me mučite?" Đema odmah skoči sa stolice pa, pljeskajući jako, s uzvikom: bravo!... bravo! pritrča starom Jagu u ostavci, pa ga obema rukama ljupko potapša po ramenima. Samo se Emil nemilosrdno smejao. Cet âge est sans pitié — ove godine ne znaju za sažaljenje — rekao je još Lafonten.

Sanjin pokuša da uteši prestarelog pevača, pa poče govoriti s njim na italijanskom jeziku (on ga je malo naučio za vreme svoga poslednjeg putovanja) — poče govoriti o „paese del Dante, dove il si suona". Ta rečenica, zajedno ca „lasciate ogni speranza" — činila je sav pesnički italijanski bagaž mladoga turiste; ali se Pantaleone nije podao njegovom naturanju. Uvukavši dublje nego ikad bradu u okovratnik i tužno bečeći oči, on je opet počeo ličiti na pticu, pa još ljutitu, — na gavrana ili jastreba. Tada Emil, pocrvenevši za časak

malo, kao što se obično dešava razmaženoj deci, — okrete se sestri i reče joj dd ako želi da zabavi gosta, onda ne može ništa lepše izmisliti nego da mu pročita jednu od malih komedija od Malca, koje ona tako lepo čita. Đema se nasmeja, udari brata po ruci, i uzviknu da on „uvek tako nešto izmisli!” Ipak, odmah ode u svoju sobu, pa vrativši se otuda s malom knjižicom u ruci, sede za sto ispred lampe, osvrte se, podiže prst — kao da veli „ćutite!” — čisto italijanski gest — i stade čitati.

VII

Malc je bio frankfurtski književnik tridesetih godina, koji je u svojim kratkim i lako nabacanim komedijicama, pisanim na mesnom narečju, iznosio, sa zabavnim i živim, iako ne dubokim humorom, mesne, frankfurtske tipove. Pokazalo se da je Đema čitala doista odlično — sasvim glumački. Ona je osenčavala svako lice i odlično je isticala njegov karakter, služeći se mimikom koju je nasledila zajedno s italijanskom krvlju, ne štedeći ni svoj nežni glas, ni svoje divno lice, kad je trebalo pretstaviti ili izlapelu staricu, ili glupog gradonačelnika — ona je pravila najsmešnije grimase, bečila oči, mrštila nos, izgovarala r resicom, cikala... Sama se za vreme čitanja nije smejala, ali kad bi slušaoci (istina, izuzimajući Pantaleona: on bi se odmah uklonio čim bi se povela reč o quel ferroflucto Tedesco), kad bi je slušaoci prekidali složnim grohotom smeha — ona bi se i sama glasno smejala, spustivši ruke na kolena, zabacivši glavu nazad — i meki kolutovi njenih crnih uvojaka skakali su po vratu i ramenima koja su se tresla. Smeh se prekidao — i ona bi odmah podizala knjigu, na bi počela ozbiljno čitati, davši opet svojim crtama potrebni izraz. Sanjin joj se nije mogao dovoljno nadiviti. Njega je naročito čudilo to: kakvim čudom je tako idealno divno lice najedared dobijalo tako komičan, ponekad skoro trivijalan izraz? Manje zadovoljavajući čitala je Đema uloge mladih devojaka — tako zvanih „jeunes premières“; naročito joj nisu ispadale za rukom ljubavne scene; ona je i sama to osećala, pa im je zato davala laku nijansu potsmešljivosti — kao da nije verovala svim tim ushićenim kletvama i uzvišenim rečima, od kojih se, uostalom, i sam pisac uzdržavao — ukoliko je to bilo mogućno. Sanjin nije osetio kako je proletelo veče

— i seti se da ima da putuje tek kad je izbilo deset sati. On skoči sa stolice kao oparen.

— Šta vam je? — upita frau-Lenore.

— Pa ja danas moram putovati u Berlin — i već sam uzeo mesto na diližansu!

— A kad odlazi diližans?

— U deset i po!

— E na onda nećete stići, — primeti Đema: — ostanite... ja ću još malo čitati.

— Jeste li platili sve, ili ste dali samo kaparu? — zainteresova se frau-Lenore.

— Sve! — uzviknu Sanjin s tužnom grimasom.

Đema ga pogleda zažmirivši — pa se nasmeja, a mati je poče grditi. — Mladi čovek uzalud potrošio novac a ti se smeješ!

— Nije to ništa, — odgovori Đema: — to njega neće upropastiti, a mi ćemo se potruditi da ga utešimo. Hoćete li limunade?

Sanjin popi čašu limunade, Đema ponovo uze čitati Malca — i sve opet pođe kao podmazano.

Izbi dvanaest sati. Sanjin se poče pozdravljati.

— Vi sad treba da ostanete nekoliko dana u Frankfurtu, reče mu Đema: — kud da se žurite? U drugoj varoši neće biti veselije. — Ona poćuta. — Bogami, neće biti, — dodade ona na se osmehnu. Sanjin ništa ne odgovori i pomisli da zbog praznine svoga novčanika hteo ne hteo mora ostati u Frankfurtu, dok ne dođe odgovor od jednog berlinskog prijatelja, kome se spremao da se obrati za novac.

— Ostanite, ostanite, — reče i frau Lenore. — Upoznaćemo vas s Đeminim verenikom, g-m Karlom Kliberom. On danas nije mogao doći, pošto je jako zauzet u svome dućanu... vi ste zacelo videli na Cajlu najveći dućan štofa i svilenih materija? Dakle, on je tamo glavni. Ali njemu će biti vrlo milo da se upozna s vama.

Sanjina je ta novost — Bog zna zašto — malko onespokojila. „Srećan je taj verenik!” prođe mu kroz glavu. On pogleda u Đemu i učini mu se da je spazio potsmeh u njenim očima. On se poče pozdravljati.

— Do viđenja sutra? Zar ne, do sutra? — upita frau Lenore.

— Do sutra! — reče Đema ne upitnim, već potvrdnim tonom, kao da drukčije nije moglo ni biti.

— Do sutra! — odazva se Sanjin.

Emil, Pantaleone i pudlica Tartalja ispraćali su ga do ulice. Pantaleone ne otrpe da ne izrazi svoje nezadovoljstvo Đeminim čitanjem. Kako je nije sramota! Krevelji se, ciči — una carricatura! Trebalo bi da pretstavlja Meropu ili Klitemnestru — nešto veliko, tragično, a ona imitira nekakvu gadnu Nemicu! Tako i ja mogu... Merc-kerc, smerc, dodade on promuklim glasom, ispruživši lice napred i šireći prste. Tartalja zalaja na njega, a Emil udari u smeh. Starac se naglo okrete nazad.

Sanjin se vrati u gostionicu „Kod belog labuda” (tamo je ostavio svoje stvari u zajedničkoj sali) — dosta neodređeno raspoložen. Svi ti nemačko-francusko-italijanski razgovori neprestano su mu zujali u ušima.

— Verenica! — šaptao je, ležeći već u postelji u skromnoj sobi koja mu je data. — A i jeste lepotica! Ali zašto sam ja ostao?

Ipak sutradan posla pismo berlinskom prijatelju.

VIII

Još se nije bio ni obukao, kad mu kelner javi da su došla dva gospodina. Jedan od, njih bio je Emil; drugi, ličan i visok mlad čovek, vrlo lep u licu, bio je her Karl Kliber, verenik divne Đeme. Mora biti da u to vreme u celom Frankfurtu ni u jednom dućanu nije bilo tako uljudnog, prijatnog, dostojanstvenog, ljubaznog, glavnog pomoćnika kakav je bio g-n Kliber. Besprekornost njegove toalete bila je na istoj visini sa dostojanstvom njegovog držanja, s elegancijom, istina malo neprirodnom i uzdržljivom, na engleski način (on je proveo dve godine u Engleskoj), ali ipak zanosnom elegancijom njegovih manira. Na prvi pogled jasno se videlo da se ovaj lepi, unekoliko strogi, odlično vaspitani i izvanredno uglađeni mladić navikao pokoravati starijim i zapovedati mlađim, i da je za tezgom svoga dućana svakako morao ulivati poštovanje i samim kupcima! U natprirodno njegovo poštenje nije se moglo ni najmanje sumnjati: trebalo je samo pogledati na njegove kruto uštirkane okovratnike! I glas mu je bio onakav kako se moglo očekivati: pun i pouzdano sočan, ali ne odveć jak, čak s nešto nežnosti u tembru. Takim glasom naročito je zgodno izdavati naredbe potčinjenim

pomoćnicima, recimo kad kaže: „Pokažite onaj komad crvene lionske kadife!” — ili: „Dajte stolicu ovoj dami!”

G-n Kliber se prvo pretstavi, pri čem tako plemenito naže stas, prijatno sastavi noge i tako učtivo dodirnu potpeticom o potpeticu da je svaki odmah morao pomisliti: „u ovog čoveka su i rublje i duševne osobine — prve vrste!” Odnegovanost gole desne ruke (u levoj, obučenoj u švedsku rukavicu, držao je šešir gladak kao ogledalo, a u njemu je stajala druga rukavica) — odnegovanost te desne ruke, koju je on skromno ali energično pružio Sanjinu, premašala je svaku verovatnoću: svaki nokat bio je savršenstvo svoje vrste! Zatim reče, na najodabranpjem nemačkom jeziku, da je želeo izjaviti svoje poštovanje i svoje priznanje g-nu strancu koji je ukazao tako važnu uslugu njegovom budućem srodniku, bratu njegove verenice; pri tom je poveo levu ruku sa šeširom u pravcu Emila, koji kao da se zastideo, pa, okrenuvši se k prozoru, metnuo prst u usta. G-n Kliber dodade da će se smatratn srećnim ako sa svoje strane bude mogao učiniti štogod prijatno g-nu strancu. Sanjin odgovori, s nešto malo napora, takođe nemački, da mu je vrlo milo... da je njegova usluga bila beznačajna... i zamoli svoje goste da sednu. Her Kliber zahvali — i raširivši u tren oka peševe fraka, spusti se na stolicu — ali se spusti tako lako i sedeo je na njoj tako nesigurno da je čovek morao pomisliti: „ovaj čovek je seo iz učtivosti — pa će sad opet prhnuti!” I doista, on odmah prhnu, na koraknuvši stidljivo dva put, kao da igra, izjavi da na žalost ne može duže ostati, jer žuri u svoju radnju — poslovi pre svega! — Ali pošto je sutra nedelja — to je, u sporazumu s frau-Lenorom i frajlajn-Đemom, priredio izlet u Soden radi razonode, na koju ima čast pozvati g-na stranca — pa se nada da on neće odbiti da je ukrasi svojim prisustvom. Sanjin pristade da je ukrasi — i her Kliber se ponovo preporuči i izađe, sa svojim pantalonama najnežnije boje graška, i tako isto prijatno škripeći đonovima novih cipela.

IX

Emil je i dalje stajao okrenut prozoru, čak i pošto ga je Sanjin ponudio da sedne; čim njegov budući rođak izađe, on načini na levo krug, pa praveći grimase detinjski i crveneći, upita Sanjina može li

još malo ostati kod njega! „Danas mi je daleko bolje, dodade on, — ali mi je doktor zabranio da radim.”

— Ostanite! Vi mi ni najmanje ne smetate, — uzviknu smesta Sanjin, koji je, kao svaki pravi Rus, jedva čekao da se uhvati za prvi povod, samo da ne bude sam doveden do toga da mora nešto raditi.

Emil mu zahvali — i za najkraće vreme se potpuno naviknu i na njega i na njegov stan; razgledao je njegove stvari, raspitivao skoro o svakoj: gde ju je kupio i kakva je? Pomagao mu je da se obrije, pri čemu mu je primetio da greši što ne pušta brkove; rekao mu je, najzad, mnoštvo pojedinosti o svojoj materi, o sestri, o Pantaleone, čak i o pudlici Tartalji, o celom njihovom životu i radu. Kod Emila se izgubio svaki trag snebivanja; on je najedared osetio da ga nešto neobično privlači k Sanjinu — ali ne zato što mu je uoči toga dana spasao život, već zato što je bio tako simpatičan čovek! On požuri da poveri Sanjinu sve svoje tajne. Naročito se vatreno zadržavao na tome što njegova mama pošto poto hoće da stvori od njega trgovca — a on zna, pouzdano zna da je rođen za umetnika, muzičara, pevača; da je pozorište njegov pravi poziv; da ga čak i Pantaleone potstiče, ali da g-n Kliber povlađuje mami, na koju ima veliki uticaj; da sama misao da on postane ćifta pripada ustvari g-nu Kliberu, po čijem se shvatanju ništa na svetu ne može sravniti s pozivom trgovca! Prodavati štof i kadifu — i varati publiku, udarati joj „Narrenoder Russen-Preise” (ludačke — ili ruske cene) — eto, to je njegov ideal!

— E pa sad treba da idemo kod nas! — uzviknu on, čim Sanjin svrši svoju toaletu i napisa pismo u Berlin.

— Sad je još rano, — primeti Sanjin.

— To ništa ne znači, — reći će Emil, umiljavajući mu se. — Hajdemo! Svratićemo u poštu, pa onda ćemo kod nas. Đema će vam se tako radovati! Vi ćete kod nas doručkovati... Možete reći štogod mami o meni, o mojoj karijeri...

— No hajdemo, — reče Sanjin, — i oni odoše.

X

Đema mu se doista obradovala, i frau-Lenore ga je vrlo prijateljski dočekala: videlo se da je juče na obadve učinio dobar

utisak. Emil otrča da se postara za doručak, šapnuvši pre toga na uvo Sanjinu: „ne zaboravite!”

— Neću zaboraviti, — odgovori Sanjin.

Frau-Lenore nije bila najzdravija: imala je migrenu — pa se, upola ležeći u fotelji, trudila da se ne miče. Đema je imala na sebi široku žutu bluzu, opasanu crnim kožnim pojasom; i ona je izgledala umorna i malko bleda: tamni kolutovi su osenjavali njene oči, ali se njihov sjaj nije zbog toga umanjivao, već je bledilo davalo nešto tajanstveno i milo klasično strogim crtama njena lica. Sanjina je toga dana naročito iznenadila fina lepota njenih ruku: kad bi nameštala i pridržavala njima svoje tamne, sjajne kovrdžice — njegov pogled nije se mogao odvojiti od njenih prstiju, gipkih i dugih, i odvojenih jedan od drugog, kao u Rafaelove Fornarine.

Napolju je bila velika vrućina; posle doručka Sanjin htede da ide, ali mu oni napomenuše da je u ovakav dan najbolje uopšte ne micati se s mesta — i on pristade, pa ostade. U krajnjoj sobi, u kojoj je sedeo sa svojim domaćicama, bila je hladovina; prozori su gledali u omanju baštu, obraslu bagrenom. Mnoštvo pčela, osa i bumbara složno i veselo je zujalo u njegovim gustim granama, posutim zlatnim cvećem; kroz poluotvorene kapke na prozorima i spuštene store prodirao je u sobu taj neprekidni zuk: on je govorio o zapari razlivenoj po vazduhu napolju — i tim slađa je postajala hladovina zatvorenog i udobnog stana.

Sanjin je razgovarao mnogo, kao i juče, ali ne o Rusiji i ne o ruskom životu. Želeći ugoditi svome mladom prijatelju, koga su odmah posle doručka poslali do g-na Klibera — da se vežba u knjigovodstvu, — on navede razgovor na relativnu zgodu i nezgodu od umetnosti i trgovine. On se nije začudio tome što je frau-Lenore držala stranu trgovini — on je to očekivao; ali je i Đema delila njeno mišljenje.

— Ako si umetnik, a naročito pevač, — tvrdila je ona, mašući energično rukom ozgo na dole, — budi svakojako na prvom mestu! Drugo već ništa ne valja; a ko zna da li ćeš postići prvo mesto. — Pantaleone, koji je takođe sudelovao u razgovoru (njemu, kao davnašnjem sluzi i starom čoveku, dopuštano je bilo čak da sedi na stolici u prisustvu domaćina; Talijani uopšte nisu strogi u pogledu etikecije). — Pantaleone, razume se, svojski je bio za umetnost.

Istina, njegovi razlozi su bili dosta slabi: on je više pričao neprestano da pre svega treba imati d uri certo estro d'inspirazione — neki polet oduševljenja! Frau-Lenore mu primeti da i on, naravno, ima taj „estro" — a međutim... — Ja sam imao neprijatelja, — tužno primeti Pantaleone.

— A otkud ti znaš (Talijani se, kao što je poznato, lako „tikaju") — da Emil neće imati neprijatelja, ako se čak i pokaže kod njega taj „estro"?

— E pa načinite od njega ćiftu, — reče zlovoljno Pantaleone: — ali Đovan Batista ne bi tako uradio, iako je bio poslastičar! — „Đovan Batista, moj muž, bio je pametan čovek — i ako se u mladosti zanosio..." Ali starac već ništa nije hteo čuti — već se udalji, rekavši još jednom prekorno: A! Đovan Batista!... Đema uzviknu da kad bi se Emil smatrao za rodoljuba i želeo posvetiti svu svoju, snagu oslobođenju Italije — to se, naravno, za tako uzvišeno i sveto delo može žrtvovati osigurana budućnost — ali ne radi pozorišta. Tu frau-Lenore obuze uzbuđenje i ona poče preklinjati svoju kćer da ne zabunjuje bar brata — nego da se zadovolji time što je i sama preterana republikanka! Rekavši te reči, frau-Lenore poče okati i žaliti se na glavu, koja „samo što joj nije prsnula". (Iz poštovanja prema gostu, frau-Lenore govorila je s ćerkom francuski).

Đema je odmah poče dvoriti, tiho joj je duvala u čelo, pokvasivši ga prvo kolonjskom vodom, tiho joj je ljubila obraze, nameštala joj je glavu na jastuke, zabranjivala joj da govori — pa ju je opet ljubila. Zatim se okrete Sanjinu i poče mu pričati, pola šaljivim pola dirljivim glasom — kakvu ona ima divnu mater i kakva je to bila lepotica! „Šta ja govorim: bila! ona je i sada divna. Pogledajte, pogledajte kakve ima oči!"

Đema brzo izvadi iz džepa belu maramicu, pokri njom materino lice — na spuštajući polako ivicu naniže — otkri postupno čelo, obrve i oči frau-Lenore, pričeka i zamoli da ih otvori. Ona se pokori, Đema uzviknu od ushićenja (oči u frau Lenore su doista bile vrlo lepe) — na brzo spusti maramicu preko nižeg, manje pravilnog dela lica svoje matere i ponovo je poče ljubiti. Frau-Lenore se smejala, polako okretala lice i tobož upinjući se otklanjala svoju kćer. Ova se takođe pravila da se bori s materom i umiljavala joj se — ali ne kao

mačka, ne na francuski način, već sa onom talijanskom gracijom u kojoj se uvek oseća prisustvo snage.

Najzad, frau-Lenore izjavi da je umorna... Tada joj Đema dmah posavetova da malko otspava tu, u fotelji, — a ja i gospodin Rus — „avec le monsieur russe” — bićemo tako tihi, tako tihi... kao mišići… „comme des petites souris”. Frau-Lenore se na to osmehnu, zatvori oči pa zaspa, uzdahnuvši malko. Đema se lako spusti na klupicu pored nje, i više se nije ni makla, samo je pokašto prinosila prst jedne ruke usnama — drugom je pridržavala jastuk iza materine glave — i samo je polako vikala „pst”, pogledajući sa strane na Sanjina, kad bi ovaj dopustio sebi i najmanji pokret. Svršilo se tim što je i on skoro obamro — i sedeo nepomično, kao očaran, i svom snagom svoje duše uživao u slici koju su mu pružali i ta polumračna soba, gde su se ovde onde, kao svetle tačke, rumenile sveže divne ruže u zelenim starinskim čašama — i ta zaspala žena sa skromno sklopljenim rukama i dobrim, umornim licem, oivičenim kao sneg belim jastukom, i ovo mlado, napregnuto pažljivo i takođe dobro, pametno, čisto i neopisano divno stvorenje, s takvim crnim, dubokim očima, koje su se, iako potonule u senku, ipak sijale... Šta je ovo? San? Bajka? I otkud on tu?

XI

Zvonce zazvoni nad spoljnim vratima. Mlad seoski momak u krznenoj šubari i crvenom prsluku uđe sa ulice u poslastičarnicu. Od samog jutra nijedan kupac nije navraćao u nju... — Eto kako mi trgujemo! — napomenula je sa uzdahom, za vreme doručka, frau-Lenore Sanjinu. Ona je i dalje spavala; Đema se bojala da ukloni ruku ispod jastuka, pa šapnu Sanjinu: „Idite u radnju vi mesto mene!” Sanjin izađe odmah na prstima u poslastičarnicu. Momčiću je trebalo četvrt funte kolačića s nanom. — Koliko treba da mu naplatim? — upita Sanjin šapatom kroz vrata Đemu. — „Šest krajcara!” — odgovori ona tako isto šapatom. Sanjin odmeri četvrt funte, potraži hartiju, napravi od nje fišek, zamota kolačiće, prosu ih, opet zamota, opet prosu, najzad ih dade, primi novac... Momčić ga je gledao začuđeno, gnječeći šubaru na trbuhu, a u susednoj sobi Đema je umirala od smeha, stegnuvši usta. Još taj kupac nije bio izašao, a

javi se drugi, zatim treći... „Vidi se da sam srećne ruke!” pomisli Sanjin. Drugi zatraži čašu oršada, treći pola funte bonbona. Sanjin ih usluži, lupkajući uzbuđeno kašičicama, premeštajući tanjiriće i zavlačeći hitro prste u fijoku i tegle. Pri obračunavanju je oršad dao jevtinije, a za bonbone je uzeo dve krajcare više. Đema se neprestano smejala kradom, pa i sam Sanjin je osećao neobičnu veselost, neko naročito srećno raspoloženje. Činilo se da bi večito stajao tako za tezgom i prodavao bonbone i oršad, dok ono milo stvorenje gleda u njega kroz vrata prijateljski potemešljivim očima, a letnje sunce, probijajuće se kroz gusto lišće kestenova ispred prozora, ispunjava svu sobu zelenkastim zlatom podnevnih zraka, podnevnih senki, i srce oseća neku prijatnu maznu lenjost, bezbrižnost i mladost — prvu mladost.

Četvrti posetilac zatraži šolju kafe; morao se obratiti Pantaleonu. (Emil se još nikako nije vraćao iz dućana g-na Klibera). Sanjin ponovo sede kod Đeme. Frau-Lenore je još neprestano spavala, na veliko zadovoljstvo njene kćeri. — Mamu za vreme spavanja prođe migrena — napomenu ona. Sanjin poče govoriti — naravno, kao i pre, šapatom, — o svome „trgovanju”; raspitujući se najozbiljnije o cenama razne poslastičarske robe; Đema mu je takođe ozbiljno kazivala te cene, a međutim obadvoje su se u sebi složno smejali, kao da su svesni da igraju vrlo zanimljivu komediju. Odjednom na ulici vergl zasvira ariju iz „Frajšica”: „Durch die Felder, durch die Auen”. Tužni zvuci su plakali, drhteći i zviždeći u nepomičnom vazduhu. Đema zadrhta... „On će probuditi mamu!” Sanjin smesta istrča na ulicu, tutnu verglašu nekoliko krajcara u ruku — i natera ga da ućuti i udalji se. Kad se vrati, Đema mu zahvali lakim klimaljem glave, pa, osmehnuvši se zamišljeno, sama uze jedva čujno pevušiti lepu Veberovu melodiju, kojom Maks iskazuje svu neodlučnost prve ljubavi. Zatim upita Sanjina poznaje li „Frajšica”, voli li Vebera i dodade da taku muziku voli više nego išta, iako je Talijanka. S Vebera razgovor skliznu na poeziju i romantizam, na Hofmana, koga su tada svi još čitali...

A frau-Lenore još jednako je spavala, i čak je pomalo hrkala, a sunčani zraci, koji su se uzanim prugama probijali kroz kapke, neosetno ali stalno su se premeštali i putovali po podu, po nameštaju, po Đeminom odelu, po lišću i cvetnim krunicama.

XII

Videlo se da Đema nije mnogo marila za Hofmana i čak je nalazila da je... dosadan! Fantastično magloviti, severni elemenat njegovih pripovedaka bio je malo pristupačan njenoj južnoj, svetloj prirodi. „To su sve bajke, sve je to pisano za decu!” uveravala je ona, ne bez omalovažavanja. Nedostatak poezije kod Hofmana ona je takođe neodređeno osećala. Ali on je imao jednu pripovetku, čiji je naslov ona uostalom zaboravila a koja joj se mnogo dopadala; ustvari, njoj se dopadao samo početak te pripovetke: kraj ili nije pročitala, ili ga je zaboravila. Ticalo se jednog mladića koji negde, mal’te ne u poslastičarnici, sreta devojku retke lepote, Grkinju; nju prati tajanstven i čudan zao starac. Mladić se od prvog pogleda zaljubljuje u devojku; ona gleda u njega tako tužno, kao da ga preklinje da je oslobodi... On se udaljuje za trenutak — pa, vrativši se u poslastičarnicu, već ne nalazi ni devojku ni starca; poleti da je traži, neprestano nailazi na sasvim sveže njihove tragove, juri za njima — i ni na koji način ne može nigde da ih stigne. Lepotica zauvek nestaje za njega — i on nema snage da zaboravi njen molećivi pogled, i muči ga pomisao da mu je možda sva sreća njegova života iskliznula iz ruku.

Hofman teško da tako završuje svoju pripovetku; ali u Đeminoj uspomeni ona se tako složila, takva ostala.

— Čini mi se, — reče ona, — takvi sastanci i takvi rastanci dešavaju se na svetu češće nego što mi mislimo.

Sanjin oćuta... i malo posle poče govoriti... o g-nu Kliberu. On ga prvi put pomenu: do tog trenutka nijedared ga nije pomenuo.

Sad i Đema oćuta i zamisli se, grickajući lagano nokat kažiprsta i uperivši oči u stranu. Zatim ona pohvali svoga verenika, pomenu sutrašnju šetnju koju je on spremao, pa pogledavši brzo u Sanjina opet ućuta.

Sanjin nije znao o čemu da povede razgovor.

Emil s bukom utrča i probudi frau-Lenore... Sanjin se obradova njegovoj pojavi.

Frau Lenore ustade iz fotelje. Pojavi se Pantaleone i reče da je ručak gotov. Domaći prijatelj, bivši pevač i sluga vršio je i dužnost

kuvara.

XIII

Sanjin ostade i posle ručka. Njega nisu puštali sve pod istim izgovorom da je strašna vrućina, — a kad vrućina popusti, ponudiše ga da ode u baštu, na kafu u senci od bagrema. Sanjin pristade. Osećao se vrlo dobro. U jednoliko tihom i glatkom toku života kriju se velike lepote — i on im se predavao s uživanjem, ne tražeći ništa naročito od današnjeg dana, ali i ne misleći o sutrašnjem, ne sećajući se jučerašnjeg. Šta je vredela sama blizina takve devojke kakva je bila Đema? On će se uskoro rastati od nje i verovatno zauvek; ali zasad ih isti čun, kao u Ulandovoj romapsi, iosi tihim životnim strujama — raduj se, uživaj, putniče! I sve je izgledalo prijatno i milo srećnom putniku. Frau-Lenore ga ponudi da se ogleda s njom i s Pantaleonom u „tresetu”, nauči ga da igra tu prostu talijansku kartašku igru — nadigra ga i dobi nekoliko krajcara — pa je bio vrlo zadovoljan; na Emilovu molbu, Pantaleone natera pudlicu Tartalju da pokaže sve svoje veštine — i Tartalja je skakala preko štapa, „govorila je”, t. j. lajala, kijala, zatvarala vrata nosom, dovukla izgaženu papuču svoga gospodara — i najzad je, sa starim čakovom na glavi, pretstavljala maršala Bernadota, koji je trpeo oštre prekore Napoleonove zbog izdajstva. Napoleona je naravno, pretstavljao Pantaleone — i vrlo verno: skrstio je ruke na grudima, natukao trougaoni šešir na oči — i govorio grubo i oštro, na francuskom, ali, Bože! na kakvom francuskom jeziku! Tartalja je sedela pred svojim gospodarem, sva zgrčena, podvivši rep i prestravljeno trepćući i žmirkajući pod štitom od čakova koso nagnutim; s vremena na vreme, kad bi Napoleon povisio glas, Bernadot se podizao na zadnje šape. — „Fuori, traditore!“ — podviknu najzad Napoleon, zaboravivši, zbog preteranog razdraženja, da je trebalo do kraja da održi svoje francusko obeležje — i Bernadot glavačke šmugnu pod divan, ali odmah iskoči otuda s radosnim lajanjem, kao da hoće tim da kaže da je pretstava svršena. Svi su se gledaoci mnogo smejali — a Sanjin najviše.

Đema je imala naročito mio, neprekidan, tih smeh s malim vrlo zanimljivim podvriskivanjem... Sanjin se sav topio od tog smeha —

kako bi je izljubio zbog tog njenog podvriskivanja!

Najzad nastupi noć. Valjalo je posvirati i za pojas zadenuti! Oprostivši se nekoliko puta sa svima, rekavši svakom po nekoliko puta: do viđenja sutra! (s Emilom se čak i poljubio) Sanjin se uputi kući i odnese sa sobom sliku mlade devojke, čas nasmejane, čas zamišljene, čas mirne, čak i ravnodušne — ali uvek privlačne! Njene oči, čas široko otvorene i svetle, i radosne kao dan, čas upola zaklopljene trepavicama i duboke, i tamne, kao noć, neprestano su stajale pred njegovim očima, prožimajući čudno i slatko sve druge slike i pretstave.

O g-nu Kliberu, o uzrocima zbog kojih je ostao u Frankfurtu — jednom rečju, o svemu što ga je uzbuđivalo juče — nije ni jedared pomislio.

XIV

Nego treba reći nekoliko reči o samom Sanjinu.

Prvo, on nije bio nimalo ružan. Visok, vitak stas, prijatne, malo razvučene crte, ljupke plavkaste oči, zlataste kose, belina i rumenilo lica — a što je glavno: onaj prostodušno-veseli, poverljivi, otvoreni, na prvi pogled nešto priglup izraz, po kome se u ranija vremena odmah moglo poznati dete znatnih plemićkih porodica, „tatinih” sinova, dobrih gospodičića, koji su se rodili i užirili u našim prijatnim polustepskim krajevima; — hod sa zastajkivanjem, glas s poštovanjem, osmeh kao u deteta, čim pogledaš u njega... najzad, svežina, zdravlje — i blagost, blagost, blagost, — to vam je sav Sanjin. A drugo, on nije bio ni glup, i nabrao se nešto znanja. Ostao je svež pored sveg putovalja u inostranstvo: burna osećanja koja su uzburkavala najbolji deo tadašnje mladeži bila su mu malo poznata.

U poslednje vreme, u našoj književnosti, posle uzaludnog traženja „novih ljudi”, počeli su izvoditi mladiće koji su se rešili da pošto poto budu sveži... sveži kao flensburške ostrige što se donose u Petrograd... Sanjin nije ličio na njih. A kad je već reč o upoređenju, onda je on pre ličio na mladu lisnatu, nedavno kalamljenu jabuku u našim baštama na crnici, — ili, još bolje, na drbro odnegovanog, uglađenog, debelonogog, nežnog trogoca iz nekadašnjih „gospodskih” ergela, koga tek što su počeli goniti na konopcu... Oni

koji su se docnije sretali sa Sanjinom, kad ga je život prilično bio slomio, a mlado, lako stečeno salo davno sa njega spalo — videli su u njemu sasvim drugog čoveka.

*

Sutradan je Sanjin još ležao u postelji kad u njegovu sobu upade Emil, u prazničnom odelu, sa štapom u ruci i jako napomađen, i saopšti da će her Kliber sad doći s kolima. Izgleda da će vreme biti divno. Kod njih je sve već gotovo, ali da mama neće ići, jer opet ima glavobolju. On poče žuriti Sanjina, uveravajući ga da ne treba gubiti ni minuta... I doista, g. Kliber zateče Sanjina još pri toaleti. Zakuca na vrata, uđe, pokloni se, savi stas, izjavi da je gotov čekati koliko god hoće — pa sede, opirući se elegantno šeširom o koleno. Uljudni trgovački pomoćnik bio se nagizdao i ludo namirisao: svaki njegov pokret pratio je jak talas najfinijeg mirisa. On je došao u prostranim otvorenim kolima, takozvanim lando, na dva jaka i krupna, ali ne lepa, konja. Posle četvrt sata Sanjin, Kliber i Emil u tim istim kolima svečano se dovezoše pred ulazak u poslastičarnicu. G-đa Rozeli odlučno odbi da sudeluje u šetnji; Đema je htela ostati s materom, ali je ona, takoreći, otera.

— Meni nije niko potreban, — uveravala je ona; — ja ću spavati. Ja bih i Pantaleona poslala s vama — ali nema ko da ostane u radnji.

— Možemo li uzeti Tartalju? — upita Emil.

— Naravno, možete.

Tartalja se odmah, s radosnim naporom, uskobelja na kočijaško mesto i sede, oblizujući se: videlo se da je na to bila navikla. Đema metnu veliki slamni šešir s cimetastim trakama; taj šešir se na prednjoj strani savijao naniže, zaklanjajući skoro celo lice od sunca. Ivica senke se zaustavljala nad samim usnama: one su se rumenele devičanski i nežno, kao listići stolisne ruže, i zubi su blistali krišom — takođe nevino, kao u dece. Đema sede na zadnje sedište, pored Sanjina; Kliber i Emil sedoše prema njima. Bela prilika frau Lenore pokaza se na prozoru, Đema joj mahnu maramicom — i konji se kretoše.

XV

Soden je omanja varošica pola sata daleko od Frankfurta. Nalazi se u lepom predelu, na ograncima Taunusa, i poznat je kod nas u Rusiji sa svojih izvora, kako vele, korisnih za grudobolne. Frankfurtci idu tamo više radi razonođelja, pošto Soden ima divan park i razne „virtšafte", gde se može piti pivo i kafa u senci visokih lipa i klenova. Put. od Frankfurta do Sodena ide desnom obalom Majne i sav je oivičen voćkama. Dok su se kola lagano kretala odličnim drumom, Sanjmn je krišom posmatrao kako se Đema ponaša sa svojim verenikom: on ih je prvi put oboje video zajedno. Ona se držala mirno i prosto — ali unekoliko uzdržanije i ozbiljnije nego obično; on je izgledao kao snishodljiv nastavnik, koji dopušta i samom sebi i svojim potčinjenim skromno i uljudno zadovoljstvo. Naročito staranje oko Đeme, ono što Francuzi zovu „empressement", Sanjin kod njega nije spazio. Videlo se da je g-n Kliber smatrao da je stvar svršena, pa da zato i nema razloga da se pašti ili uzrujava. Ali ga snishodljivost nije ostavljala ni za trenutak! Čak i za vreme velike šetnje pred ručak po gorama i dolinama iza Sodena, čak i uživajući u lepotama prirode, on se ponašao prema njoj, toj istoj prirodi, sve sa onom istom snishodljivošću kroz koju se pokašto probijala obična starešinska strogost. Tako, naprimer, on primeti za jedan potok da odveć pravo protiče kroz dolinu, mesto da načini nekoliko živopisnih savijutaka; tako isto nije odobravao ponašanje jedne ptice — zebe, što su joj melodije jednolike. Đemi nije bilo dosadno i izgledalo je čak da je osećala zadovoljstvo; ali Sanjin u njoj nije mogao naći raniju Đemu: ne da je na nju naišla kakva senka — nikad njena lepota nije bila zračnija — već se njena duša povukla u sebe, unutra. Raširivši suncobran i ne otkopčavši rukavice, šetala je dostojanstveno, ne žureći, — kao što šetaju obrazovane devojke — i govorila je malo. I Emil se snebivao, a kamoli Sanjin. Njega je, pored ostalog, zbunjivalo to što se razgovor stalno vodio na nemačkom jeziku. Samo Tartalja nije bila snuždena. Besno lajući, jurila je za drozdovima na koje je nailazila, preskakala je jaruge, panjeve, lokve, skakala izatrke u vodu i žurno je lokala, otresala se, cikala — na opet letela kao strela, isplazivši crveni jezik do samog ramena. G. Kliber je, sa svoje strane, učinio sve čim je mislio da može razveseliti društvo: zamolio ih je da sednu u hlad granatog hrasta — pa je,

uzevši iz bočnog džepa malu knjižicu pod naslovom: „Knallerbsen — oder du sollst und wirst lachen!” (Praskavice — ili ti treba da se smeješ i smejaćeš se!), počeo čitati smešne anegdote, kojih je ta knjižica bila puna. Pročitao ih je nekih dvanaest; ipak je izazvao malo veselosti: samo se Sanjin, reda radi, smejao, a sam on, g. Kliber, posle svake anegdote, smejao se kratko, poslovno — ali ipak snishodljivo. U dvanaest sati celo društvo se vrati u Soden, u najbolju tamošnju gostionicu.

Trebalo je naručiti ručak.

G-n Kliber predloži da ručaju u sa svih strana zatvorenom paviljonu — „im Gartensalon”; ali tu se Đema odjednom uzbuni i izjavi da drukčije neće ručati nego na vazduhu, u bašti, za jednim od malenih stolova što su stajali pred gostionicom; dosadilo joj je da bude sve s jednim istim licima, već hoće da vidi i druge. Za nekim stočićima već su sedele grupe novih gostiju.

Dok je g. Kliber, pokorivši se snishodljivo „kaprisu svoje neveste”, išao da se savetuje s oberkelnerom, Đema je stajala nepomično, oborivši oči i stisnuvši usne; osećala je da Sanjin netremice i kao upitno gledao u nju — to ju je, izgleda, ljutilo. Najzad, g. Kliber se vrati, reče da će za pola sata ručak biti gotov i predloži da se dotle kuglaju, dodavši da je to vrlo dobro za apetit, hehe-he! Kuglao se majstorski; bacajući loptu, pravio je neobično majstorske poze, kicoški je igrao mišićima, kicoški izmahivao i cupkao nogom. On je bio atlet svoje vrste — i divnog stasa! I ruke su mu bile tako bele i lepe, a brisao ih je tako bogatim, zlatasto-šarenim indiskim fularom!

Došlo je vreme ručka — i celo društvo sede za stočić.

XVI

Ko ne zna šta je nemački ručak? Vodnjikava supa sa debelim knedlama i cimetom, kuvana govеđina, suva kao pluta, s priraslim belim salom, ljigavim krompirom, mekom cveklom i struganim hrenom, pomodrela jegulja s kaprama i sirćetom, pečenje sa slatkim i neizbežni „Mehlspeise”, nešto nalik na puding, s nakiselim crvenim sosom; zato su vino i pivo bili bez takmaca! Baš takvim ručkom je ugostio sodenski gostioničar svoje goste. Uostalom, sam ručak protekao je srećno. Istina, naročita živost se nije opažala; ona se nije

pojavljivala čak ni tada kad je g. Kliber napio zdravicu „onome što volimo!” (Was wir, lieben!). Sve je bilo nekako i suviše pristojno i uljudno. Posle ručka poslužena je kafa, tanka, riđasta, prava nemačka kafa. G-n Kliber, kao pravi kavaljer, zamolio je Đemu za dopuštenje da zapali cigaru... Ali se tu, odjednom, dogodilo nešto nepredviđeno, i sasvim neprijatno — pa čak i nepristojno!

Za jednim obližnjim stočićem sedelo je nekoliko oficira majnskog garnizona. Po njihovim pogledima i sašaptavanju moglo se lako dosetiti da ih je Đemina lepota zapanjila; jedan od njih, koji je verovatno već više puta bio u Frankfurtu, malo malo pa je pogledao u nju kao dobro poznatu mu figuru: on je očevidno znao ko je ona. On najedanput ustade, pa se s čašom u ruci, — gg. oficiri su bili dobro povukli i sav stolnjak pred njima bio je pretrpan flašama, — približi stolu za kojim je sedela Đema. Bio je to mlad, beličarast čovek, dosta prijatnih, pa čak i simpatičnih crta lica; ali ih je popijeno vino bilo unakazilo: obrazi su mu podrhtavali, užagrene oči su lutale i dobile drzak izraz. Drugovi su ispočetka pokušavali da ga zadrže, ali su ga posle pustili, kao vele: „Bilo što bilo — šta iz toga može izaći?”

Klateći se malko na nogama, oficir se zaustavi pred Đemom, pa reče napregnuto kreštavim glasom, u kome se, i protiv njegove volje, ipak pokazivala borba sa samim sobom: „Pijem u zdravlje najlepše poslastičarke u celom Frankfurtu, u celom svetu (on otput „cimnu” čašu) — i kao nagradu uzimam ovaj cvet, uzabran njenim božanstvenim prstićima!” On uze sa stola ružu koja je stajala pred Đeminim priborom. Ispočetka se ona zaprepasti i strašno poblede... zatim joj strah zameni ljutnja; odjedanput sva porumene, do ušiju, — i njene oči, uprte pravo u oficira koji ju je uvredio, u isto vreme i potamneše i planuše, ispuniše se mrakom, planuše vatrom neobuzdanog gneva. Mora biti da je oficira zbunio taj pogled; on promrmlja nešto nerazgovetno, pokloni se — pa se vrati k svojima. Oni ga dočekaše sa smehom i lakim pljeskanjem.

G-n Kliber iznenada ustade sa stolice, pa istegnuvši se koliko je dug i metnuvši šešir, dostojanstveno, ali ne odveć glasno, reče: „Ovo je nečuveno! Nečuvena drskost!” („Unerhört! Unerhörte Frechheit!”). Pa odmah pozva strogim glasom kelnera i zatraži račun... Šta više, naredi da se upregnu kola i pri tom dodade da kod njih pošteni ljudi ne smeju dolaziti, jer se izlažu uvredama! Pri tim rečima, Đema, koja

je i dalje sedela nepomično na svome mestu, — grudi su joj se oštro i visoko podizale — Đema prenese pogled na g-na Klibera i tako isto netremice, onakim istim pogledom pogleda u njega kao i u oficira. Emil je prosto drhtao od besa.

— Ustanite, majn frajlajn, — reče isto onako strogo g-n Kliber: — ovde vam ne priliči da ostanete. Sešćemo onamo, u gostionici!

Đema ustade ćuteći: on joj ponudi ruku u polukrug savijenu, ona mu pruži svoju — i on se uputi u gostionicu dostojanstvenim korakom, koji je, isto kao i njegovo držanje, postajao sve dostojanstveniji i oholiji ukoliko se više udaljavao od mesta gde je ručao. Jadni Emil uputi se za njima.

Ali dok se g-n Kliber obračunavao sa kelnerom, kome za kaznu nije dao ni jednu krajcaru napojnice, Sanjin brzim koracima priđe stolu za kojim su sedeli oficiri, pa obrativši se onome što je uvredio Đemu (on je u tom trenutku davao svojim drugovima da redom omirišu njenu ružu), — reče jasno, na francuskom: „To što ste sad učinili, gospodine, nedostojno je poštenog čoveka, nedostojno unnforme koju nosite, — pa sam došao da vam kažem da ste vi rđavo vaspitan bezobraznik!” — Mladi čovek skoči na noge, ali ga drugi oficir, stariji od njega, zaustavi pokretom ruke, natera ga da sedne, — pa okrenuvši se Sanjinu upita ga, isto tako na francuskom: „Jeste li vi rođak, brat ili verenik te devojke?”

— Ja sam za nju tuđin, — uzviknu Sanjin: — ja sam Rus, ali ne mogu ravnodušno gledati taku drskost; uostalom, evo vam moje karte i moje adrese; g-n oficir me može potražiti.

Rekavši te reči, Sanjin baci na sto svoju posetnicu i u isto vreme hitro dohvati Đeminu ružu, koju je jedan od oficira za stolom bio ispustio u svoj tanjir. Mladi čovek htede ponovo da skoči sa stolice, ali ga drug ponovo zaustavi, rekavši: „Denhof, mir!” (Dönhof, sie still!). Zatim se sam diže, pa salutirajući, sa izvesnom niansom poštovanja u glasu i manirima, reče Sanjinu da će sutra ujutru jedan oficir njihova puka imati čast da dođe k njemu u stan. Sanjin odgovori kratkim poklonom, pa se brzo vrati svojim prijateljima.

*

G-n Kliber se pravio kao da nije ni primetio otsutnost Sanjina, ni njegovo objašnjenje sa gospodom oficirima; on požuri kočijaša koji je

upregao konje i jako se ljutio zbog njegove sporosti. Đema takođe nije ništa rekla Sanjinu, čak nije ni pogledala u njega: po njenim nabranim obrvama, po pobledelim i stisnutim usnama, po samoj njenoj nepokretnosti moglo se videti da joj nije prijatno u duši. Jedino je Emil želeo otvoreno da razgovara sa Sanjinom, želeo je da ga pita: video je kako je Sanjin prišao oficirima, video je kako im je dao nešto belo, — parče hartije, pisamce, posetnicu... Srce u jadnog mladića je udaralo, obrazi su goreli, bio je gotov da padne u zagrljaj Sanjinu, bio je gotov da se zaplače, ili da odmah ide zajedno s njim, da smoždi u prah i pepeo sve te mrske oficire! Ipak se uzdržao i zadovoljio time što je pažljivo pratio svaki korak svoga plemenitog ruskog prijatelja.

Kočijaš naposletku upregnu svoje konje; celo društvo sede u kola. Emil se za Tartaljom uspe na kočijaško mesto; tamo mu je bilo prijatnije, a i Kliber, koga nije mogao ravnodušno gledati, nije štrčao pred njim.

*

Celoga puta her Kliber je pričao... i to pričao sam; niko, baš niko mu nije protivurečio, niti se iko slagao s njim. On je naročito isticao to kako su pogrešili što ga nisu poslušali kad je predlagao da ručaju u zatvorenoj senici; ne bi se desila nikakva neprijatnost! Zatim je izrekao nekoliko oštrih i čak liberalnih mišljenja kako vlada neoprostivo povlađuje oficirima, ne pazi na njihovu disciplinu i nedovoljno poštuje građanski elemenat društva (das bürgerliche Element in der Societät!) — i kako se zbog toga postepeno stvara nezadovoljstvo, od koga već nije daleko do revolucije, za što kao žalostan primer (tu on uzdahnu sažaljivo ali strogo) — kao žalostan primer služi Francuska! Ipak, odmah nadoveza da on lično oseća strahopoštovanje pred vlašću i da nikada... nikada!... neće biti revolucionar, ali ne može a da ne izrazi svoje... neodobravanje kad vidi taku raspuštenost! Zatim dodade još nekoliko opštih primedaba o moralu i nemoralu, o pristojnosti i osećanju dostojanstva.

Za vreme svega toga „glagolanja”, Đema, koja već za vreme šetnje pre ručka nije izgledala sasvim zadovoljna g-nom Kliberom — zbog toga se i držala nešto udaljena od Sanjina i kao da ju je zbunjivala njegova prisutnost — Đema se otvoreno počela stideti

svoga verenika! Pred kraj puta bilo joj je baš teško i, ma da još nije počinjala razgovor sa Sanjinom, ipak je odjednom bacila na njega molećiv pogled... Sa svoje strane, on je osećao daleko više sažaljenja prema njoj, nego što se ljutio na g-na Klibera; on se čak tajno, polusvesno, radovao svemu što se dogodilo toga dana, ma da je mogao očekivati poziv na dvoboj idućeg jutra.

Ta mučna partie de plaisir najzad se svršila. Pomažući pred poslastičarnicom Đemi da siđe iz kola, ne govoreći ni reči, Sanjin joj metu u ruku ružu koju je vratio. Ona sva pocrvene, steže mu ruku, pa brzo sakri ružu. On ne htede ulaziti u kuću, iako je tek počinjalo veče. Ni ona sama ga nije pozvala. Pored toga, na stepenicama se pojavi Pantaleone i reče da se frau Lenore odmara. Emilio se stidljivo pozdravi sa Sanjinom; kao da je zazirao od njega: toliko mu se mnogo divio. Kliber odveze Sanjina u njegov stan i pozdravi se s njim šepureći se. Pravilno dresiranom Nemcu, pored sveg njegovog samopouzdanja, bilo je nelagodno. A i svima ostalima bilo je nelagodno.

Uostalom, kod Sanjina se to osećanje — osećanje nelagodnosti — ubrzo izgubilo. Njega je zamenilo neodređeno ali prijatno, čak ushićeno raspoloženje. On je hodao po sobi, nije hteo ni o čemu misliti, zviždukao je — i bio je vrlo zadovoljan samim sobom.

XVII

„Čekaću g-na oficira radi objašnjenja do deset sati pre podne”, razmišljao je on idućeg jutra, oblačeći se, „a posle toga nek me traži!” Ali Nemci ustaju rano: još nije bilo izbilo devet sati, a kelner javi Sanjinu, da g-n potporučnik (der Herr Seconde Lieutenant) fon Rihter želi da razgovara s njim. Sanjin brzo obuče kaput i reče da ga zamoli da pričeka. G-n Rihter bio je, mimo Sanjinova očekivanja, vrlo mlad čovek, skoro dečak. On se trudio da da važnosti svome golobradom licu, — ali to mu nikako nije polazilo za rukom. Čak mije mogao skriti svoju zabunu — pa umalo ne pade, sedajući na stolicu, jer se zakači sabljom. Zapinjući i mucajući, reče Sanjinu rđavo francuski da je došao s porukom od svoga prijatelja, g-na barona fon Denhofa; poruka se sastoji u tome da se traži od g-na fon Zanin izvinjenje za uvredljive izraze koje je juče upotrebio i da u slučaju

nepristanka g-na fon Zanin baron Denhof traži satisfakciju. Sanjin odgovori da se ne misli izvinjavati, a satisfakciju je gotov dati. Tada g-n fon Rihter, neprestano mucajući, upita s kim će imati da vodi potrebne pregovore, u koliko sati i na kom mestu. Sanjin odgovori da može doći k njemu posle dva sata, a dotle će se on, Sanjin, pobrinuti i naći sekundanta. („Koga, do vraga, da uzmem za sekundanta”, mišljaše on međutim u sebi). G-n fon Rihter ustade i poče se klanjati... ali se na pragu zaustavi kao da je osetio grižu savesti, — pa, okrenuvši se Sanjinu, reče da njegov prijatelj, baron fon Denhof, ne krije od, samog sebe... da je donekle... i sam kriv za jučerašnji događaj — i zato bi se zadovoljio lakim izvinjavanjem — „des exghizes léchéres“. Na to Sanjin odgovori da ne misli davati nikakva izvinjenja, ni teška ni laka, pošto se ne smatra krivim. — „U tom slučaju — odgovori g-n fon Rihter i pocrvene još više, — moraćete izmenjati prijateljske pucnje — des goups de pisdolet à Gamiaple!”

— To ja već nikako ne razumem, — primeti Sanjin: — zar da pucamo u vazduh?

— O ne to, ne tako, — zamuca potpuno zbunjeni potporučnik: — ali ja mislim, pošto se stvar tiče ljudi od reda... Ja ću govoriti s vašim sekundantom, — prekide on samoga sebe na se udalji.

Sanjin se spusti na stolicu čim onaj izađe, na upre pogled u pod. — „Ama šta je ovo? Kako se ovo odjedared život zavitlao? Sva prošlost, sva budućnost odjedanput je iščezla, propala — i ostalo je samo to da se ja u Frankfurtu s nekim zbog nečega bijem”. Pade mu napamet jedna njegova luda tetka koja je sve poigravala i pevala:

„Potporučniče!
Krastavčiću!
Ljubavniče moj!
Poigraj sa mnom, golube!”

I on udari u smeh i poče pevati kao ona: „potporučniče! poigraj sa mnom, golube”. — Ali, treba raditi, ne gubiti vreme, — uzviknu on glasno, skoči i spazi pred sobom Pantaleona s pisamcetom u ruci.

— Nekoliko sam puta lupao, ali vi niste otvorili; mislio sam da niste kod kuće, — reče starac i dade mu pisamce. — Od sinjorine Đeme.

Sanjin uze pisamce, kao što se kaže, mahinalno, — raspečati ga i pročita. Đema mu je pisala da se jako plaši zbog poznate mu stvari, pa bi želela da se odmah vidi s njim.

— Sinjorina se plaši, — poče Pantaleone, kome je očevidno bila poznata sadržina pisma, — ona mi je naredila da vidim šta radite i da vas odvedem k njoj.

Sanjin pogleda u staroga Talijana, pa se zamisli. Iznenada mu sinu jedna misao u glavi. U prvi mah mu se učinila neobična i nemogućna...

„Ipak... zašto ne?” upita on samoga sebe.

— G-n Pantaleone! — reče on glasno.

Starac se trže, uvuče bradu u okovratnik i zaustavi pogled na Sanjinu.

— Vi znate, — nastavi Sanjin, — šta se juče desilo?

Pantaleone promljeska usnama i zatrese svojom grdno velikom ćubom. — Znam.

(Emil mu je sve ispričao čim se vratio).

— A, znate! Onda, evo šta. Sad je od mene otišao jedan oficir. Onaj bezobraznik me poziva na dvoboj. Ja sam primio njegov poziv. Ali nemam sekundanta. Hoćete li vi da budete moj sekundant?

Pantaleone tako visoko podiže obrve da ih nestade ispod nadnete kose.

— Vi se morate neizostavno tući? — reče on najzad talijanski; do toga trenutka on se izražavao francuski.

— Neizostavno. Kad bih drukčije postupio, to bi značilo da se osramotim zauvek.

— Hm. — Ako ne pristanem da vam budem sekundant — vi ćete tražiti drugog?

— Tražiću... neizostavno.

Pantaleone obori pogled. — Ali dopustite da vas upitam, sinjor de Canini, da li neće vaš dvoboj baciti malo ružnu senku na reputaciju jedne ličnosti?

— Ne mislim; ali, kako bilo da bilo, — drukčije se ne može.

— Hm! — Pantaleone se sasvim uvuče u svoj okovratnik. — No, a onaj feroflukto Kluberio, — šta će on? — viknu on odjedared i izvuče lice gore.

— On? Ništa.

— Ke! (Che!)[5] — Pantaleone prezrivo sleže ramenima. — Moram vam svakako zahvaliti, — reče on najzad nesigurnim glasom, — što ste i u sadašnjoj mojoj uniženosti umeli videti u meni čoveka od reda — un galantuomo! — Radeći tako, vi ste se sami pokazali kao pravi galantuomo. Ali moram razmisliti O vašoj ponudi.

— Vreme ne čeka, ljubazni g. Či... čipa...

— Tola, — pomaže mu starac. — Molim samo jedan sat za razmišljanje. U to je umešana kći mojih dobrotvora. I zato moram, dužan sam da razmislim!!... Za jedan sat… za tri četvrti sata doznaćete moju odluku.

— Dobro, pričekaću.

— A sad... Kakav ću odgovor dati sinjorini Đemi?

Sanjin uze list hartije i na njemu napisa: „Budite bez brige, draga moja prijateljice; za tri sata doći ću k vama — i sve će se objasniti. Od srca vam zahvaljujem na interesovanju” — pa predade taj listić Pantaleonu.

Ovaj ga brižljivo metu u bočni džep, pa ponovivši još jedared: za jedan sat! pođe k vratima, pa se naglo okrete nazad, pritrča Sanjinu, dohvati njegovu ruku, pa pritisnuvši je na svoj žabo, podignuvši oči k nebu, uzviknu: „Plemeniti mladiću! Veliko srce! (Nobil giovanotto! Gran cuore!) — dopustite nejakom starcu (a un vecchiotto!) da stegne vašu mušku desnicu! (La vostra valorosa destra!)." Zatim otskoči malo nazad, uzmahnu obema rukama — pa ode.

Sanjin pogleda za njim... uze novine i poče čitati. Ali oči su mu uzalud preletale po redovima: ništa nije razumevao.

XVIII

Posle jednog sata kelner ponovo uđe kod Sanjina i predade mu staru, prljavu posetnicu, na Kojoj su stajale ove reči: „Pantaleone Čipatola, iz Vareza, dvorski pevač (cantante di camera) njegovog kraljevskog visočanstva hercoga Modenskog”, — a odmah za kelnerom pojavi se i sam Pantaleone. On se bio preobukao od glave do pete. Imao je na sebi izbledeo crn frak i beo piketski prsnik, preko koga se kicoški vijugao lanac od tompaka; težak pečat od oniksa spuštao se čak do crnih, uzanih pantalona s lampazima. U desnoj

ruci držao je crn šešir od zečije dlake, a u levoj dve debele rukavice od jelenske kože; vratnu maramu je svezao još šire i više nego obično — i u uštirkani žabo je zabo iglu s kamenom zvanim „mačje oko” (oeil de chat). Na kažiprstu desne ruke sijao se prsten, koji je pretstavljao dve sastavljene šake, a među njima plameno srce. Cela starčeva prilika mirisala je na ustajali kanfor i mošus; njegovo zabrinuto svečano držanje iznenadilo bi i najravnodušnijeg posmatrača! Sanjin ustade i pođe mu u susret.

— Ja sam vaš sekundant, — reče Pantaleone francuski, pa se naže celim telom napred, pri tom rastavi vrhove cipela, kao što rade igrači. — Došao sam po uputstva. Želite li se tući bez milosti?

— Zašto bez milosti, dragi moj g. Čipatola? Ja ni zašto na svetu neću povući svoje jučerašnje peći — ali ja nisam krvožedan!... Nego, pričekajte, sad će doći sekundant moga protivnika. Ja ću izaći u drugu sobu, a vi se s njim sporazumite. Verujte mi, nikad neću zaboraviti vašu uslugu i zahvaljujem vam od srca.

— Čast pre svega! — odgovori Pantaleone, pa se spusti u fotelju, ne čekajući da ga Sanjin ponudi da sedne. — Ako taj feroflukto spičebubio, — poče on, mešajući francuske reči s talijanskim, — ako onaj ćifta Kluberio nije umeo razumeti svoju neposrednu dužnost i ako se uplašio, — tim gore po njega!... Sitna duša — na kraj!... A što se tiče uslova za dvoboj — ja sam vaš sekundant i vaši su interesi za mene svetinja!... Kad sam živeo u Padovi, tamo je garnizonirao puk belih dragona — i ja sam s mnogim oficirima bio vrlo intiman!... Sav njihov kodeks mi je vrlo dobro poznat. Pa i s vašim prinčipe Tarbuski često sam razgovarao o tim pitanjima... Hoće li taj sekundant skoro doći?

— Svakog trenutka ga očekujem, — a, evo ga dolazi, — dodade Sanjin, pogledavši na ulicu.

Pantaleone ustade, pogleda u sat, namesti svoju ćubu i brzo turi u cipelu uzicu koja je virila ispod pantalona. Mladi potporučnik uđe još uvek onako crven i zbunjen.

Sanjin pretstavi sekundante jedan drugom. — M. Richter, sous lieutenant! M. Zippatola, artiste! — Potporučnik se malo začudi kad vide starca... O, šta bi on rekao da mu je ko u tom trenutku šapnuo da se pretstavljeni mu „umetnik” bavi i kuvarskom umetnošću. Ali Pantaleone napravi tako lice kao da je učestvovanje u pripremanju

dvoboja za njega najobičniji posao: verovatno su mu u tom slučaju pomagale uspomene iz njegove pozorišne karijere — i on je igrao ulogu sekundanta baš kao pravu ulogu. I on i potporučnik poćutaše malo.

— Pa dakle? Da počnemo! — prvi progovori Pantaleone, igrajući se pečatom od oniksa.

— Da počnemo, — odgovori potporučnik, — ali... prisustvo jednog od protivnika...

— Ja ću vas odmah ostaviti, gospodo, — viknu Sanjin, pokloni se i iziđe u spavaću sobu, pa zatvori za sobom vrata.

On se prući po krevetu — i poče misliti o Đemi... ali je razgovor sekundanata prodirao do njega kroz zatvorena vrata. On se vodio na francuskom jeziku; oba su ga unakazivali nemilice, svaki na svoj način. Pantaleone opet pomenu dragone u Padovi, prinčipe Tarbuski — potporučnik „exghizes léchères” i „goups à l’amiaple”. Ali starac nije hteo ni da čuje ni za kakve exghizes! Na Sanjinovo zaprepašćenje on se odjednom upusti sa svojim sagovornikom u razgovor o nekoj mladoj, nevinoj devojci, čiji sam mali prst vredi više nego svi oficiri na svetu... (oune zeune damigella innoucenta, qu’a ella sola dans soun péti doa vale piu que toutt le zouffissié del mondo), i nekoliko puta vatreno ponovi: „To je sramota! To je sramota! (E ouna onta, ouna onta!)“. Potporučnik u početku nije ništa odgovarao, ali se posle po drhtanju glasa mladoga čoveka oseti da je ljut, i on primeti da nije došao zato da sluša moralne sentencije...

— U vašim godinama uvek je korisno saslušati istinite reči! — uzviknu Pantaleone.

Prepirka među gospodom sekundantima nekoliko puta je postajala burna; ona je trajala više od jednoga sata i završila se najzad ovim uslovima: „baron fon Denhof i gospodin de Sanjin imaju da pucaju jedan na drugog u deset sati pre podne, u maloj šumi kod Hanau, na rastojanju od dvadeset koraka; svaki ima pravo pucati dvaput na znak koji dadu sekundanti; pištolji bez šnelera i neizolučeni”. G-n fon Rihter ode, a Pantaleone svečano otvori vrata na spavaćoj sobi, na saopštivši rezultat savetovanja, opet uzviknu: „Bravo, Russo! Bravo, giovanotto! Ti ćeš biti pobedilac!”

Posle nekoliko minuta obadvojica se uputiše u poslastičarnicu Rozeli. Sanjin prethodno uze reč od Pantaleone da će dvoboj držati

u najvećoj tajnosti. Mesto odgovora starac samo podiže prst u vis, pa zažmirivši, prošapta dva put jedno za drugim: Segredezza! (Tajna!). On se očevidno podmladio, pa je čak i koračao slobodnije. Svi ti neobični, iako neprijatni doživljaji, živo su ga prenosili u onu epohu kad je on i primao poziv na dvoboj i izazivao ih — istina, na pozornici. Baritoni se, kao što je poznato, jako šepure u svojim ulogama.

XIX

Emil istrča na susret Sanjinu. On je više od sata vrebao da on dođe — i užurbano mu šapnu na uho da mati ništa ne zna o jučerašnjoj neprijatnosti i da je ne treba čak ni izdaleka nagoveštavati i da njega opet šalju u dućan!... Ali on tamo neće ići, već će se gdegod sakriti! — Saopštivši sve to za nekoliko sekunada, on iznenada pade na Sanjinovo rame, brzo ga poljubi, na odjuri niz ulicu. U poslastičarnici Đema dočeka Sanjina, htede nešto da mu kaže, ali ne može. Usne su joj po malo drhtale, a oči su joj žmirkale i vrdale u stranu. On pohita da je umiri, uveravajući je da se sve svršilo... na sitnicama.

— Kod vas niko nije bio danas? — upita ona.

— Bilo je kod mene jedno lice — ja smo se i on objasnili — i mi... mi smo došli do najpovoljnijeg rezultata.

Đema se vrati za tezgu.

„Nije mi poverovala!” pomisli on... ipak ode u drugu sobu i zastade tamo frau-Lenoru.

Nju je bila prošla migrena, ali ju je bilo obuzelo melanholično raspoloženje. Ona mu se prijateljski osmehnu, ali ga u isto vreme upozori da će mu danas s njom biti dosadno, pošto ga ona neće moći zabaviti. On sede uz nju i reče da su joj očni kapci pocrvenili i otekli.

— Šta je vama, frau-Lenore? Niste valjda plakali?

— Tssss... — prošapta ona i pokaza glavom na sobu gde je bila ljena kći. — Ne govorite to... glasno.

— Ali zašto ste plakali?

— Ah, mosje Sanjin, ni sama ne znam zašto!

— Niko vas nije naljutio?

— O, ne!... Odjednom mi je postalo dosadno. Setila sam se i Đovan Batista... svoje mladosti... zatim, kako je sve to brzo prošlo. Ostarila sam, prijatelju dragi, — a ne mogu nikako s tim da se pomirim. Čini mi se da sam ista ona koja i pre... a starost — evo je... tu je! — U očima frau-Lenore pokazaše se suze. — Vi me, vidim, gledate, pa se čudite... ali i vi ćete ostareti, prijatelju, pa ćete videti kako je to gorko!

Sanjin je poče tešiti, spomenu njenu decu, u kojoj je vaskrsla njena mladost, pokuša čak da joj se potsmehne, uveravajući da ona traži komplimente, ali ga ona, ne žaleći se, zamoli da prestane, i on se tada prvi put uveri da se takva tuga, tuga zbog svesti o starenju, ni čim ne može utešiti i razbiti. On joj ponudi da odigra s njim tresete — i ništa bolje nije mogao izmisliti. Ona odmah pristade — i kao da se razvedri.

Sanjin je igrao s njom do ručka i posle ručka.

Pantaleone takođe uze učešća u igri. Nikada mu ćuba nije padala tako nisko na čelo, nikada mu brada nije ulazila tako duboko u okovratnik. Svaki njegov pokret odavao je tako ozbiljnu važnost da se pri pogledu na njega i nehotice porađala misao: kakvu li to tajnu čuva taj čovek tako čvrsto?

Ali — segredezza! segredezza!

On se celog toga dana na sve moguće načine trudio da pokaže najdublje poštovanje Sanjinu; za stolom, svečano i odlučno, obilazeći dame, davao je jela njemu prvo; za vreme igranja karata ustupao js njemu talon, nije se usuđivao da ga remizira; izjavi, onako s neba pa u rebra, da su Rusi najvelikodušniji, najhrabriji i najodlučniji narod na svetu!

„Ah, ti, stari komedijašu!” mišljaše u sebi Sanjin.

I nije se toliko divio neočekivanom raspoloženju g-đe Rozeli koliko tome kako se njena kći s njim ponašala.

Ne može se reći da ga se klonila... naprotiv, stalno je sedala nedaleko od njega, pažljivo je slušala njegove reči, gledala u njega, ali nikako nije htela stupati s njim u razgovor, i čim bi on počeo govoriti s njom — polako je ustajala i polako se uklanjala za nekoliko trenutaka — i sedela je nepomično, kao da razmišlja i kao da je u nekoj nedoumici. Sama frau Lenore primetila je najzad to njeno čudno ponašanje i dva tri puta je upitala šta joj je.

— Ništa, — odgovori Đema: — ti znaš da sam ja ponekad taka.

— To je tačno, — odobravala joj je mati.

Tako je prošao ceo taj dugi dan, ni živahno ni mrtvo — ni veselo, ni dosadno. Da se Đema drukčije držala — ko zna da Sanjin ne bi podlegao iskušenju da se malo razmeće — ili prosto da se poda tuzi zbog možda večitog rastanka... Ali pošto nijedanput nije čak ni govorio s Đemom, morao se zadovoljiti tim što je četvrt sata pred večernjom kafom uzimao najniže akorde na fortepijaiu.

Emil se vrati dockan, pa, da bi izbegao raspitivanja o g-nu Kliberu, povuče se vrlo brzo. Došao je red i na Sanjina da ide.

On se poče pozdravljati s Đemom. Seti se odnekud rastanka Lenskog s Olgom u „Onjeginu”. On joj snažno steže ruku i pokuša da joj zagleda u lice, ai se ona malo okrete u stranu i oslobodi svoje prste.

XX

Već se bilo nebo osulo zvezdama kad Sanjin izađe na stepenice. I koliko ih se bilo osulo, tih zvezda, velikih, malih, žutih, crvenih, plavih, belih. Sve su se tako crvenele, rojile se, svetlucajući svojim zrakama. Meseca nije bilo, ali i bez njega svaki predmet se razgovetno ocrtavao u polusvetlom sumraku bez senki. Sanjin prođe ulicom do kraja... Nije mu se odmah vraćalo kući; osećao je potrebu da malo proluta po čistom vazduhu. Vrati se nazad — i još nije bio stigao naspram kuće u kojoj je bila poslastičarnica Rozeli, kad jedan prozor sa ulice lupnu i otvori se — na njegovom tamnom četvorouglu (u sobi nije bilo svetlosti) pojavi se ženska prilika — i on ču da ga neko zove:

— „Monsieur Dimitri!”

On smesta pojuri prozoru... Đema!

Ona se nalakti na ragastov i naže se napred.

— Monsieur Dimitri, — poče ona opreznim glasom: — danas celog dana htela sam vam dati jednu stvar... ali se nisam usuđivala, pa sam sad iznenada, videći vas opet, pomislila da je očevidno tako suđeno...

Đema se i nehotice zaustavi na toj reči. Nije mogla nastaviti: nešto neobično se desilo u tom trenutku.

Iznenada, u sred duboke tišine, naleteo je tako snažan vetar da je izgledalo kao da je i sama zemlja zadrhtala pod nogama, sitna zvezdana svetlost zatreptala je i zastrujala, sam vazduh se zakovitlao u vrtlogu. Vihor, ne hladan već topal, skoro vruć, udari po drveću, po kućnjem krovu, po zidovima, po ulici; on učas smače šešir sa Sanjinove glave, zatim podiže i raštrka Đemine crne uvojke. Sanjinova glava dopirala je do ragastova; on se i nehotice priljubi uz njega — i Đema se uhvati obema rukama za njegovo rame, pade grudima na njegovu glavu. Šum, buka i praska trajali su oko jednog minuta... Kao jato ogromnih ptica projuri zavitlani vihor... Nastade opet duboka tišina.

Sanjin se poizdiže i spazi nad sobom tako neobično, uplašeno, uzbuđeno lice, takve ogromne strašne, veličanstvene oči — vide takvu lepoticu da mu srce zamre, on pritište usne na tanak pramen kose što mu je bio pao na grudi — i samo je mogao reći: O, Đema!

— Šta je to bilo? Munja? — upita ona, prelećući široko očima i ne uklanjajući sa njegovih ramena svoje obnažene ruke.

— Đema! — ponovi Sanjin.

Ona uzdahnu, obazre se nazad, u sobu — pa brzim pokretom uze iza nedara već uvelu ružu i baci je Sanjinu.

— Htela sam vam dati ovaj cvet...

On poznade ružu koju je izvojevao uoči toga dana...

Ali se okno već zalupi, i iza tamnoga stakla ništa se nije videlo ni belelo.

Sanjin dođe kući bez šešira... Nije ni primetio da ga je izgubio.

XXI

Zaspao je tek pred zoru. A nije ni čudo! Pod. udarcem onog letnjeg trenutnog vihora, on je skoro tako isto očas osetio — ne da je Đema lepotica, ne da mu se dopadala, — on je to već i ranije znao... već da ju je možda zavoleo! Za tren oka, kao taj vihor, naletela je na njega ljubav. A sad taj glupi dvoboj! Tužna predosećanja počeše ga mučiti. Ali, recimo, neće ga ubiti... pa šta može izaći iz ljubavi prema toj devojci, prema verenici drugoga čoveka? Recimo čak da taj „drugi” nije za njega opasan, da će ga sama Đema zavoleti ili da ga je već zavolela... pa šta je s tim? Kako šta? Takva lepotica...

On je hodao po sobi, sedao za sto, uzimao list hartije, crtao na njoj nekoliko redi — pa ih odmah precrtavao... Sećao se divne Đemine figure, u tamnom prozoru, pod zracima zvezda, svu razduvanu toplim vihorom; setimo se njenih mramornih ruku kao u olimpiskih boginja, osećao je njihovu živu težinu na svojim ramenima... Zatim je uzimao ružu koju mu je ona bacila — činilo mu se da od njenih poluuvelih listića oseća drugi, još finiji miris nego što je miris običnih ruža...

— A ako ga odjednom ubiju ili obogalje?

Nije legao u postelju, već je zaspao obučen na divanu.

Neko ga potapša po ramenu...

On otvori oči — i spazi Pantaleona.

— Spava kao Aleksandar Maćedonski uoči vavilonske bitke! — viknu starac.

— Pa koliko je sati? — upita Sanjin.

— Šest i tri četvrti; do Hanau ima dva sata putovanja, a mi moramo biti prvi na mestu. Rusi uvek pretiču neprijatelje! Uzeo sam najbolja kola u Frankfurtu!

Sanjin se poče umivati.

— A gde su pištolji?

— Pištolje će doneti onaj feroflukto Tedesko. On će i doktora dovesti.

Pantaleone se očevidno hrabrio, kao i juče; ali kad sede u kola sa Sanjinom, kad kočijaš puče bičem i konji smesta pojuriše, — bivši pevač i prijatelj padovskih dragona iznenada se promeni. On se zbuni, čak malo i uplaši. U njemu kao da se nešto sruši, kao rđavo izveden zid.

— Nego, šta mi ovo radimo, Bože moj, Santissima Madonna! — uzviknu on iznenada piskavim glasom i uhvati se za kosu. — Šta radim ja, stara budala, ludak, frenetico?

Sanjin se začudi i nasmeja, pa obuhvativši ovlaš Pantaleona oko pasa, potseti ga na francusku izreku „Le vin est tiré — il faut le boire” — (to jest: kad si se uhvatio u kolo, moraš igrati).

— Da, da — odgovori starac: — ovu čašu ćemo popiti ja i vi, — pa ipak sam ja ludak! Ja sam lud! Sve je bilo tako tiho, dobro... i najedanput, ta-tata, tra-ta-ta!

— Jednom rečju, tutti u orkestru, — primeti Sanjin s usiljenim osmehom. — Ali niste vi krivi.

— Znam da nisam ja kriv! Koješta! Pa ipak to je... Takav neobuzdan postupak. Diavolo! Diavolo! — ponovi Pantaleone tresući ćubom i uzdišući.

A kola su išla sve dalje i dalje.

Jutro je bilo divno. Frankfurtske ulice tek su počele oživljavati i izgledale su tako čiste i primamljive; prozori na kućama su sijali prelivajući se kao mačije zlato; a tek što su kola izašla izvan varoši — ozgo, s plavoga, još ne svetloga neba osu se glasno ševino pevanje. Odjednom, na savijutku druma iza visokog jablana, pojavi se poznata figura, koraknu nekoliko puta, pa stade. Sanjin se zagleda... Bože moj! Emil!

— Pa zar on zna nešto? — upita on Pantaleona.

— Ama ja vam kažem da sam ludak, — zakuka jadni Talijan očajno, skoro vičući: — taj nesrećni dečak mi svu noć nije dao mira — i ja sam mu jutros sve najzad rekao.

„To ti je segredezza!” pomisli Sanjin.

Kola stigoše Emila; Sanjin naredi kočijašu da zaustavi konje i pozva k sebi „nesrećnog dečka”. Neodlučnim koracima približi se Emil, bled kao onog dana kad je imao nastup. Jedva se držao na nogama.

— Šta vi radite ovde? — upita ga Sanjin strogo: — zašto niste kod kuće?

— Dopustite... dopustite mi da idem s vama, — protepa Emil drhtavim glasom i skrsti ruke. Zubi su mu cvokotali kao u groznici. — Ja vam neću smetati, samo me povedite sa sobom!

— Ako osećate i trunku odanosti i poštovanja prema meni, — reče Sanjin, — vi ćete se odmah vratiti kući ili g-nu Kliberu u dućan, i nikom nećete kazati ni jedne reči, već ćete čekati da se ja vratim!

— Da se vi vratite, — zajeca Emil, a glas mu zazvoni i prekide se. — Ali ako vas...

— Emile! — prekide ga Sanjin i pokaza očima na kočijaša: — dođite k sebi! Emile, molim vas, idite kući! Poslušajte me, dragi moj! Vi uveravate da me volite. E pa dobro, ja vas molim!

On mu pruži ruku, Emil posrte napred, zagrcnu se, pritište je na svoje usne, — pa, otskočivši s puta, potrča nazad, u Frankfurt, kroz

polje.

— I on ima plemenito srce, — promrmlja Pantaleone, ali ga Sanjin pogleda mrgodno... Starac se zabi u kut od kola. Svestan je bio svoje krivice, a sem toga svakog trenutka se sve više čudio: zar je zbilja o n postao sekundant, i on nabavio konje i sve udesio, i svoj mirni stan napustio u šest sati ujutru? Pored toga, noge su ga počele boleti i žigati.

Sanjin je smatrao potrebnim da ga ohrabri — pa nađe žicu, pogodi pravu reč.

— Ta gde je vaša ranija hrabrost, poštovani sinjor Čipatola? Gde je — il antico valor? — Sinjor tola se ispravi i namršti.

— Il antico valor? — reče on u basu. — Non e ancora spènto — (još nije sav utrošen) il antico valor!

On se osokoli, poče govoriti o svojoj karijeri, o operi, o velikom tenoru Garčiji, — i stiže u Hanau kao junak. Da čovek pomisli: nema ničega na svetu jačeg... i slabijeg od reči!

XXII

Šumica u kojoj je trebalo da se održi dvoboj bila je četvrt milje daleko od Hanau. Sanjin i Pantaleone stigoše prvi, kao što je on proricao; rekoše da kola ostanu na ivici šume, pa se povukoše u hlad dosta gustog i čestog drveća. Morali su čekati blizu jedan sat.

Čekanje Sanjinu nije bilo naročito teško: on je hodao gore dole stazom, slušao pevanje ptica, pratio let vilinih konjica i trudio se da ne misli, kao što čini većina ljudi u tim prilikama. Samo jedared se zadubi u razmišljanje: naiđe na mladu lipu, koju je verovatno slomila jučerašnja bura. Ona je zaizvesno umirala... sve lišće je na njoj umiralo. „Šta je ovo? Predznak?” sinu mu u glavi, ali odmah poče zviždati, preskoči preko te iste lipe, poče koračati stazom. A Pantaleone je gunđao, grdio Nemce, stenjao, trljao čas leđa čas kolena. Čak je zevao od uzbuđenja, što je davalo vrlo zanimljiv izraz njegovom sitnom, zbrčkanom lišcu. Sanjin u malo ne pršte u smeh gledajući ga.

Najzad se začu tandrkanje točkova po mekom putu. — Eto ih! reče Pantaleone, pa preznu i ispravi se, ne bez trenutne nervozne drhtavice, koju ipak brzo zamaskira uzvikom: brrrr! i primedbom da je današnje jutro vrlo sveže. Jaka rosa je kvasila travu i lišće, ali je vrućina već prodirala i u samu šumu.

Dva oficira se ubrzo pojaviše pod njenim svodovima; pratio ih je omanji dežmekast čovečić flegmatičnog, skoro sanjivog lica — vojni lekar. On je nosio u jednoj ruci zemljani bokal s vodom — za svaki slučaj; torba s hirurškim instrumentima i zavojima visila mu je o levom ramenu. Videlo se da je vrlo dobro bio navikao na ovakve ekskurzije; one su činile jedan od izvora njegovih prihoda; svaki dvoboj mu je donosio po osam zlatnika — po četiri od svake zaraćene strane. G-n fon Rihter nosio je sandučić s pištoljima, g-n fon Denhof vrteo je u ruci mali korbač — jamačno zbog „šika”.

— Pantaleone! — šapnu Sanjin starcu, — ako... ako poginem — sve se može desiti — uzmite iz moga bočnog džepa hartiju — u njoj je zavijen cvet — pa dajte taj cvet sinjorini Đemi. Čujete li? Obećavate li?

Starac ga tužno pogleda — pa klimnu potvrdno glavom... ali Bog zna da li je razumeo šta ga je Sanjin molio.

Protivnici i sekundanti se pokloniše jedan drugom, kao što je već red; samo doktor ni obrvom ne mrdnu — već sede zevajući na travu, kao veli: „Meni nije do izjavljivanja viteških učtivosti”. G-n fon Rihter ponudi g-na „Tšibadola” da izabere mesto; g. „Tšibadola” odgovori, prevrćući teško jezikom („zid” se opet u njemu srušio): „Radite vi, poštovani gospodine, ja ću posmatrati.“

I g. fon Rihter poče svoj posao. Nađe, odmah tu, u šumi, divnu poljanu, svu išaranu cvećem; odmeri korake, označi dve krajnje tačke na brzu ruku ostruganim štapovima, uze iz sandučića pištolje, pa, čučnuvši, nabi zrna; jednom rečju, trudio se i paštao što je god bolje mogao, brišući neprestano svoje oznojeno lice belom maramicom. Prateći ga, Pantaleone je više ličio na ozebla čoveka. Za sve vreme tih priprema, oba protivnika su stajali podalje jedan od drugog, ličeći na dva kažnjena đaka, koji se dure na svoje učitelje.

„Svaki uze svoj pištolj”.

Nastade odlučan trenutak...

Ali tada g. fon Rihter primeti Pantaleonu da on, kao stariji sekundant, treba, po pravilima dvoboja, pre nego što izgovsri kobno: „jedan! dva! tri!” da se obrati protivnicima s poslednjim savetom i predlogom da se pomire; iako taj predlog nema nikakvih posledica i uopšte je samo prazna formalnosg, ipak, izvršenjem te formalnostp g. Čipatola skida sa sebe jedan deo odgovornosti: istina, takve reči čine pravu dužnost tako zvanog „nepristrasnog svedoka” — unparteischer Zeuge — ali kako oni nemaju takvog — to on, g. fon Rihter, rado ustupa tu privilegiju svome poštovanom sabratu. Pantaleone, koji je već bio uspeo da se šćućuri iza džbuna tako da uopšte ne vidi oficira koji je naneo uvredu, ispočetka nije ništa razumeo od sveg govora g-na fon Rihtera — tim pre što je on bio izgovoren kroz nos: — ali odjedared prenu, hitro izađe napred, pa, lupajući se uzdrhtano u prsa, promuklim glasom zavika na svom smešnom jeziku: „A la-la-la... che bestialità! Deux zeun’ ommes comme ça què si battono — perché? Che diavolo? Andate a casa!

— Ja ne pristajem da se pomirimo, — brzo reče Sanjin.

— Ni ja ne pristajem, — ponovi za njim njegov protivnik.

— E na onda vičite: jedan, dva, tri! — obrati se fon Rihter zbunjenom Pantaleonu.

Ovaj se smesta opet zagnjuri u džbun i sad otuda povika, zgrčivši se sav, zažmurivši i okrenuvši glavu, ali što igda može: Una... due... e tre!

Prvi opali Sanjin — i ne pogodi. Njegov kuršum čvrknu o drvo. Baron Denhof opali odmah za njim — namerno u stranu, u vazduh.

Nastade napregnuto ćutanje. Niko se nije micao s mesta. Pantaleone lako uzdahnu.

— Želite li nastaviti? — reče Denhof.

— Zašto ste pucali u vazduh? — upita Sanjin.

— To se vas ne tiče.

— Hoćete li i drugi put pucati u vazduh? — upita Sanjin.

— Možda; ne znam.

— Dopustite, dopustits, gospodo... — poče fon Rihter: — duelanti nemaju prava razgovarati među sobom. To nikako nije po propisu.

— Ja neću da pucam, — reče Sanjin, pa baci pištolj na zemlju.

— Ni ja ne nameravam nastaviti dvoboj, — uzviknu fon Denhof, na i on baci svoj pištolj. — A pored toga, sad sam gotov priznati da prekjuče nisam imao pravo.

On malo postoja na mestu, pa neodlučno pruži ruku napred. Sanjin mu se brzo približi, pa je steže. Oba mlada čoveka smešeći se pogledaše jedan u drugog i lica im se obojici obliše rumenilom.

— Bravi! bravi! — iznenada, kao lud, zagalami Pantaleone, — pa pljeskajući rukama, istrča kao sumanut iza džbuna; a lekar, koji je sedeo u strani, na otsečenom drvetu, odmah ustade, prosu vodu iz bokala — pa pođe ka ivici šume, gegajući leno.

— Čast je zadovoljena — i dvoboj je svršen! — objavi fon Rihter.

— Fuori! (Fora!) — još jednom kliknu Pantaleone po staroj navici.

Pozdravivši se s gospodom oficirima i sedajući u kola, Sanjin je, istina, osećao u celom svom biću ako ne zadovoljstvo, a ono neku lakoću, kao posle izdržane operacije; ali se i drugo jedno osećanje počelo buditi u njemu, osećanje nalik na stid... Učini mu se taj dvoboj, u kome je on maločas odigrao svoju ulogu, kao opsena, ranije ugovorena komedija, obična oficirska, studentska mera, seti se flegmatičnog doktora, seti se kako se on smeškao — to jest kako je namrštio nos kad ga je video kako izlazi iz šume mal’te ne pod

ruku s baronom Denhofom. A posle, kako je Pantaleone isplaćivao tome istom doktoru četiri zlatnika koji mu sleduju... Eh! Ne valja!

Da, Sanjina je bilo malko stid... ma da, s druge strane, šta je mogao činiti? Zar da ostavi bez kazne drskost mladog oficira, zar da bude sličan g-nu Kliberu? On je ustao u odbranu Đeme, on ju je zaštitio... Ono, tako je; pa ipak, nešto ga je tištalo u duši, bilo mu je zazorno, čak i stid.

Ali je zato Pantaleone prosto likovao. Njega je odjednom obuzela oholost. Pobedonosni đeneral, vraćajući se s bojnog polja posle dobijene pobede, ne bi gledao oko sebe s većim zadovoljstvom samim sobom. Držanje Sanjinovo u dvoboju ushićavalo ga je. Smatrao ga je za heroja — pa nije hteo ni čuti za njegova savetovanja, čak ni za molbe. Upoređivao ga je s granitnim ili bronzanim spomenikom — sa statuom komandora u Don Žuanu! Samom sebi priznavao je da se malo bio zbunio; — „e, ali ja sam umetnik, — primetio je: — moja je priroda nervozna, a vi ste sin snegova i granitnih stena.”

Sanjin prosto nije znao kako da stiša oduševljenog umetnika.

Skoro na onom istom mestu gde su pre dva sata stigli Emila — ovaj opet iskoči iza drveća, pa s radosnim uzvikom na usnama, mašući kačketom nad glavom i potskakujući, pojuri pravo kolima, umalo ne pade pod točkove, pa i ne čekajući da konji stanu, uspuža se preko zatvorenih vrata — pa se prosto pripi uz Sanjina.

— Vi ste živi, niste ranjeni! — ponavljao je. — Oprostite mi, nisam vas poslušao, nisam se vratio u Frankfurt... Nisam mogao! Čekao sam vas ovde... Ispričajte mi kako je to bilo? Vi ste ga... ubili?

Sanjin s teškom mukom umiri Emila i napravi mu mesta u kolima.

Mnogoglagoljivo, s očevidnim zadovoljstvom, ispriča mu Pantaleone sve pojedinosti dvoboja i, naravno, ne propusti da opet spomene bronzani spomenik, statuu komandora! On čak ustade sa svoga mesta, pa, raskrečivši noge, da bi održao ravnotežu, skrstivši ruke na grudima i iskosivši se prezrivo preko ramena — očigledno je hteo da pretstavi komandora-Sanjina! Emil je slušao sa strahopoštovanjem, prekidajući po katšto pričanje usklicima ili se brzo podižući i tako isto brzo ljubeći svoga junačkog prijatelja.

Točkovi od kola zatutnjaše po frankfurtskoj kaldrmi, i najzad se zaustaviše pred gostionicom u kojoj je stanovao Sanjin.

U pratnji svoja dva saputnika, on se pope na drugi sprat — kad odjedanput, iz mračnog hodničića, izađe brzim koracima neka ženska: lice joj je bilo pokriveno velom; ona stade pred Sanjina, malko posrte, uzdahnu uzrujano, pa odmah strča dole, na ulicu — i sakri se, na veliko čudo kelnera koji reče „da je ta ženska više od sata čekala da se vrati g-n stranac”. Ma koliko da se to za trenutak zbilo, Sanjin je u toj ženi poznao Đemu. Poznao je njene oči pod gustom svilom cimetastog vela.

— Zar je frajlan-Đemi bilo poznato... — oteže on nezadovoljnim glasom nemački, obrativši se Emilu i Pantaleonu, koji su išli u stopu za njim. Emil pocrvene i zbuni se.

— Morao sam joj sve kazati, — promuca on: — ona se dosećala — pa nikako nisam mogao... Ali to već ništa ne znači — prihvati on živo: — sve se tako divno svršilo, i ona vas je videla zdrava i nepovređena!

Sanjin okrete glavu.

— Ala ste vi obojica brbljivci! — reče on mrzovoljno, uđe u svoju sobu i sede na stolicu.

— Nemojte se ljutiti, molim vas, — poče moliti Emil.

— Dobro, neću se ljutiti. (Sanjin se doista nije ljutio — a, naposletku, teško da je i mogao želeti da Đema ništa ne dozna). Dobro... dosta grljenja. Idite sad. Hoću da ostanem sam. Leći ću da spavam. Umoran sam.

— Divna misao! — uzviknu Pantaleone. — Vama je potreban odmor! Vi ste ga potpuno zaslužili, plemeniti sinjore! Hajdemo, Emilio! Na prstima! Na prstima! Pssst!

Rekavši da hoće da spava, Sanjin je samo želeo da se otrese svojih drugova, ali, ostavši sam, doista oseti priličan umor u svima udovima: svu prošlu noć skoro nije sklopio oka, pa prućivši se na krevet, odmah zaspa dubokim snom.

XXIII

Spavao je nekoliko sati besprekidno. Zatim je počeo sanjati dvoboj, da kao protivnik stoji pred njim g. Kliber, a na jeli sedi papagaj, a taj papagaj je — Pantaleone. I on ponavlja, škljocajući kljunom: jedan-jedan-jedan! jedan-jedan-jedan!

„Jedan... jedan... jedan!!” čuo je već sasvim razgovetno: otvori oči, podiže glavu... neko je lupao u njegova vrata.

— Uđite! — viknu Sanjin.

Pojavi se kelner i reče da je jednoj dami jako potrebno da ga vidi.

„Đema!” sinu mu u glavi... ali se pokaza da je ta dama njena mati, frau-Lenore. Ona, čim uđe, odmah se spusti na stolicu i poče plakati.

— Šta vam je, dobra moja, draga g-đo Rozeli? — poče Sanjin, sednuvši pored nje i dodirujući joj ruke. — Šta se desilo? Umirite se, molim vas.

— Ah, Herr Dimitri, ja sam vrlo.,. vrlo nesrećna!

— Vi nesrećni?

— Ah, vrlo! I zar sam mogla to očekivati? Odjednom, kao iz vedrog neba...

Ona je jedva disala,

— Ama šta je to? Objasnite mi! Hoćete li čašu vode?

— Ne, zahvaljujem. — Frau-Lenore obrisa maramicom oči i još jače zaplaka. — Ta ja sve znam! Sve!

— To jest, kako to sve?

— Sve što se danas desilo! I uzrok... takođe mi je poznat. Vi ste postupili kao plemenit čovek, ali takav nesrećan sticaj okolnosti! Nije mi badava bio neprijatan taj izlet u Soden... nije badava. (Frau-Lenore nije ništa o tome govorila na dan polaska, ali sad joj se činilo da je već tada „sve” predosećala). — Ja sam i došla k vama kao plemenitom čoveku, kao prijatelju, ma da sam vas prvi put videla pre pet dana... Ali ja sam udovica, samohrana... Moja kći...

Suze zagušiše glas frau-Lenore, Sanjin nije znao šta da misli. — Vaša kći? — ponovi on.

— Moja kći, Đema, — ote se skoro s jaukom frau-Lenori ispod suzama natopljene maramice, — rekla mi je danas da neće da se uda za g. Klibera i da treba da mu otkažem proševinu!

Sanjin se čak malo pomače: on to nije očekivao.

— I da ne govorim o tome, — nastavi frau-Lenore, — da je to sramota, da toga nikad na svetu nije bilo da verenica otkaže vereniku; nego to je naša propast, Herr Dimitri! — Frau-Lenore brižljivo i čvrsto smota maramicu u malo klupče, kao da je htela da u njega zatvori sav svoj jad. — Više ne možemo živeti od prihoda našeg dućana, Herr Dimitri! a g. Kliber je vrlo bogat i biće još

bogatiji. I zašto da mu otkaže? Zato što nije ustao u odbranu svoje verenice? Recimo, to od njega nije sasvim lepo, ali on je civil, nije učio na univerzitetu, na je, kao solidan trgovac, morao prezreti lakomisleni nestašluk nepoznatog oficirčića. I kakva je to uvreda, Herr Dimitri?

— Dopustite, frau Lenore, vi kao da me osuđujete...

— Ni najmanje vas ne osuđujem, ni najmanje! Vi ste nešto sasvim drugo; vi ste, kao svi Rusi, oficir...

— Dopustite, ja uopšte nisam...

— Vi ste stranac, putnik na prolazu, ja sam vam zahvalna, — nastavljaše frau-Lenore, ne slušajući Sanjina. Ona je gubila dah, širila ruke, ponovo odmotavala maramicu i brisala nos. Po samom načinu kako se izražavao njen jad, moglo se videti da se nije rodila pod severnim nebom.

— I kako će g. Kliber trgovati u dućanu, ako se bude tukao s kupcima? To nije u skladu jedno s drugim! I sad ja treba da mu otkažem! Ali od čega ćemo živeti? Pre smo sami pravili „devojačku kožu” i „nuga” s pistacijama — i u našu su radnju dolazili kupci, a sad svi prave „devojačku kožu”!! Pomislite samo: i bez toga već u varoši će govoriti o vašem dvoboju... zar se to može sakriti? I najedared, svadba se kvari! Pa to je škandal! škandal! Đema je divna devojka; ona me mnogo voli; ali ona je tvrdoglava republikanka, prezire tuđe mišljenje. Samo je vi možete usavetovati!

Sanjin se prenerazi više nego malopre. — Ja, frau-Lenore?

— Da, samo vi... Jedino vi. Zato sam i došla do vas; ništa drugo nisam umela smisliti! Vi ste tako učen, tako dobar čovek. Ta vi ste se za nju zauzeli. Vama će ona poverovati — ta vi ste svoj život stavili na kocku! Vi ćete joj dokazati — a ja već više ništa ne mogu! — vi ćete joj dokazati da će i sebe i nas upropastiti. Vi ste spasli moga sina — spasite i kćer! Sam vas je Bog poslao ovamo... Gotova sam da vas klečeći molim...

I frau-Lenore se upola podiže sa stolice, kao da hoće da klekne pred Sanjina... On je zaustavi.

— Frau-Lenore! Za ime Boga! Šta vi to radite?

Ona ga grčevito uhvati za ruke. — Obećavate li?

— Frau-Lenore, pomislite: po čemu ja...

— Obećavate li? Nećete da sad ovde, na mestu, pred vama umrem?

Sanjin se zbuni. Prvi put mu je ovo da ima posla s vatrenom talijanskom krvlju.

— Učiniću sve što zaželite! — uzviknu on. — Govoriću s frajlajn-Đemom...

Frau-Lenore uzviknu od radosti.

— Samo ja, bogami, ne znam kakav rezultat može biti...

— Ah, nemojte odbijati, nemojte odbijati! — reče frau-Lenore preklinjući: — već ste pristali! Rezultat će, zacelo, biti odličan. U svakom slučaju, ja već ništa ne mogu. Mene ona neće poslušati!

— Zar vam je ona tako odlučno rekla da se ne želi udati za g. Klibera? — upitaće Sanjin posle kraćeg ćutanja.

— Otsekla kao na panju! Ona je sva na oca, na Đovan Batistu! Napast!

— Napast! ona?... — ponovi Sanjin otegnuto.

— Da... da... ali ona je i anđeo. Ona će vas poslušati. Vi ćete doći, doći ćete skoro? O, moj mili ruski prijatelju! — Frau-Lenore naglo ustade sa stolice i tako isto brzo obuhvati glavu Sanjinu, koji je sedeo pred njom. — Primite materin blagoslov — i dajte mi vode!

Sanjin donese g-đi Rozeli čašu vode, dade joj časnu reč da će odmah doći, isprati je niz stepenice do ulice — pa, vrativši se u svoju sobu, čak pljesnu rukama i razrogači oči.

„Gle”, pomisli on: „gle kako se sad život zavitlao! I tako se zavitlao da mi se vrti u glavi”. I ne pokuša da zaviri u sebe, da vidi šta se tamo zbiva: darmar, pa kraj! „Ovo je dan!” i nehotice su mu šaptale usne. „Napast..kaže njena mati... I ja njoj moram savetovati — njoj! I šta da joj savetujem?!”

Sanjinu se doista vrtelo u glavi — a iznad svega toga vihora svakojakih osećanja, utisaka, nedovršenih misli, stalno je lebdela Đemina slika, ona slika koja mu se tako neizgladivo urezala u dušu one tople, burne noći, na onom mračnom prozoru, pod zracima zvezdanog poja!

XXIV

Neodlučnim koracima prilazio je Sanjin kući g-đe Rozeli. Srce mu je snažno kucalo; razgovetno je osećao, čak i čuo kako mu ono udara o rebra. Šta da kaže Đemi, kako da počne s njom razgovor? Uđe u kuću ne kroz poslastičarnicu već na zadnji ulaz. U omanjem pretsoblju srete frau-Lenore. Ona mu se i obradova i uplaši ga se.

— Čekala sam vas, čekala, — reče ona šapatom, stežući čas jednom čas drugom rukom njegovu ruku. — Hajdete u baštu; ona je tamo. Pazite dakle: ja se u vas uzdam!

Sanjin se uputi u baštu.

Đema je sedela na klupi, blizu staze, i iz velike kotarice pune višanja, birala je najzrelije i metala u tanjir. Sunce je stajalo nisko — bilo je već prošlo sedam sati večera — i u širokim, kosim zracima kojim je ono zalivalo svu malu bašticu g-đe Rozeli bilo je više rumeni nego zlata. Katkad jedva čujno i kao da se ne žure, došaptavali su se listovi, zadocnele pčele isprekidano su zujale, prelećući s cveta na cvet, i negde je gukala grlica — jednoliko i neumorno.

Đema je imala onaj isti okrugli šešir u kom je išla u Soden. Ona pogleda u Sanjina ispod zadignutog kraja od šešira, na se ponova naže nad kotaricu.

Sanjin se približi Đemi, nehotice skraćujući svaki korak, i... i. I ništa drugo ne nađe da joj kaže, do da je upita zašto bira višnje?

Đema mu odgovori bez žurbe:

— Ove, zrelije, — reče ona najzad, — upotrebiće se za slatko, a ove — za punjenje kolača. Znate, mi prodajemo tako okrugle kolače sa šećerom.

Rekavši te reči, Đema još niže naže glavu, i njena desna ruka, s dvema višnjama među prstima, zaustavi se u vazduhu između kotarice i tanjira.

— Mogu li sesti kod vas? — upitaće Sanjin.

— Možete. — Đema se malko pomače na klupi. Sanjin se namesti kod nje. „Kako da počnem?” mišljaše. Ali ga Đema izvuče iz nezgodnog položaja.

— Vi ste se danas tukli na dvoboju, — poče ona živo, pa mu se okrete svim svojim divnim, stidljivo zarumenjenim licem — a kako se u njenim očima ogledala duboka zahvalnost! — I vi ste tako mirni! Znači da za vas ne postoji opasnost?

— Zaboga! Ja se nikakvoj opasnosti nisam izlagao. Sve se svršilo srećno i bezopasno.

Đema mahnu prstima levo i desno ispred očiju... I to je talijanski gest.

— Ne! ne! ne govorite to! Nećete me prevariti! Meni je Pantaleone sve rekao.

— Našli ste kome da verujete! Je li me upoređivao sa statuom komandora?

— Njegovo izražavanje može biti smešno, ali ni njegova osećanja nisu smešna, niti je smešno ono što ste vi danas učinili! I sve to zbog mene... za mene! Ja to nikad neću zaboraviti.

— Verujte, frajlajn-Đema...

— Ja to neću zaboraviti, — reče ona otežući, još jednom ga pravo pogleda, pa okrete glavu.

On je sad mogao videti njen fini, čisti profil, pa mu se činilo da nikad nije video ništa slično — i nikad nije osećao tako nešto kao što je osećao u tom trenutku. Dušu mu je obuzimala vatra.

„A moje obećanje!” — sinu mu u glavi.

— Frajlajn-Đema... — poče on posle trenutnog kolebanja.

— Šta?

Ona mu se ne okrete, već nastavi prebiranje višanja; pažljivo ih je hvatala prstima za peteljke, brižljivo podizala listiće... Ali koliko je poverenja i nežnosti bilo u zvuku te jedne reči „šta”!

— Nije vam ništa rekla vaša mati... o...

— O čemu?

— O meni.

Đema odjednom baci nazad u kotaricu pokupljene višnje.

— Je li ona govorila s vama? — upita sad ona njega.

— Jeste.

— Pa šta vam je rekla?

— Rekla mi je da ste... da ste se iznenada rešili da promenite... svoju raniju nameru.

Đemina glava se opet naže. Ona se sva izgubi ispod šešira; video se samo vrat, gibak i nežan kao stabljika krupnog cveta.

— Kakve namere?

— Vaše namere... u pogledu... budućeg vašeg života.

— To jest... Vi to govorite... o g-nu Kliberu?

— Da.

— Je li vam mama rekla da neću da budem žena g-na Klibera?

— Da.

Đema se pomače na klupi. Kotarica se naže i pade... nekoliko višanja se otkotrljaše na stazu. Prođe jedan minut, još jedan...

— Zašto vam je ona to rekla? — ču se njen glas. Sanjin je opet video samo Đemin vrat. Grudi su joj se dizale i spuštale brže nego pre.

— Zašto? Vaša mama je mislila, pošto smo se ja i vi, tako reći, vrlo brzo sprijateljili i vi stekli neko poverenje u mene, da vam ja mogu dati koristan savet — i da ćete me poslušati.

Đemine ruke lagano skliznuše na kolena... ona poče prikupljati nabore svoje haljine.

— Pa kakav ćete mi savet dati, monsieur Dimitri? — upita ona, poćutavši malo.

Sanjin spazi kako Đemini prsti drhte na njenim kolenima... Ona je i nabore haljine prikupljala samo zato da bi sakrila to drhtanje. On lagano metnu svoju ruku na te blede, drhtave prste.

— Đema, — reče on, — zašto me ne gledate?

Ona u tren oka zbaci nazad preko ramena svoj šešir — pa upre u njega svoje oči, poverljive i plemenite kao i pre. Ona je čekala da on počne govoriti... Ali izgled njenog lica zbuni i kao oslepi Sanjina. Topal sjaj večernjeg sunca obasjavao je njenu mladu glavu — i izraz te glave bio je svetliji i vedriji i od samog toga sjaja.

— Poslušaću vas, monsieur Dimitri, — poče ona, smešeći se jedva primetno i vrlo malo podižući obrve: — ali kakav ćete mi savet dati?

— Kakav savet? — ponovi Sanjin. — Evo, vidite, vaša mama misli da otkazati g-nu Kliberu samo zato što on prekjuče nije pokazao naročitu hrabrost...

— Samo zato? — reče Đema, naže se, podiže kotaricu i metnu je preda se na klupu.

— Da je... uopšte... otkaz s vaše strane — nerazborit; da je to takav korak čije sve posledice treba dobro odmeriti; da, naposletku, samo stanje vaših poslova nalaže izvesne obaveze svakom članu vaše porodice....

— To je sve... mamino mišljenje, — prekide Đema: — to su njene reči. To ja znam; ali kakvo je vaše mišljenje?

— Moje? — Sanjin poćuta. Oseti da ga nešto steže u grlu i otežava disanje. — I ja mislim, — poče on s naporom...

Đema se ispravi. — I vi? Vi takođe mislite?

— Da... to jest... — Sanjin nije mogao, apsolutno nije mogao dodati nijedne reči.

— Dobro, — reče Đema. — Ako mi vi, kao prijatelj, savetujete da promenim svoju odluku... to jest, da ne menjam svoju raniju odluku, — onda ću promisliti. — Ne opažajući ni sama šta radi, ona poče premeštati višnje natrag iz tanjira u kotaricu... — Mama se nada da ću vas poslušati... Pa šta? Možda ću vas doista poslušati...

— Ali, dopustite, frajlajn-Đema, ja bih prvo želeo znati kakvi su vas razlozi pobudili...

— Poslušaću vas, — ponovi Đema, a obrve su joj se sve više mrštile, obrazi bledeli; donju usnu je grizla. — Vi ste tako mnogo učinili za mene da sam dužna učiniti što vi hoćete; dužna sam ispuniti vašu želju. Reći ću mami... promisliću. Evo je, dolazi, baš kao poručena.

Doista, frau-Lenore se pojavi na pragu od vrata koja su vodila od kuće u baštu. Nestrpljenje ju je mučilo: nije mogla da sedi na jednom mestu. Po njenom računu Sanjin je morao već davno i davno svršiti svoje objašnjenje s Đemom, iako njegov razgovor s njom nije trajao ni četvrt sata.

— Ne, ne, ne, tako vam Boga, ne govorite joj zasad ništa, — reče Sanjin brzo, skoro uplašeno. — Pričekajte... ja ću vam reći, pisaću vam... a vi se dotle nemojte odlučivati ni na što, pričekajte...

On steže ruku Đemi, skoči sa klupe, — i, na veliko čuđenje frau-Lenore šmugnu pored nje, podigavši malo šešir, promrmlja nešto nerazgovetno, — pa se izgubi.

Ona priđe kćeri.

— Reci mi, molim te, Đema...

Ova odjednom ustade i zagrli je. — Mila mama, možete li pričekati malo, trunčicu... do sutra? Možete? I to tako da do sutra ni reči?... Ah!...

Iznenada je obliše sjajne, za nju samu neočekivane suze. To je tim više začudilo frau-Lenore što izraz Đemina lica nije bio nimalo

tužan, pre je bio radostan.

— Šta je tebi? — upita ona. — Ti mi nikad ne plačeš — a sad najedared...

— Ništa mama, ništa! Samo vi pričekajte. Mi obadve treba da pričekamo. Ne pitajte ništa do sutra — i hajdete da biramo višnje, dok sunce nije zašlo.

— Ali ti ćeš biti pametna?

— O, ja sam vrlo pametna! — Đema značajno klimnu glavom. Ona poče vezati omanje kitice višanja, držeći ih visoko iznad rumenog lica. Svoje suze nije brisala. One su se same osušile.

XXV

Sanjin se vrati u svoj stan skoro trčeći. Osećao je, bio je svestan da će mu se tek tamo, kad bude sam sa sobom, najzad objasniti šta mu je, šta je to s njim. I doista: tek što je ušao u svoju sobu, tek što je seo za svoj pisaći sto, kad, nalaktivši se na taj sto obema rukama i pritisnuvši oba dlana na lice — tužno i potmulo uzviknu: „Ja je volim, volim ludo!” — pa se sav unutra zažari, kao ugalj s koga je iznenada oduvan nahvatani sloj mrtvog pepela. Jedan trenutak... i već nije bio kadar shvatiti kako je mogao sedeti pored nje... s njom! — i razgovarati s njom, a ne osećati da obožava i sam porub njene haljine, da je gotov, kao što kažu mladi ljudi, — „umreti kod njenih nogu”. Poslednji sastanak u bašti je sve odlučio. Sad kad je mislio o njoj, — ona mu već nije izlazila pred oči s razvejanim viticama, u sjaju zvezda: — video ju je kako sedi na klupi, video kako jednim pokretom zbacuje sa sebe šešir — i gleda ga tako poverljivo... i drhtavica i ljubavna čežnja prostrujaše mu po svima žilama. Seti se ruže koju evo već treći dan nosi u svom džepu: izvadi je i tako snažno pritište na svoje usne da se i nehotice namršti od bola. Sad već više ni o čemu nije razmišljao, ništa nije mislio, ni na šta nije računao niti je šta predviđao; odvojio se od svega prošlog, skočio je napred: s tužne obale svoga usamljenog momačkog života bućnuo je u tu veselu, bujnu, snažnu maticu — i tuge malo ostade, i on neće ni da zna kuda će ga izneti i neće li ga razbiti o stenu! To već nisu one tihe struje Ulandove romanse koje su ga nedavno uljuškivale...

To su jaki, nesavladljivi talasi! Oni lete i jure napred — i on leti s njima...

Uze tabak hartije — pa bez prepravljanja, skoro jednim potezom pera napisa ovo:

„Mila Đema,

„Vi znate kakav sam savet uzeo na sebe da vam dam, znate šta želi vaša mama, i za što me je molila, — ali ono što ne znate, a što sam vam dužan danas reći, — to je da vas volim, volim sa svom strašću srca koje je prvi put zavolelo! Ova vatra je iznenada buknula u meni, ali s takom snagom da ne nalazim reči! Kad je vaša mama došla k meni i molila me — ona je još tinjala u meni — inače, kao pošten čovek, ne bih pristao da ispunim njenu poruku... Samo priznanje koje vam sad činim jeste priznanje poštena čoveka. Vi treba da znate s kim imate posla, — među nama ne treba da ima nesporazuma. Vi vidite da vam ne mogu davati nikakve savete... Ja vas volim, volim, volim — i ništa više nemam — ni u duši, ni u srcu!!

Dim. Sanjin.”

Savivši i zapečativši ovo pisamce, Sanjin je hteo da zazvoni za kelnera, na da ga pošlje po njemu... „Ne! to je nezgodno... Po Emilu? Ali ići u dućan, tražiti ga tamo među drugim pomoćnicima — takođe je nezgodno. Osim toga, već je noć — i on je, možda, već otišao iz dućana.” Razmišljajući tako, Sanjin, ipak, metnu šešir, na izađe na ulicu, zađe za jedan ugao, za drugi — i na svoju neopisanu radost spazi pred sobom Emila. S torbom pod miškom, sa smotuljkom hartije u ruci, mladi entuzijast je hitao kući.

„Ne kaže se uzalud da svaki zaljubljeni ima svoju zvezdu”, pomisli Sanjin pa zovnu Emila.

Ovaj se okrete i odmah mu pritrča.

Sanjin mu ne dade da se ushićuje, dade mu pismo, objasni mu kome i kako da ga preda... Emil je pažljivo slušao.

— Da niko ne vidi? — upita on, davši svom licu značajan i tajanstven izraz, koji kao da veli: „znamo mi u čemu je stvar!”

— Da, mladi moj prijatelju, — reče Sanjin, pa se malko zbuni; ipak potapša Emila po obrazu... — I ako bude odgovora... Vi ćete mi doneti odgovor, zar ne? Ja ću sedeti kod kuće.

— Za to se već ns brinite! — šapnu veselo Emil, otrča i u trku mu još jednom klimnu glavom.

Sanjin se vrati kući — pa ne paleći sveću, prući se po divanu, podmetnu ruke pod glavu i predade se osećanju tek primećene ljubavi, koju ne treba ni opisivati: ko ju je osećao, taj zna njene muke i slasti; ko je nije osećao — njemu se ne može objasniti.

Vrata se otvoriše — pojavi se Emilova glava.

— Doneo sam, — reče on šapatom: — evo vam odgovora!

On pokaza i podiže iznad glave savijenu hartijicu.

Sanjin skoči sa divana i istrže je iz Emilove ruke. Strast se u njemu bila i suviše razbuktala: nije mu sad bilo do tajenja, do obziranja na pristojnosti — čak ni pred tim dečkom, njenim bratom. On bi ga se stideo, savladao bi se — kad bi mogao!

Priđe prozoru — i pri svetlosti uličnog fenjera, koji je bio baš pred kućom, — pročita ove retke:

„Molim vas, preklinjem vas — sutra celog dana nemojte dolaziti kod mene, nemojte se pojavljivati. To mi je potrebno, preko potrebno, — a posle će se sve rešiti. Znam da mi nećete odreći, zato što...

Đema.”

Sanjin dvaput pročita to pisamce — o, kako mu se njen rukopis učinio do krajnosti mio i lep! — porazmisli se malo, pa, obrativši se Emilu, koji je stajao okrenut k zidu, da bi pokazao kako je skroman mladić — i čeprkao po njemu noktom, — glasno ga pozva po imenu.

Emil odmah pritrča Sanjinu. — Šta želite?

— Slušajte, prijatelju...

— M~r Dimitrije, — prekide ga Emil žalostivim glasom: — zašto mi ne govorite ti?

Sanjin se nasmeja. — Pa dobro. Slušaj, prijatelju. (Emil lako potskoči od zadovoljstva) — slušaj: tamo, razumeš li, tamo ćeš reći da će sve tačno biti izvršeno (Emil steže usne i važno klimnu glavom) — a ti ćeš... Šta ćeš raditi sutra?

— Ja? Šta ću raditi? Šta hoćete da radim?

— Ako možeš, dođi k meni ujutru, ranije, — pa ćemo do mraka šetati po okolini Frankfurta... Hoćeš li?

Emil potskoči. — Zaboga, šta može biti lepše na svetu? S vama da šetam — ta to je, prosto, divota! Doći ću neizostavno!

— A ako te ne puste?

— Pustiće!

— Slušaj... Nemoj govoriti tamo da sam te zvao na ceo dan.

— Zašto bih govorio? Ta ja ću onako otići! Čudna mi čuda!

Emil snažno poljubi Sanjina pa otrča.

A Sanjin je dugo hodao po sobi — i kasno je legao da spava. Predao se onim istim nežnim i slatkim osećanjima, onoj istoj radosnoj nesvestici pred novim životom. Sanjin je bio vrlo zadovoljan tim što mu je palo na um da za sutra gtozove Emila; on je ličio na svoju sestru. „Opominjaće me na nju”, mišljaše Sanjin.

Ali se najviše čudio kako je juče mogao biti drukčiji nego danas? Činilo mu se da je „večito” voleo Đemu — i voleo je baš ovako kako je voli danas.

XXVI

Sutradan, u osam sati izjutra, javi se kod Sanjina Emil, s Tartaljom na uzici. Da je bio sin germanskih roditelja, ne bi mogao pokazati veću tačnost. Kod kuće je slagao: rekao je da će šetati sa Sanjinom do doručka, a posle će otići u dućan. Dok se Sanjin oblačio, Emil otpoče razgovor s njim, istina neodlučno, o Đemi, o njenom razlazu sa g-om Kliberom; ali mu Sanjin surovo prećuta odgovor, a Emil, napravivši se da razume zbog čega se ne treba doticati te važne tačke, više se nije vraćao na nju, — već se samo pokašto pravio zamišljen, čak i strog.

Popivši kafu, dva prijatelja se uputiše — peške, razume se, — u Hauzen, malo selo nedaleko od Frankfurta, opkoljeno šumama. Ceo planinski lanac Taunus vidi se otuda kao na dlanu. Vreme je bilo divno; sunce je sijalo i gorelo, ali nije peklo; svež vetar je nestašno šumeo u zelenom lišću; po zemlji, kao omanje pege, promicale su lako i brzo senke visokih, okruglih oblačaka. Mladići brzo izađoše iz varoši, na bodro i veselo počeše koračati po dobro počišćenom putu. Zađoše u šumu — i dugo su tamo švrljali; zatim vrlo dobro doručkovaše u seoskoj krčmi; zatim su se peli na brda, uživali u lepom izgledu, puštali ozgo kamenje i pljeskali dlanovima, gledajući

kako to kamenje zanimljivo i čudno skače, kao zečevi, dok ih ozdo ne izgrdi zvonkim i jakim glasom neki prolaznik, koga nisu mogli videti; zatim su ležali, pružali, pre pružili su se po kratkoj, suvoj mahovini ljuto ljubičaste boje; posle su pili pivo u drugoj krčmi, pa su se utrkivali, skakali u opkladu: ko će dalje? Našli su mesto gde se čuje odjek i razgovarali s njim, pevali, dovikivali se, rvali se, lomili grane, kitili svoje šešire granama paprati — pa čak i igrali. Tartalja je sudelovala u svima tim zabavama, koliko je mogla i umela: kamenje, istina, nije bacala, ali se kao klupče kotrljala za njim, zavijala kad su mladići pevali, — pa je čak i pivo pila, iako s očevidnim gađenjem: toj veštini ga je naučio student kome je nekad pripadala. Uostalom, ona je Emila rđavo slušala — ne kao svoga gazdu Pantaleona, — i kad joj je Emil naređivao da „govori” ili „kija”, — samo je repom uvijala i plazila jezik.

Mladići su i razgovarali među sobom. U početku šetnje Sanjin, kao stariji i zato razboritiji, povede reč o tome šta je fatum ili sudbina i šta znači i u čemu je čovekov poziv; ali razgovor ubrzo uze manje ozbiljan pravac,. Emil poče raspitivati svoga prijatelja i zaštitnika o Rusiji, o tome kako se tamo biju u dvoboju i da li se može brzo naučiti ruski jezik, i šta je osećao kad je oficir gađao u njega? A Sanjin je, sa svoje strane, raspitivao Emila o njegovom ocu i materi, uopšte o njihovim porodičnim stvarima, trudeći ss svakojako da ne pomene Đemino ime, — a ustvari misleći samo o njoj. Upravo, on o njoj nije čak ni mislio — već o sutrašnjem danu, o tom tajanstvenom sutrašnjem danu koji će mu doneti nepoznatu, nečuvenu sreću! Kao da zavesa, tanka, laka zavesa visi pred njegovim umnim pogledom, njihajući se slabo, — a iza te zavese on oseća... oseća prisutnost mladog, nepomičnog, božanstvenog lika s ljupkim osmejkom na usnama i strogo, prividno strogo oborenim trepavicama. I taj lik nije Đemino lice, to je lice same sreće! I evo, nastupi najzad njegov čas, zavesa se podiže, otvaraju se usta, trepavice se dižu — videlo ga je njegovo božanstvo — i u isto vreme svetlost, kao od sunca, i radost i beskrajno ushićenje!! On misli o tom sutrašnjem danu — i duša mu opet radosno zamire u čežlji i sve nestrpljivijem iščekivanju!

I ničemu ne smeta to iščekivanje, ta čežnja. Ona prati svaki njegov pokret — a ničemu ne smeta. Ne smeta mu da odlično ruča u krčmi sa Emilom — i samo pokašto, kao kratka munja, blesne u

njemu misao: ako bi ko na svetu znao??!! Ne smeta mu ta čežnja da posle ručka igra sa Emilom „trule kobile”. Na prostranoj zelenoj livadi igraju se te igre... i kakvo zaprepašćenje, kakva zabuna za Sanjina kad uz jarosno lajanje Tartaljino, raširivši vešto noge i prelećući kao ptica preko pogrbljenog Emila — iznenada ugleda pred sobom, na samoj ivici zelene livadice — dva oficira, u kojima smesta poznade svoga jučerašnjeg protivnika i njegova sekundanta, g.g. fon Denhofa i fon Rihtera! I jedan i drugi meće staklo u oko pa gleda u njega i smeška se... Sanjin se dočekuje na noge, okreće se od njih, brzo oblači zbačeni gornji kaput, govori otsečnim rečima Emilu, ovaj takođe meće kaputić — pa se oba odmah udaljuju.

Dockan su se vratili u Frankfurt. — Grdiće me, — govorio je Sanjinu Emil, praštajući se s njim: — ali svejedno! Zato sam tako divno, divno, proveo dan!

Vrativši se u svoju gostionicu, Sanjin nađe pisamce od Đeme. Ona mu je zakazivala sastanak — za sutra, u sedam sati izjutra, u jednom od javnih parkova koji sa svih strana okružuju Frankfurt.

Kako mu je zadrhtalo srce! Kako mu je bilo milo što joj se tako bez pogovora pokoravao! I, Bože moj, šta je obećavao... šta nije obećavao taj retki, jedinstveni, nemogući i nesumnjivi sutrašnji dan!

On se upi očima u Đemino pisamce. Dugački, divni repić prvog slova njenog imena koje je stajalo na kraju pisma, — potseti ga na njene lepe prste, njenu ruku... Pomisli da nijednom nije dodirnuo usnama tu ruku... „Talijanke su, — mišljaše on, — uprkos glasovima o njima, stidljive i ozbiljne... A već Đema pogotovu! Carica... boginja... devičanski i čisti mramor”...

„Ali će doći vreme — i ono nije daleko”...

Tu noć bio je u Frankfurtu jedan srećan čovek... Spavao je; ali je za sebe mogao reći pesnikovim rečima:

Ja spavam... ali osetljivo srce ne spava...

Ono je udaralo tako lako kao što udara krilima leptir, pavši na cvet, okupan letnjim suncem.

XXVII

U pet sati Sanjin se probudio, u šest je već bio obučen, u šest i po se šetao po javnom parku, na pogledu omanjeg paviljona, koji je Đema pomenula u svom pisamcetu.

Jutro je bilo tiho, toplo, sivo. Pokašto se činilo kao da će svaki čas pasti kiša; ali pružena ruka nije ništa osećala, i samo gledajući na rukav haljine mogli su se primetiti tragovi sićušnih, kao najsitniji biser, kapljica; pa su i one ubrzo prestale. Vetra kao da nikad nije ni bilo na svetu. Svaki zvuk ne da je leteo, već se razlivao unaokolo: u daljini se jedva zgušnjavala beličasta magla, vazduh je mirisao na rezedu i cvet belog bagrema.

Na ulici se dućani još nisu otvarali, ali su se već pojavljivali pešaci; pokašto su tandrkala usamljena kola... u parku nije bilo pešaka. Baštovan je strugao stazu lopatom, ne žureći se, a jedna starica u crnom suknenom plaštu progeguca kroz aleju. Ni za trenutak nije mogao Sanjin pomisliti da je to ubogo stvorenje Đema — pa ipak ga je štrecnulo u srcu, pa je pažljivo pratio očima crnu pegu kako se udaljuje.

Sedam! izbi sat na kuli.

Sanjin se zaustavi. — Je li moguće da neće doći? Hladna jeza iznenada prođe kroz njegove udove. Ta ista jeza ponovi se trenutak docnije, — ali već iz drugog razloga. Sanjin ču za sobom lake korake, laki šum ženske haljine... On se osvrte: ona je!

Đema je išla iza njega stazom. Na njoj je bio sivkast ogrtač i mala tamna kapa. Ona glednu u Sanjina, okrete glavu ustranu — pa kad ga sustiže, brzo prođe pored njega.

— Đema, — reče on jedva čujno.

Ona mu lako klimnu glavom — pa produži napred. On pođe za njom.

Disao je isprekidano. Noge su ga rđavo slušale.

Đema prođe pored paviljona, udari nadesno, prođe pored omanjeg, plitkog basena, u kom se brižljivo brčkao vrabac — na zaobišavši žbun visokih jorgovana, spusti se na klupu. Mesto je bilo zgodno i sklonito. Sanjin sede pored nje.

Prođe minut — a ni on ni ona ne progovoriše ni reči: ona ga čak nije ni gledala — a on joj nije gledao u lice, već u sklopljene ruke, u kojima je držala mali suncobran. Šta se imalo govoriti? Šta se imalo

reći što bi se po svojoj važnosti moglo sravniti s njihovim prisustvom ovde, zajedno, usamljeno, tako rano, tako blisko jedno drugom?

— Vi se... ne ljutite na mene? — reče najzad Sanjin.

Teško da je Saljin mogao reći išta gluplje od tih reči... on je to sam uviđao... Ali je bar ćutanje bilo prekinuto.

— Ja? — odgovori ona. — Zašto? Ne.

— A verujete mi? — nastavi on.

— Onome što ste pisali?

— Da.

Đema obori glavu i ništa ne reče. Suncobran joj iskliznu iz ruku. Ona ga brzo uhvati pre nego što pade na stazu.

— Ah, verujte mi, verujte u ono što sam vam pisao, — uzviknu Sanjin; sveg njegovog snebivanja nestade — poče govoriti vatreno: — ako na zemlji ima istine, svete, nesumnjive istine, — onda je ona to da vas volim, volim vas strasno, Đema!

Ona baci na njega kos, trenutan pogled — i opet umalo ne ispusti suncobran.

— Verujte mi, verujte mi, — ponavljao je on. On ju je preklinjao, pružao joj ruke — a nije je smeo dodirnuti. — Šta hoćete da učinim... da bih vas uverio?

Ona opet pogleda u njega.

— Recite, monsieur Dimitri, — poče ona: — kad ste prekjuče došli da me savetujete — vi, znači, još niste znali... niste osećali...

— Osećao sam, — prihvati Sanjin: — ali nisam znao. Ja sam vas zavoleo upravo od onog trenutka kad sam vas video — ali nisam odmah pojmio šta ste postali za mene! Pored toga sam čuo da ste vereni... Što se tiče poruke vaše mame — to, prvo, kako bih mogao odbiti? a, drugo, — ja sam vam tu poruku tako predao da ste se mogli dosećati...

Čuše se teški koraci, i nekakav dosta snažan gospodin, s torbom na leđima, očevidno stranac, ispade iza žbuna — pa bez ustezanja, kao svaki putnik, obuhvati pogledom par što je sedeo na klupi, glasno se nakašlja — pa ode dalje.

— Vaša mama, — poče Sanjin, čim umuče lupa teških nogu, — rekla mi da će vaš otkaz izazvati skandal (Đema se malko namršti); da sam delimice i ja dao povoda ružnim glasovima i da sam... prema

tome... ja — u neku ruku — dužan da vas nagovorim da ne otkazujete vašem zaručniku, g-nu Kliberu...

— Monsieur Dimitri, — reče Đema, pa pređe rukom po kosi sa strane okrenute Sanjinu, — nemojte, molim vas, zvati g-na Klibera mojim zaručnikom. Ja neću nikad biti njegova žena. Otkazala sam mu.

— Otkazali ste mu? Kad?

— Juče

— Njemu lično?

— Njemu lično. Kod nas u kući. Dolazio je k nama.

— Đema! Znači, vi me volite?

Ona mu se okrete.

— Inače... zar bih došla ovamo? — šapnu ona, i obe joj ruke padoše na klupu.

Sanjin dohvati te nemoćne ruke s dlanovima gore okrenutim, — pritište ih na svoje oči, na svoje usne... Eto kad se podigla ona zavesa koja mu se juče priviđala! Evo sreće, evo njenog sjajnog lika!

On podiže glavu i pogleda u Đemu pravo i slobodno. I ona pogleda u njega — unekoliko ozgo nadole. Pogled njenih poluzatvorenih očiju jedva je svetlucao, zamagljen lakim, srećnim suzama. A lice se nije smešilo... ne! ono se smejalo isto tako blaženim, iako bezvučnim smehom.

On htede da je privuče na svoje grudi, ali ona se izvi, pa je odrečno mahala glavom, ne prestajući se smejati onim istim bezvučnim smehom. „Pričekaj” činilo se da govore njene oči.

— O, Đema! — uzviknu Sanjin: — da li sam mogao misliti da ćeš me ti (srce zatreperi u njemu kao struna kad njegove usne prvi put izgovoriše tu reč: „ti”) — da ćeš me zavoleti?

— Ni ja nisam to očekivala, — reče Đema tiho.

— Zar sam mogao misliti, — nastavi Sanjin: — zar sam mogao misliti, približujući se Frankfurtu, gde sam mislio ostati svega nekoliko sati, da ću ovde naći sreću za ceo svoj život?

— Za ceo život? Zbilja? — upita Đema.

— Za ceo život, zauvek i na svagda! — uzviknu Sanjin s novom snagom.

Baštovanova lopata iznenadno poče grepsti na dva koraka od klupe na kojoj su oni sedeli.

— Hajdemo kući, — šapnu Đema: — hajdemo zajedno — hoćeš li?

Da mu je rekla u tom trenutku: „Skoči u more — Hoćeš li” — ne bi stigla ni da izgovori do kraja poslednju reč, a on bi već leteo strmoglavce u bezdan.

Oni zajedno izađoše iz parka pa se uputiše kući, ne varoškim ulicama, već kroz predgrađa.

XXVIII

Sanjin je išao čas pored Đeme, čas malo pozadi nje, nije spuštao očiju s nje i neprestano se smešio. A ona kao da se žurila... kao da se zaustavljala. Istinu reći, obadvoje su se kretali napred, kao zaneti, on sav bled, ona sva ružičasta od uzbuđenja. Ono što su učinili udvoje, pre nekoliko trenutaka — to predavanje svoje duše drugoj duši — bilo je tako snažno, i novo, i mučno; tako se neočekivano sve u njihovom životu premestilo i promenilo da se ni jedno ni drugo nisu mogli osvestiti, a samo su pojimali vihor koji ih je obuzeo, kao onaj noćni vihor koji ih umalo nije bacio u zagrljaj jedno drugom. Sanjin je išao i osećao čak da drukčije gleda u Đemu: on očas primeti neke osobine njena hoda, njenih pokreta, — i, Bože moj, kako su mu oni bili beskrajno dragi i mili! I ona je osećala da on tako gleda u nju.

Sanjin i ona su se zavoleli prvi put; sva čuda prve ljubavi su se dešavala nad njima. Prva ljubav je takođe revolucija: jednoliko pravilni poredak ustaljenog života pokvaren je i uništen za tren oka, mladost stoji na barikadi, visoko se vije njena svetla zastava, — i ma šta tamo ispred nje čekalo — smrt ili nov život — svemu ona šalje svoj oduševljeni pozdrav.

— Šta je ono? Ama, je li ono naš starac? — reče Sanjin, pokazujući prstom na umotanu priliku što je žurno promicala postrance, kao da se trudila da ostane neprimećena. Usled obilja sreće, on je osećao potrebu da govori sa Đemom ne o ljubavi — ta je stvar bila svršena, sveta, — već o čemu drugom.

— Da, to je Pantaleone, — odgovori Đema veselo i srećno. — On je besumnje izašao iz kuće u stopu za mnom; on je još juče ceo dan pratio svaki moj korak... On se doseća!

— On se doseća! — ponovi Sanjin ushićeno. Šta bi to mogla reći Đema, a da njega ne obuzme ushićenje?

Zatim je zamoli da mu potanko ispriča sve što se juče desilo.

I ona odmah poče potanko pričati, žureći se, zbunjujući se, smejući se, uzdišući kratkim uzdasima i gledajući se sa Sanjinom kratkim, vedrim pogledima. Ispriča mu kako je posle prekjučerašnjeg razgovora mama neprestano htela da izvuče od nje, Đeme, štogod pozitivno; kako se otresla frau-Lenore obećanjem da će reći svoju odluku u roku od dvadeset četiri sata; kako je izmolila taj rok — i kako je to bilo teško; kako se sasvim neočekivano pojavio g-n Kliber, kicoškiji i uštirkaniji nego ikad; kako je izjavio svoju ljutnju zbog detinjasto neoprostivog i za njega, Klibera, jako uvredljivog (baš tako je rekao) ispada nepoznatog Rusa — on je mislio na tvoj dvoboj; — kako je zatražio da se tebi odmah otkaže pristup u kuću. „Jer”, dodade on — i tu Đema malko imitova njegov glas i manir — „to baca senku na moju čast; kao da se ja ne bih mogao zauzeti za svoju verenicu, kada bih to našao za potrebno i korisno! Ceo Frankfurt će sutra doznati da se tuđin tukao s oficirom zbog moje verenice — na što to liči? To prlja moju čast!” Mama se s njim slagala — zamisli! — ali sam tada ja izjavila da se on uzalud brine za svoju čast i svoju personu, uzalud se nalazi uvređen zbog glasova o svojoj zaručnici — jer ja nisam više njegova zaručnica, i nikad mu neću biti žena! Moram reći da sam prvo htela govoriti s vama... s tobom, pre nego što mu konačno otkažem; ali on je došao... i ja se nisam mogla uzdržati. Mama čak vrisnu uplašeno, a ja izađoh u drugu sobu i donesoh mu njegov prsten — ti nisi primetio, još pre dva dana sam skinula taj prsten, — i vratila mu. On se strašno našao uvređen; ali kako je strašno samoljubiv i ponošljiv, nije mnogo razgovarao — pa je otišao. Ja sam, razume se, morala mnogo pretrpeti od mame, i jako me je bolelo kad sam videla kako se ljuti — pa sam mislila da sam malko požurila, ali sam imala od tebe pisamce — a i bez toga sam već znala...

— Da te volim, — upade Sanjin.

— Da... da si me zavoleo. Tako je govorila Đema, zbunjujući se i smešeći se, spuštajući glas svaki put ili uopšte prekidajući govor, kad bi im neko išao na susret ili prolazio mimo njih. A Sanjin je slušao

razdragano, naslađujući se i samim zvukom njenog glasa, kao što je juče uživao u njenom rukopisu.

— Mama je jako ljuta, poče opet Đema — a reči su joj brzo tekle jedna za drugom: — ona nikako neće da shvati da mi je g-n Kliber mogao postati mrzak, da nisam iz ljubavi polazila za njega — nego zbog njenih silnih molbi... ona sumnja na... vas... tebe; to jest, upravo da kažem, ona je uverena da sam te zavolela, — i to je tim jače boli što još prekjuče to joj nije bilo ni na kraj pameti, pa ti je čak poverila da me savetuješ... a ta poruka je bila neobična — zar ne? Sad ona za tebe... vas govori da ste prepredenjak, lukav čovek, veli da ste obmanuli njeno poverenje i proriče mi da ćete me prevariti...

— Ali, Đema, — uzvššu Sanjin, — zar joj nisi rekla...

— Nisam ništa rekla! Kako sam imala pravo pre nego što porazgovaram s vama?

Sanjin pljesnu rukama. — Đema, nadam se da ćeš joj bar sad sve priznati, da ćeš me odvesti k njoj... Hoću da dokažem tvojoj mami da nisam varalica!

Sanjinove grudi su se jako nadimale od priliva velikodušnih i vatrenih osećanja.

Đema pogleda u njega razrogačeno. — Vi doista hoćete da idete sad sa mnom mami? mami koja tvrdi da... da je sve to među nama nemoguće — i da nikad ne može biti? — Bila je jedna reč koju se Đema nije usuđivala da izgovori... Ona joj je pekla usne; ali ju je tim radije izgovorio Sanjin.

— Da se oženim tobom, Đema, da budem tvoj muž — ja većeg blaženstva ne znam!

On više nije znao granica ni svojoj ljubavi, ni svojoj velikodušnosti, ni svojoj odlučnosti.

Čuvši te reči, Đema, koja je za trenutak bila zastala, pođe još brže... Kao da je htela da pobegne od te suviše velike i nenadne sreće!

Ali joj se najdared otsekoše noge. Iza ugla ulice, na nekoliko koraka od nje, u novom šeširu i novom bekešu, prav kao strela, kolmovan kao pudlica, pojavi se g-n Kliber. On spazi Đemu, spazi Sanjina — kao u sebi frknu, pa zabaci nazad svoj vitki stas i kicoški im pođe u susret. Sanjinu bi neprijatno, ali, pogledavši u Kliberovo lice, kome je njegov sopstvenik, ukoliko je umeo, paštio se da dade

izraz prezrivog čuđenja i čak sažaljenja, — pogledavši u to rumeno, prostačko lice, iznenada oseti da ga obuzima ljutnja — pa koraknu napred.

Đema ga uhvati za ruku, pa pruživši mu sa spokojnom odlučnošću svoju, pogleda pravo u lice svom bivšem zaručniku... Ovaj zažmire, naježi se, vrdnu u stranu — pa, promrmljavši kroz zube: „običan svršetak pesme!” (Das alte Ende vom Liede!) — udalji se istim kicoškim korakom, lako potskakujući.

— Šta je rekao, nevaljalac? — upita Sanjin, pa htede da poleti za Kliberom; ali ga Đema zadrža i pođe dalje s njim, ne izvlačeći svoju ruku iz njegove ruke.

Poslastičarnica Rozeli se pojavi ispred njih. Đema se još jedared zaustavi.

— Dimitri, monsieur Dimitri, — reče ona: — još nismo ušli tamo, još nismo videli mamu... Ako hoćete još da promislite, ako... još ste slobodni, Dimitrije!

Umesto odgovora Sanjin joj snažno, vrlo snažno pritište ruku na svoje grudi — i povuče je napred.

— Mama, — reče Đema, ulazeći sa Sanjinom u sobu u kojoj je sedela frau-Lenore: — dovela sam pravog!

XXIX

Da je Đema rekla da je dovela sa sobom koleru ili samju smrt, frau-Lenore, svakako, ne bi mogla s većim očajanjem primiti tu vest. Ona smesta sede u kut, licem okrenuta zidu, — pa udari u plač, skoro zakuka, ni uzmi ni ostavi, kao ruska seljanka nad grobom muža ili sina. U prvi mah Đema se toliko zbuni da čak i ne priđe materi — već se ukipi, nasred sobe; a Sanjin se sasvim izgubi — samo što i on ne zaplaka!

Ceo sat je trajao taj neutešni plač: ceo sat! Pantaleone je smatrao za najpametnije da zatvori spoljašnja vrata na poslastičarnici, da ne bi ko tuđi ušao, — srećom, još je bilo rano. Starac, je i sam bio u nedoumici — i, svakako, nije odobravao brzinu s kojom su postupali Đema i Sanjin, a inače se nije usuđivao da ih osuđuje, i gotov je bio da im ukaže zaštitu — u slučaju potrebe: tako je malo voleo Klibera! Emil se smatrao za posrednika između svoga

prijatelja i sestre — i samo što se nije ponosio time kako je to sve odlično ispalo! On nikako nije mogao razumeti zbog čega se frau-Lenore tako žesti, i u svojoj duši odmah je dokonao da i najbolje žene pate od toga što nemaju uviđavnosti. Sanjinu je bilo najteže. Frau-Lenore je lelekala i odmahivala rukama, čim bi joj se približio — pa je uzalud pokušavao, stojeći podalje, da nekoliko puta glasno uzvikne: „Prosim ruku vaše kćeri!” Frau-Lenore se naročito jedila na sebe zbog toga: „što je mogla biti tako slepa da ništa ne vidi!” „Da je moj Đovan Batista živ”, ponavljala je ona kroz suze: „— ništa se ovo ne bi dogodilo!” — „Bože, šta je ovo? — mislio je Sanjin: — pa ovo je na kraju krajeva glupo!” — Niti je on smeo pogledati u Đemu, niti se ona odlučivala da podigne na njega oči. Zadovoljavala se time što je strpljivo dvorila mater, koja je u početku i nju odgurivala...

Najzad se bura, malo po malo, utiša. Frau-Lenore prestade plakati, dopusti Đemi da je izvede iz kuta u koji se bila zabila, da je namesti u fotelju pored prozora i da joj dâ da se napije vode, sa fler d’oranžom; dopustila je Sanjinu — ne da se približi... o, ne! već da barem ostane u sobi (prvo je neprestano tražila da on ide) i nije ga prekidala kad je govorio. Sanjin se smesta koristio nastalim zatišjem — pa je pokazao izvanredan govornički dar: teško da bi umeo s takvom vatrom i s takvom ubedljivošću izložiti svoje namere i svoja osećanja i pred samom Đemom. Ta osećanja bila su najiskrenija; te namere najčistije, kao kod Almavive u „Seviljskom berberinu”. — Nije krio ni od frau-Lenore ni od samoga sebe nezgodnu stranu tih namera; ali te nezgode bile su samo prividne! Istina: on je stranac, s njim su se skoro upoznali, ne znaju ništa pozitivno ni o njegovoj ličnosti ni o njegovom imovnom stanju; ali on je gotov nabaviti sve potrebne dokaze da je ispravan čovek i da nije siromašan; pozvaće se na najnesumnjivija svedočanstva svojih zemljaka! — On se nada da će Đema biti srećna s njim i da će on umeti zasladiti njen rastanak s njenom rodbinom!... Pominjanje rastanka — sama ta reč „rastanak” umalo ne pokvari celu stvar... Frau-Lenore sva zadrhta i uzvrpolji se... Sanjin primeti da će rastanak biti samo privremen — i da ga, naposletku, možda uopšte neće ni biti!

Sanjinov govornički dar nije bio uzaludan, frau-Lenore ga poče zagledati, iako još neprestano setno i prekorno, ali ne s ranijom odvratnošću i ljutnjom; zatim mu dopusti da joj priđe, pa čak i da

sedne pored nje (Đema je sedela s druge strane); potom ga poče prekorevati — ne samo pogledima već i rečima, što je već označavalo malo omekšavanje njenog srca; poče se žaliti, i njene žalbe su bivale sve tiše i mekše; one su bile pomešane s pitanjima upućenim čas kćeri, čas Sanjinu; zatim mu je dopustila da je uzme za ruku i nije ju odmah trgla... zatim je odmah zaplakala — ali već sasvim drugim suzama... Zatim se tužno nasmešila i zažalila što nema Đovan Batiste, ali već u drugom smislu... Prođe još jedan trenutak — i oba krivca — Sanjin i Đema — već su klečali kod njenih nogu, a ona im je naizmence metala svoje ruke na glave; prođe i drugi trenutak — i oni su je već grlili i ljubili, a Emil, zažaren u licu od razdraganosti, utrča u sobu pa se i on baci u tesno zbijenu grupu.

Pantaleone zaviri u sobu, nasmeši se i namršti u isto vreme — pa ode u poslastičarnicu i otvori. spoljna vrata.

XXX

Prelaz od očajanja na tugu, a od nje na „tihu rezignaciju”, izvršio se dosta brzo kod frau-Lenore; — ali i ta tiha rezignacija se ubrzo pretvorila u tajno zadovoljstvo, koje je ipak svakojako krila i suzbijala radi pristojnosti. Još od prvog dana poznanstva Sanjin se svideo frau-Lenori; pomirivši se s mišlju da će on biti njen zet, ona više nije nalazila u tome ništa naročito neprijatno, iako je smatrala za dužnost da svome licu daje unekoliko uvređen... bolje reći zabrinut izraz. Sem toga, sve što se desilo poslednjih dana bilo je tako neobično. Što bi, bi! Kao praktična žena i kao mati, frau-Lenore je smatrala takođe za svoju dužnost da postavi Sanjinu razna pitanja, i Sanjin, koji, polazeći izjutra na sastanak s Đemom, nije ni pomišljao da će se oženiti njom, — istina, on tada ni o čemu nije mislio, već se samo podavao svojoj strasti, — Sanjin je s potpunom gotovošću i, može se reći, vatreno počeo igrati svoju ulogu, ulogu zaručnika, i na sva pitanja odgovarao je opširno, potanko, rado. Uverivši se da je on pravi plemić po rođenju, pa čak i začudivši se unekoliko zašto nije knez, frau-Lenore se uozbilji i — „upozori ga za ranije” — da će biti s njim potpuno iskrena bez ikakvih uvijanja, jer je na to primorava njena sveta materinska dužnost! — na što joj je Sanjin odgovorio da

on od nje ništa drugo nije ni očekivao, pa je pokorno moli — da ga ne štedi.

Tada mu frau-Lenore primeti da g. Kliber (izgovorivši to ime, ona lako uzdahnu, steže usne i zamuca) — g. Kliber, bivši Đemin zaručnik, već sad ima osam hiljada forinti prihoda — i ta će se suma iz godine u godinu brzo povećavati — a koliki on, Sanjin, ima prihod?

— Osam hiljada forinti, ponovi otegnuto Sanjin... — to je u našem novcu — oko petnaest hiljada rubalja u novčanicama... Moj prihod je daleko manji. Ja imam malo imanje u tulskoj saberniji... Uz dobro upravljanje ono može dati — i čak neizostavno mora dati pet do šest hiljada... a ako stupim u službu, — lako mogu dobiti oko dve hiljade plate.

— U službu u Rusiji? — uzviknu frau-Lenore.

— Ja se, znači, moram rastati s Đemom!

— Mogu se odlučiti za diplomatsku službu, — prihvati Sanjnn: — imam neke veze... Tada ću služiti u inostranstvu. A moglo bi se i što drugo učiniti — i to je još ponajbolje: da prodam imanje pa da dobijeni kapital uložim u neko korisno preduzeće, na pr. u poboljšanje vaše poslastičarnice.

— Sanjin je osećao da govori nešto besmisleno, ali ga je bila obuzela nerazumljiva hrabrost! Čim pogleda u Đemu, koja je, otkako je počeo „praktični” razgovor, neprestano ustajala, hodala po sobi, opet sedala — čim pogleda u nju — već nema za njega nikakvih smetnji i spreman je da udesi sve odmah, na najbolji način — samo da se ona ne uznemiruje!

— G. Kliber mi je takođe hteo dati manju sumu za poboljšanje poslastičarnice, — prozbori, posle malog kolebanja, frau-Lenore.

— Mama! Za ime Božje! Mama! — uzviknu Đema talijanski.

— O tim stvarima treba govoriti za vremena, kćeri moja, — odgovori joj frau-Lenore na istom jeziku.

Ona se ponovo obrati Sanjinu i poče ga raspitivati kakvi su zakoni u Rusiji o braku, i da li nema smetnja za stupanje u brak s katolikinjama — kao u Pruskoj? (U to vreme, u četrdesetoj godini, sva Nemačka se još sećala svađe pruske vlade s kelnskim arhiepiskopom zbog mešovitih brakova.) A kad frau-Lenore ču da će i njena kći postati plemićka, čim se uda za ruskog plemića — ona pokaza izvesno zadovoljstvo. — Ali vi prvo morate ići u Rusiju?

— Zašto?

— Nego kako? Da dobijete dopuštenje od vašeg cara.

Sanjin joj objasni da to nije nikako potrebno… ali da će možda zaista morati pre svadbe ići na najkraće vreme u Rusiju (on reče te reči — a srce mu se bolno steže; gledajući u njega, Đema razumede da se ono steglo — na pocrvene i zamisli se) — i da će gledati da se koristi svojim bavljenjem u otadžbini kako bi prodao imanje... u svakom slučaju, doneće odonud potrebni novac.

— A ja bih vas još zamolila da mi donesete lepe astraganske kožice za mantil, — reče frau-Lenore. — One su tamo, kažu, neobično dobre i neobično jeftine!

— Zaizvesno, s najvećim zadovoljstvom, doneću i vama i Đemi! — uzviknu Sanjin.

— I meni kapicu od safijana izvezenu srmom, — umeša se Emil, promolivši glavu iz druge sobe.

— Dobro — doneću i tebi... i Pantaleonu papuče.

— No, našto to? Našto? — primeti frau-Lenore. — Mi sad govorimo o ozbiljnim stvarima. Ali evo šta još, — dodade praktična dama. — Vi velite: da prodate imanje. Ali kako ćete to učiniti? Vi ćete, znači, i seljake prodati? — Sanjina kao da žacnu nešto u slabinu. On se seti da je, razgovarajući s g-đom Rozeli i njenom ćerkom o ropstvu seljaka, koje je, po njegovim rečima, izazivalo u njemu najdublje negodovanje, više puta ih uveravao da nikad i nipošto neće prodavati svoje seljake, jer taku prodaju smatra nemoralnim postupkom.

— Potrudiću se da prodam svoje imanje čoveku koga ću upoznati kao dobrog, — reče on prilično mucajući, — ili, možda će sami seljaci zaželeti da se otkupe.

— To je najbolje, — reći će frau-Lenore. — Jer prodavati žive ljude...

— Barbari! — promrmlja Pantaleone, koji se odmah za Emilom pojavi na vratima, zatrese svojom ćubom pa se izgubi.

„Ne valja!” pomisli u sebi Sanjin i pogleda krišom u Đemu. Ona, izgleda, nije čula njegove poslednje reči. „Ali, ne mari ništa!” pomisli on opet.

Na taj način trajao je praktični razgovor do samog ručka. Frau-Lenore se pri kraju sasvim smirila, i već je Sanjinu govorila Dimitrije,

ljupko mu pretila prstom i obećavala da će mu se osvetiti za njegovo lukavstvo. Mnogo i potanko je raspitivala o njegovoj rodbini, jer — „i to je vrlo važno”; tako isto zatražila je da joj opiše svadbenu ceremoniju, kako se vrši po obredu ruske crkve, — i unapred se ushićivala Đemom u belom odelu, sa zlatnom krunom na glavi.

— Ta ona mi je lepa kao kraljica, — reče ona s materinskim ponosom — pa i kraljica nema takvih na svetu!

— Druge Đeme nema na svetu! — prihvati Sanjin.

— Da, zato ona i jeste Đema! (Poznato je da na talijanskom jeziku „Đema” znači dragi kamen.)

Đema navali ljubiti svoju mater... izgledalo je da je tek sad slobodno dahnula — i teret koji ju je tištao spade joj s duše.

A Sanjin se odjednom oseti toliko srećan, takvom detinjom radošću mu se ispuni srce pri pomisli da su se eto ostvarile one mašte kojim se on nedavno predavao u ovim istim sobama; celo njegovo biće toliko se razigra da se odmah uputi u poslastičarnicu; zažele neizostavno, pošto poto, da trguje za tezgom, kao nekoliko dana pre toga... „Ja sad imam, pomisli, puno pravo na to! Ta ja sam sad ukućanin!”

I on doista stade za tezgu, i doista poče trgovati, t.j. prodade dvema devojčicama funtu bonbona, davši im mesto jedne čitave dve funte, naplativši samo polovinu cene.

Za ručkom je sedeo zvanično, kao zaručnik, pored Đeme. Frau-Lenore je nastavila svoje praktične kombinacije. Emil se svaki čas smejao i navaljivao na Sanjina da ga povede sa sobom u Rusiju. Bilo je odlučeno da Sanjin otputuje posle dve nedelje. Jedino je Pantaleone unekoliko bio turoban, tako da ga je čak i frau-Lenora prekorela. „A još je bio sekundant!” — Pantaleone pogleda ispod oka.

Đema je skoro sve vreme ćutala, ali joj lice nikad nije bilo lepše i vedrije. Posle ručka ona odazva Sanjina za trenutak u baštu, pa, zaustavivši se kod one iste klupe gde je prekjuče prebirala višnje, reče mu:.

— Dimitrije, nemoj se ljutiti na mene; ali ja još jednom hoću da te opomenem da ne treba da se smatraš vezanim...

On joj ne dade da dovrši...

Đema okrete od njega svoje lice.

— A što se tiče onoga što je mama pomenula — sećaš li se? — o razlici naših vera, to evo!...

Ona dohvati krstić od granata koji joj je visio o vratu na tankom lančiću, jako trže i prekide lančić — pa mu dade krstić.

— Ako sam ja tvoja, onda je i tvoja vera — moja vera!

Sanjinove oči bile su još vlažne kad se zajedno s Đemom vratio u kuću. Do večera je sve ušlo u običan kolosek. Čak su igrali i tresete.

XXXI

Sanjin se sutradan probudi vrlo rano. Bio je na vrhuncu ljudske sreće; ali nije mu to smetalo da spava; životno, sudbonosno pitanje: kako će prodati svoje imanje što pre i što može povoljnije — remetilo je njegov mir. U glavi su mu se ukrštali različiti planovi, ali još ništa nije bilo jasno. Izađe iz kuće da se provetri, osveži. S gotovim projektom — ne drukčije — hteo je da izađe pred Đemu.

Kakva to prilika, dosta teška i debelih nogu, inače pristojno odevena, ide ispred njega, pomalo gegajući? Gde je on video taj potiljak obrastao beličarastim uvojcima, tu glavu, kao nataknutu pravo na ramena, ta meka, gojazna leđa, te pune, otomboljene ruke? Ama da to nije Polozov, njegov stari drug iz pansionata, koga je, ima već pet godina, izgubio iz vida? Sanjin obiđe priliku ispred sebe, okrete se... Široko, žućkasto lice, sitne, svinjske očice sa belim trepavicama i obrvama, kratak, šopav nos, krupne usne kao slepljene, okrugla ćosava brada — i taj izraz celog lica, kiseo, len i nepoverljiv — da, zaista: to je on, to je Ipolit Polozov!

„Da li opet moja zvezda ne radi za mene?” sinu Sanjinu u glavi.

— Polozov! Ipolite Sidoroviću! Jesi li ti to?

Prilika se zaustavi, podiže svoje sićušne očice, pričeka malo — pa, odlepivši najzad svoje usne, progovori promuklim glasom u fistuli:

— Dimitrije Sanjin?

— On glavom i bradom! — uzviknu Sanjin i steže jednu Polozovljevu ruku; u tesnim kožnim rukavicama sivo pepeljaste boje, one su i dalje mrtvo visile niz njegove ispupčene butine. — Jesi li odavna ovde? Odakle si doputovao? Gde si otseo?

— Stigao sam juče iz Vizbadena, — odgovori Polozov ne žureći: — kupujem za ženu — i još danas se vraćam u Vizbaden.

— Ah, da! Pa ti si ženjen — i, kažu, te još kakvom lepoticom!

Polozov mrdnu očima u stranu. — Da, kažu.

Sanjin se nasmeja. — Vidim da si uvek onaj isti... flegmatičan, kakav si bio i u pansionatu.

— Šta imam da se menjam?

— I kažu, — dodade Sanjin, s naročitim naglaskom na reči „kažu”: — da je tvoja žena vrlo bogata.

— Kažu i to.

— A zar ti, Ipolite Sidoroviću, ne znaš to i sam?

— Ja se, brate, Dimitrije... Pavloviću? — da, Pavloviću! ne mešam u ženine poslove.

— Ne mešaš? Ni u kakve poslove?

Polozov opet povede očima u stranu. — Ni u kakve, brate. Ona — za se... pa i ja — za se.

— Pa kud ideš sad? — upita Sanjin.

— Sad nikud ne idem, stojim na ulici — i s tobom razgovaram; a kad nas dvojica svršimo, otići ću u svoju gostionicu, pa ću ručati.

— Primaš li mene u društvo?

— To jest — to ti misliš, na ručak?

— Da.

— Izvoli, molim te, udvoje je daleko prijatnije jesti. Ti valjda nisi mnogo brbljiv?

— Ne mislim.

— E, pa lepo.

Polozov se okrete napred. Sanjin se uputi pored njega. I Sanjin je mislio — usne u Polozova se opet slepiše, on je brektao i klatio se ćuteći. — Sanjin je mislio: na koji je način pošlo za rukom tome klipanu da ugrabi lepu i bogatu ženu? On sam niti je bogat, ni ugledan, ni pametan; u pansionatu je smatran za mlitavog i tupog dečka, za čmavala i žderu. I nadimak je imao „slinavko”. Čudo!

„Ali ako je njegova žena vrlo bogata — kažu da je kći nekog zakupca — da li ne bi ona kupila moje imanje? Ma da on kaže da se ne meša ni u kakve ženine poslove, tome se ne može verovati! Pored toga, i cenu ću dati pristupačnu, povoljnu cenu! Zašto ne bih

pokušao? Može biti da to sve moja zvezda radi... Rešeno! Pokušaću!”

Polozov dovede Sanjina u jedan od najboljih frankfurtskih hotela, u kome je, naravno, držao najbolju sobu. Na stolovima i stolicama bile su nagomilane kutije, koferi, paketi... „Sve, brate, kupovine za Mariju Nikolajevnu!” (Tako se zvala žena Ipolita Sidorovića). Polozov se spusti u fotelju, prostenja: „Ala je vrućina!” pa odreši vratnu maramu. Zatim zazvoni za oberkelnera, pa mu brižljivo naruči vrlo obilan ručak. „A u jedan sat kola da su gotova! Čujete li, tačno u jedan sat!”

Oberkelner se ponizno pokloni — pa se ponizno izgubi.

Polozov otkopča prsnik. Po samom tome kako je podizao obrve, duvao i mrštio nos, moglo se videti da će za njega biti veliki teret govoriti i da je s priličnim strahom očekivao da li će ga Sanjin naterati da prevrće jezik, ili će sam uzeti na sebe trud da vodi razgovor.

Sanjin razumede raspoloženje svoga prijatelja, pa ga ne hte opterećivati pitanjima; ograniči se samo na najpotrebnije; doznade da je dve godine bio u vojnoj službi (kao ulan! mora da je lepo izgledao u kratkom mundiriću!), pre tri godine se oženio — u evo je već treću godinu u inostranstvu sa ženom, „koja se sad leči od nečega u Vizbadenu” — a sprema se za Pariz. Sad i Sanjin ponešto isprіča o svom prošlom životu, o svojim planovima; on odmah pređe na glavno, t.j. poče govoriti o svojoj nameri da proda imanje.

Polozov ga je slušao ćuteći, samo je ovda-onda pogledao na vrata, otkuda je trebalo da se pojavi ručak. Najzad se ručak pojavi. Oberkelner, sa još dvojicom slugu, donese nekoliko tanjira pod srebrnim poklopcima.

— Je li to imanje u Tulskoj guberniji? — reče Polozov, sedajući za sto i mećući salvetu za okovratnik košulje.

— U Tulskoj.

— U Jefimovskom srezu... Znam.

— Ti moju Aleksejevku znaš? — upita Sanjin, sedajući za sto.

— Znam, kako da ne. — Polozov nabi usta kajganom sa pečurkama. — Marija Nikolajevna — moja žena — ima u susetstvu imanje... Otpušite tu flašu, kelner! Zemlja je prilična, samo su ti seljaci isekli šumu. A zašto je prodaješ?

— Potreban mi je novac, brate. Jeftino bih prodao. Eto, mogao bi ti kupiti... Baš kao poručeno.

Polozov ispi čašu vina, obrisa se salvetom, pa opet poče žvatati — lagano i glasno.

— N-da, — reče on naposletku... — Ja imanja ne kupujem; nemam kapitala. Primakni-de zejtin. Sem ako žena neće da kupi. Ti s njom porazgovaraj. Ako ne budeš skup, ona nije sraskida... E baš su ovi Nemci magarci! Ne umeju ribu zgotoviti. A izgleda da nema ništa prostije. Pa još pričaju: „Faterland treba ujediniti”. Kelner, nosite ovu gadost!

— Pa zar tvoja žena sama upravlja... imanjem? — upitaće Sanjin.

— Sama. E, kotleti su dobri. Preporučujem ti ih. Rekao sam ti, Dimitrije Pavloviću, da se ni u kakve ženine poslove ne mešam, pa ti sad to isto ponavljam.

Polozov nastavi mljeskati.

— Hm... Ali kako ja mogu s njom razgovarati, Ipolite Sidoroviću?

— Pa vrlo prosto, Dimitrije Pavloviću. Idi u Vizbaden. Odavde nije daleko. Kelner, imate li engleske slačice? Nemate? Stoka! Samo nemoj gubiti vremena. Mi prekosutra putujemo. Dopusti da ti nalijem čašu... ovo je vino s buketom — nije kiselica.

Lice u Polozova ožive i zarumene se; ono je i oživljavalo samo kad je jeo... ili pio.

— Bogami, ne znam kako to da učinim, — mrmljao je Sanjin.

— Pa šta te je to najedared pržgalo?

— U tome i jeste stvar što me je pržgalo.

— A potrebna ti je velika suma?

— Velika. Ja... kako da ti kažem! Ja sam nameran... da se ženim.

Polozov metnu na sto čašu koju je bio prineo usnama.

— Da se ženiš! — reče on promuklim, od čuđenja promuklim glasom, na skrsti svoje pune ruke na trbuhu. — Tako brzo?

— Da... brzo.

— Verenica je u Rusiji, razume se?

— Ne, nije u Rusiji.

— Da gde je?

— Ovde, u Frankfurtu.

— A ko je ona?

— Nemica; to jest, ne, — Talijanka. Ovde živi.

— S kapitalom?

— Bez kapitala.

— Znači, ljubav je odveć jaka?

— Kako si smešan! Da, jaka.

— I zato su ti potrebni novci?

— Pa da... da, da.

Polozov proguta vino, isplaknu usta i opra ruke, brižljivo ih obrisa o salvetu, izvadi i zapali cigaru. Sanjin ga je ćuteći gledao.

— To je jedino sredstvo, — promrmlja najzad Polozov, zabacujući nazad glavu i ispuštajući tanku struju dima. — Idi mojoj ženi. Ona će, ako bude htela, svu tvoju nevolju kao rukom odneti.

— A kako mogu videti tvoju ženu? Ti veliš da prekosutra putujete?

Polozov zatvori oči.

— Znaš šta ću ti reći, — reče on naposletku, okrećući usnama cigaru i uzdišući. — Idi kući, udesi se malo bolje — pa dođi ovamo. Ja polazim u jedan sat, moja su kola prostrana — povešću te sa sobom. To je najbolje. A sad ću da otspavam. Ja, brate, čim jedem, odmah moram spavati. Priroda traži. svoje — i ja se ne protivim. Nemoj mi ni ti smetati.

Sanjin mišljaše, mišljaše — pa iznenada diže glavu: odluči se!

— Pa dobro, pristajem — i hvala ti! U pola jedan ja sam ovde — pa ćemo poći zajedno u Vizbaden. Nadam se da se tvoja žena neće ljutiti...

Ali je Polozov već hrkao. Promrmlja: — ne smetaj! — zamlatara nogama pa zaspa kao dete.

Sanjin još jednom obuhvati pogledom njegovu debelu figuru, njegovu glavu, vrat, njegov visoko podignut, kao jabuka okrugao podvoljak — pa izađe iz hotela i uputi se brzim koracima u poslastičarnicu Rozeli. Valjalo mu je obavestiti Đemu.

XXXII

On ju je zastao u poslastičarnici, zajedno s materom. Frau-Lenore, savijenih leđa, merila je malim džepnim metrom razmak

između prozora. Spazivši Sanjina, ona se ispravi i veselo ga pozdravi, ipak nešto zbunjeno.

— Meni se, posle vaših jučerašnjih reči, — poče ona, — neprestano vrte u glavi misli kako da doteramo naš dućan. Evo ovde, mislim, da se nameste dva ormančića s ogledalima kao poličicama. Sad je to, znate, u modi. A posle još...

— Divno, divno, — prekide je Sanjin: — o svemu tome treba promisliti... Nego hodite ovamo, nešto ću vam reći. — On uze frau-Lenore i Đemu pod ruke pa ih odvede u drugu sobu. Frau-Lenore se uznemiri, pa upusti metar iz ruku. Đema se takođe uznemiri, ali pogleda pažljivije u Sanjina pa se umiri. Njegovo lice bilo je, istina, zabrinuto, ali je pokazivalo živahnu bodrost i odlučnost.

On zamoli obe žene da sednu, a sam stade pred njima — pa razmahujući rukama i podižući u vis kosu, reče im sve: kako se susreo s Polozovom, kako namerava da ide u Vizbaden, kako ima mogućnosti da proda imanje. — Zamislite moju sreću, — uzviknu on naposletku: — stvar se tako okrenula da možda neću imati zbog čega da putujem u Rusiju! I svadbu možemo otpraznovati mnogo pre nego što sam računao!

— A kad morate putovati? — upitaće Đema.

— Još danas — za jedan sat; moj prijatelj je pogodio kola — On će me povesti.

— Vi ćete nam pisati?

— Odmah! Čim svršim pregovore s tom damom — odmah ću pisati.

— Ta je dama, velite, vrlo bogata? — upita praktična frau-Lenora.

— Neobično bogata! Njen otac je bio milionar — i sve je njoj ostavio.

— Sve — njoj samoj? No — srećni ste. Samo, pazite, nemojte jevtino da date svoje imanje. Budite pametni i tvrdi. Nemojte da se zanosite! Ja razumem vašu želju da što pre budete Đemin muž... ali opreznost pre svega! Ne zaboravite: što skuplje prodate imanje, tim više će vama dvoma ostati — i samoj deci.

Đema se okrete, i Sanjin opet poče mahati rukama. — U moju opreznost možete biti uvereni, frau-Lenore! A ja se neću ni pogađati. Reći ću joj pravu cenu: ako da — dobro, ako ne da — nek ide s Bogom.

— Jeste li poznati s njom... s tom damom? — upita Đema.

— Nikad joj nisam video očiju.

— A kad ćete se vratiti?

— Ako od našeg posla ne bude ništa — prekosutra; a ako se udesi — možda ću morati ostati još jedan ili dva dana. U svakom slučaju ni minutu neću oklevati. Ta ja ću ovde ostaviti svoju dušu! Nego, ja se s vama zagovorio, a treba pre polaska još i do kuće da otrčim... Dajte mi ruku za srećna puta, frau-Lenore — kod nas u Rusiji uvek se tako radi.

— Desnu ili levu?

— Levu — bliža je srcu. Javiću se prekosutra — sa štitom ili na štitu! Nešto mi sve govori da ću se vratiti kao pobedilac! Zbogom, moje dobre, moje mile...

On zagrli i poljubi frau-Lenore, a Đemu zamoli da pođe s njom za trenutak u sobu — jer mora da joj kaže nešto vrlo važno. Zaželeo je, prosto, da se oprosti s njom nasamo. Frau-Lenore to razumede — pa se ne pokaza radoznala da sazna kakva je to važna stvar...

Sanjin još nikad nije bio u Đeminoj sobi. Sav čar ljubavi, sva vatra, i ushićenje, i slatki strah — namah buknuše u njemu, prosto mu prodreše u dušu čim prekorači zavetni prag... On baci oko sebe razdragan pogled, pade pred noge miloj devojci i pritisnu svoje lice uz njen stas...

— Jesi li moj? — šapnu ona: — hoćeš li se brzo vratiti?

— Tvoj sam... vratiću se, — ponavljao je on, zadihano.

— Čekaću te, mili moj!

Posle nekoliko trenutaka Sanjin je već trčao ulicom u svoj stan. Nije ni primetio da je na vratima od poslastičarnice za njim iskočio Pantaleone, sav razbarušen — i nešto mu vikao, i mlatarao visoko podignutom rukom, i kao da mu je pretio.

*

Ravno u dvanaest i tri četvrti Sanjin se pojavi kod Polozova. Na kapiji njegova hotela već su stajala kola, u koja su bila upregnuta četiri konja. Spazivši Sanjina, Polozov samo reče: „A! odlučio si se?” pa metnu šešir, obuče šinjel, obu Kaljače, metnu u uši pamuka, iako je bilo leto, na. izađe na stepenice. Po njegovom uputstvu kelneri smestiše u kolima sve njegove mnogobrojne kupljene stvari,

obložiše njegovo sedište svilenim jastučićima, torbicama, zavežljajima, metnuše kod nogu korpu s namirnicama i svezaše na kočijaškom sedištu kufer. Polozov isplati račun široke ruke — pa uz pomoć uslužnog vratara, koji ga je, iako s leđa, s puno poštovanja pridržavao, poče se peti u kola, stenjući, sede, izgnječi dobro sve oko sebe, izabra i zapali cigaru — pa tek tada mahnu prstom Sanjinu, kao da veli: „penji se i ti!” Sanjin se namesti pored njega. Polozov preko vratara naredi postiljonu da vozi valjano — ako hoće da dobije napojnicu; nogostupi zazvečaše, vrata na kolima se zalupiše, karuce se kretoše.

XXXIII

Od Frankfurta do Vizbadena danas nema ni jedak sat putovanja železnicom; u ono vreme zasebna poštanska kola stizala su otprilike za tri sata. Konje su menjali pet puta. Polozov ne znaš da li je spavao, ili se onako njihao, držeći cigaru u zubima, a govorio je vrlo malo; kroz prozor nije pogledao nijedared: živopisni predeli nisu ga interesovali, čak je izjavio da je — „priroda njemu smrt!” Sanjin je takođe ćutao i takođe nije uživao u prirodi: nije mu bilo do toga. On se sav predao razmišljanju, uspomenama. Na stanicama je Polozov tačno plaćao, kontrolisao vreme po satu i nagrađivao postiljone — malo ili mnogo, prema njihovoj revnosti. Na pola puta izvadi iz korpe s namirnicama dve pomorandže, pa izabra bolju za sebe, a Sanjinu ponudi drugu. Sanjin se pažljivo zagledd u svoga saputnika — pa se najedared nasmeja.

— Čemu se smeješ? — upita on, ljušteći pažljivo svojim kratkim belim noktima koru s pomorandže.

— Čemu? — ponovi Sanjin. — Pa mome i tvome putovanju.

— A zašto? — opet će zapitati Polozov, strpavši u usta jednu mesnatu krišku pomorandže.

— Pa čudno mi izgleda. Juče sam, moram priznati, mislio o tebi koliko i o kineskom caru — a danas putujem s tobom da prodajem svoje imanje tvojoj ženi, o kojoj takođe nemam ni najmanjeg pojma.

— Svašta biva, — odgovori Polozov. — Samo ti poživi poduže — pa ćeš se svega nagledati. Naprimer, možeš li ti mene zamisliti da kao ordonans jašem na konju? A ja sam jahao, a veliki knez Mihailo

Pavlović komanduje: „kasom, kasom toga debelog korneta! Bržim kasom!”

Sanjin se počeša za uhom.

— Reci mi, molim te, Ipolite Sidoroviću, kakva je tvoja žena? Kakve je naravi? To mi je potrebno da znam.

— Lako je njemu komandovati „kasom!” — nastavi Polozov s iznenadnom žestinom — ali meni... kako je meni? Pa se mislim: uzmite vi vaše činove i epolete — nek idu s milim Bogom! Nego... ti si pitao o mojoj ženi? Kakva je žena? Ljudsko stvorenje, kao svi. Prste u usta joj ne meći — ona to ne voli. Glavno je — govori što više... da bi se imala čemu smejati. Pričaj joj o svojoj ljubavi, tako nešto... ali što zanimljivije, znaš.

— Kako zanimljivije?

— Pa tako. Ti si mi pričao da si zaljubljen, da hoćeš da se ženiš. No, eto, to i opiši.

Sanjin se nađe uvređen. — Šta ti u tome nalaziš smešno?

Polozov samo podiže oči. Sok od pomorandže mu je tekao niz bradu.

— To je tebe žena slala u Frankfurt za kupovine? — upitaće Sanjin posle nekog vremena.

— Baš ona.

— Kakve su to kupovine?

— Zna se: igračke.

— Igračke? Zar ti imaš dece?

Polozov se čak odmače od Sanjina.

— Taman! Šta će meni deca? Ženske drangulije... Nakit. Potrebe za toaletu.

— Zar se ti u tome razumeš?

— Razumem.

— Pa zašto si mi rekao da se ne mešaš ni u kakve ženine poslove?

— U druge se ne mešam. A ovo... nije ništa. Iz dosade, mogu. A i žena ima poverenja u moj ukus. Ja se umem i cenjkati.

Polozov poče govoriti isprekidano; bio se već umorio.

— A tvoja žena je vrlo bogata?

— Da je bogata, jeste. Samo više za sebe.

— Pa ipak, čini mi se, ni ti se ne možeš požaliti.

— Zato sam muž. Taman posla, da se ne koristim! Pa ja sam joj i koristan čovek! Ja sam joj — batlija! Ja sam — zgodan!

Polozov obrisa lice fularom i teško huknu; kao da veli: „milost; ne teraj me da više izgovorim i jednu reč. Vidiš kako mi je to teško.”

Sanjin ga ostavi na miru — pa se opet zadubi u razmišljanja.

*

Hotel u Vizbadenu pred kojim se saustaviše karuce — ličio je na pravi dvorac. Zvonca smesta zazvoniše u njegovoj unutrašnjosti, nastade uzbuna i jurnjava; uljudni lakeji u crnim frakovima iskočiše na glavni ulaz; sav zlatom opšiven vratar jednim mahom otvori vrata na karucama.

Kao neki trijumfator izađe Polozov iz kola i poče se peti po mirišljavim stepenicama, zastrvenim tepisima. Pritrča mu jedan čovek, takođe odlično odeven, ali ruskog lika — njegov sobar. Polozov mu napomenu da će ga ubuduće uvek voditi sa sobom — jer su, sinoć, u Frankfurtu, njega, Polozova, ostavili preko noći bez tople vode! Sobar načini zaprepašćeno lice — pa, poklonivši se hitro, skide gospodinu kaljače.

— Je li Marija Nikolajevna kod kuće? — upita Polozov.

— Kod kuće je, molim. Oblači se. Kod grafice Lasunske će izvoleti ručati.

— A! kod nje!... Stoj! Tamo su stvari u karucama; povadi sve sam i unesi. A ti, Dimitrije Pavloviću, — dodade Polozov: — uzmi sebi sobu, pa za tri četvrti sata dođi. Ručaćemo zajedno.

Polozov otplovi dalje, a Sanjin zatraži prostiju sobu, — pa pošto dovede svoju toaletu u red i odmori se malo, uputi se u ogroman apartman koji je držao njegova svetlost (Durchlaucht) knez fon Polozof.

On zastade toga „kneza” kako sedi u vrlo raskošnoj fotelji nasred divnog salona. Flegmatični Sanjinov prijatelj već je bio stigao da se okupa i obuče u vrlo bogat atlasni šlafrok; na glavi je imao fes malinove boje. Sanjin mu se približi i neko vreme ga je razgledao. Polozov je sedeo nepomično kao idol; čak ni lice ne okrete prema njemu, ni zvuka ne pusti. Prizor je doista bio veličanstven! Nagledavši ga se oko dva minuta, Sanjin htede da otpočne razgovor, da naruši tu svetu tišinu — kad se odjednom vrata na susednoj sobi

otvoriše, i na vratima se pojavi mlada, lepa dama u beloj svilenoj haljini s crnim čipkama, s brilijantima na rukama i na vratu — glavom Marija Nikolajevna Polozova. Njena gusta, plava kosa padala je s obe strane glave — u upletenim ali nepodignutim viticama.

XXXIV

— Ah, oprostite! — reče ona s poluzbunjenim polupodrugljivim osmehom, uhvativši učas kraj jedne vitice i uperivši u Sanjina svoje krupne, sive, sjajne oči. — Nisam mislila da ste već stigli.

— Sanjin, Dimitrije Pavlović, — reče Polozov, kao i pre ne okrećući se k njemu i ne ustajući, već pokazujući na njega prstom.

— Da... znam... već si mi govorio. Vrlo mi je milo. Ali ja sam htela da te zamolim, Ipolite Sidoroviću... moja sobarica je danas nekako smušena...

— Da ti očešljam kosu?

— Da, da, molim te. Izvinite, — ponovi Marija Nikolajevna s ranijim osmehom, klimnu glavom Saljinu, pa se brzo okrete i izgubi na vrata, ostavivši za sobom letimičan ali jak utisak dražesnog vrata, krasnih ramena, divnog stasa.

Polozov ustade — pa izađe na ista vrata, teško se klateći.

Sanjin ni trenutka nije sumnjao da je prisustvo njegovo u salonu „kneza Polozova” bilo vrlo dobro poznato samoj domaćici; sva je stvar bila u tome da ona pokaže svoju kosu, koja je doista bila lepa. Sanjin se u sebi čak obradova tom ispadu g-đe Polozov: kao veli, ako je htela da me zapanji, da blesne preda mnom svojom lepotom, — ko zna, možda će se i u pogledu cene za imanje pokazati popustljiva. Njegova duša je bila toliko ispunjena Đemom da sve druge žene za njega već nisu imale nikakvo značenje: on ih je jedva i primećivao; i ovoga puta on se ograničio samo na to što je pomislio: „da, pravo su mi govorili: ova gospođa je nešto retko!”

A da nije bio u tako izuzetnom duševnom stanju, on bi se verovatno drukčije izrazio: Marija Nikolajevna Polozova, rođena Koliškina, bila je neobična osoba. I ne može se reći da je bila besprekorna lepotica: na njoj su se čak dosta jasno pokazivali tragovi njenog plebejskog porekla. Čelo joj je bilo nisko, nos unekoliko mesnat i prćast; ni finoća kože, ni lepota ruku ni nogu nije

se mogla pohvaliti — ali šta sve to mari? Ko bi se god sreo s njom, ne bi se zaustavio pred „svetinjom lepote”, da kažemo Puškinovim rječima, već pred čarima snažnoga, poluruskog poluciganskog bujnog ženskog tela... pa bi se i nehotice zaustavio!

Ali je Đemin lik čuvao Sanjina, kao onaj trostruki oklop o kom pevaju pesnici.

Posle deset minuta Marija Nikolajevna se opet pojavi, u pratnji svoga supruga. Ona priđe Sanjinu... a hod joj je bio takav da su neki osobenjaci u ona, avaj! već daleka vremena — i od samog takvog hoda gubili pamet. „Kad ti ta žena prilazi, kao da ti svu sreću tvoga života nosi u susret”, imao je običaj da kaže jedan od njih. Ona priđe Sanjinu, pa mu pruži ruku i progovori svojim ljupkim i malo uzdržanim glasom na ruskom: „Vi ćete me sačekati, zar ne? Ja ću se brzo vratiti.”

Sanjin se pokloni s puno poštovanja, a Marija Nikolajevna se već gubila iza zavese na spoljnim vratima — pa, gubeći se, okrete glavu nazad, preko ramena — i opet se osmehnu, i opet ostavi za sobom pređašnji graciozan utisak.

Kad se ona osmehnu — ne jedna i ne dve, već čitave tri jamice pojaviše se na svakom obrazu — a oči su joj se smešile više nego usne, nego njene rumene, dugačke, ukusne usne, s dvema sićušnim mladežima s leve strane.

Polozov se uvali u sobu — i opet se namesti u istu fotelju. Ćutao je kao i pre; ali čudan osmeh s vremena na vreme pojavljivao se na njegovim bezbojnim i smežuranim obrazima.

On je bio starolik, iako je svega tri godine bio stariji od Sanjina.

Ručak kojim je on počastio svoga gosta, naravno, zadovoljio bi i najvećeg probirača među gurmanima, ali se on Sanjinu učinio beskrajan, neizdržljiv! Polozov je jeo lagano, „s osećanjem, s razumevanjem, s razdelom”, naginjući se pažljivo nad tanjirom, mirišući skoro svaki komad; prvo isplakne usta vinom, zatim proguta i usnama cmokne... a uz pečenje on se odjednom raspriča — ali o čemu? O merino ovcama, kojih je nameravao da naruči čitavo stado — i to tako potanko, s takom nežnošću, upotrebljavajući deminutive. Popivši šolju kafe, vruće, skoro ključale (on je nekoliko puta plačno-ljutitim glasom napomenuo kelneru da mu je juče dao kafu hladnu, hladnu kao led!) — pa otkinuvši vrh havanske cigare svojim žutim

krivim zubima — on po svom običaju zaspa, na veliku Sanjinovu radost, koji poče hodati tamo amo nečujnim koracima, po mekom tepihu, maštajući o tome kako će živeti sa Đemom i s kakvim će joj se glasom vratiti. Ali se Polozov probudi, kako sam reče, ranije nego obično, — spavao je svega pola sata, pa popivši čašu selterske vode sa ledom, i progutavši jedno osam kašičica slatkog, ruskog slatkog, koje mu donese sobar u tamno-zelenoj, pravoj „kijevskoj” tegli, i bez kojeg on, kako sam veli, nije mogao živeti — zaustavi podbule oči na Sanjinu i upita ga da li hoće da igra s njim „magarca”. Sanjin rado pristade; bojao se da Polozov odnekud počne govoriti o jaganjcima, o jarićima i o debelim krimskim ovcama. — Domaćin i gost pređoše zajedno u salon, kelner donese karte — i otpoče igra, razume se ne u novac.

Za tom nevinom zabavom zastade ih Marija Nikolajevna, vrativši se od grafice Lasunske.

Ona se naglo nasmeja čim uđe u sobu i vide karte i rastavljen kartaški sto. Sanjin skoči s mesta, ali ona viknu: „Sedite, igrajte. — Ja ću se sad preevući i vratiti se”, — pa se opet izgubi, šušteći haljinama i smičući rukavice pri hodu.

Ona se odista vrati vrlo brzo. Svoju svečanu haljinu zameni svilenom bluzom ljubičaste boje, otvorenih obešenih rukava; oko struka je imala debeo upleten gajtan. Ona sede pored muža — pa pričekavši dok on ne ostade magarac, reče mu: „No, buco, dosta! (na reč „buco” Sanjin začuđeno pogleda u nju — a ona se veselo osmehnu, odgovarajući pogledom na njegov pogled — i pokazujući sve svoje jamice na obrazima) — dosta; vidim da ti se spava; ljubi ruku pa idi; a ja i g-n Sanjin ćemo porazgovarati udvoje.”

— Neću spavati, — reče Polozov, dižući se teško iz fotelje: — a da idem — hoću, i poljubiću ruku.

Ona mu poturi svoj dlan, neprestano se smešeći i gledajući u Sanjina.

I Polozov pogleda u nju — pa izađe, ne oprostivši se.

— Dakle, pričajte, pričajte, — živo progovori Marija Nikolajevna, mećući zajedno oba razgolićena lakta na sto i nestrpljivo kuckajući noktima jedne ruke o druge. — Je li istina što kažu da se ženite?

Rekavši to, Marija Nikolajevna čak malko naže glavu u stranu, da bi pažljivije i dublje zagledala Sanjinu u oči.

XXXV

Slobodno ponašanje g-đe Polozove verovatno bi u prvi mah zbunilo Sanjina, — iako on nije bio novajlija i već je video sveta, — da nije u samoj toj slobodi i familijarnosti opet video dobar predznak za svoju stvar. „Povlađivaćemo kaprisima ove bogate gospođe”, dokona on u sebi — pa joj odgovori onako isto neusiljeno kako ga je ona pitala:

— Da, ženim se.

— Kojom? Strankinjom?

— Da.

— Jeste li se skoro s njom upoznali? U Frankfurtu?

— Tako je.

— A ko je ona? Mogu li znati?

— Možete. Ona je kći jednog poslastičara.

Marija Nikolajevna razrogači oči i podiže obrve.

— Pa to je divota, — reče ona otežući, — to je neobično! Ja mislim da na svetu nema više takvih ljudi kao što ste vi. Poslastičareva kći!

— Vas to, vidim, čudi, — primeti Sanjin ne bez dostojanstva: — ali, prvo, ja uopšte nemam tih predrasuda...

— Prvo, to mene ni malo ne čudi, — prekide ga Marija Nikolajevna: — i ja nemam nikakvih predrasuda. Ja sam sama seljačka kći. A? Što se čudite? Ja se divim i radujem tome što se, eto, čovek ne boji da voli. Vi je volite, zar ne?

— Da.

— Ona je vrlo lepa?

Sanjinu bi malo neprijatno zbog tog poslednjeg pitanja... Ipak, nazad nije mogao.

— Znate, Marija Nikolajevna, — poče on: — svakom čoveku lice njegove ljubljene izgleda lepše od svih drugih; ali moja zaručnica je zaista lepotica.

— Zbilja? Kojeg tipa? Talijanskog? Antičkog?

— Da; ona ima vrlo pravilne crte.

— Nemate sa sobom njenu sliku?

— Nemam! (U to vreme o fotografijama nije bilo ni pomena. Dagerotipi tek su se bili počeli širiti.)

— Kako joj je ime?

— Ime joj je Đema.

— A vama?

— Dimitrije.

— Po ocu?

— Pavlović.

— Znate li šta, — reče Marija Nikolajevna, sve onako isto otegnutim glasom: — vi mi se mnogo dopadate, Dimitrije Pavloviću. Vi mora da ste dobar čovek. Dajte mi vašu ruku. Budimo prijatelji.

Ona mu snažno steže ruku svojim lepim, belim, jakim prstima. Njena ruka je bila malo manja od njegove ruke — ali daleko toplija i glađa, i mekša, i životnija.

— Samo, znate šta mi pada napamet?

— Šta?

— Nećete se razljutiti? Ne? Ona je, kažete, vaša zaručnica. Ali zar... zar je to baš moralo biti?

Sanjin se namršti. — Ne razumem vas, Marija Nikolajevna.

Marija Nikolajevna se nasmeja sasvim tiho — pa zatresavši glavom, zabaci nazad kosu koja joj je padala na obraze. — Nesumnjivo, on je divan, — progovori ona pola zamišljeno, pola rasejano. — Vitez! Pa hajde, verujte posle toga ljudima koji tvrde da nema više idealista!

Marmja Nikolajevna je sve vreme govorila ruski izvanredno čistim, pravim moskovskim jezikom — s narodnim, ne plemićskim izgovorom.

— Vi ste se zacelo kod kuće vaspitavali? U starinskoj, pobožnoj porodici? — upitaće ona. — U kojoj guberniji?

— Tulskoj.

— A! Pa to smo mi zemljaci. Moj otac... Vama je valjda poznato ko je bio moj otac.

— Da, poznato mi je.

— On se u Tuli rodio. Bio je Tuljanin. No, dobro... (To „dobro” Marija Nikolajevna već je namerno izgovorila sasvim malograđanski — ovako: debroo). Dakle, dajte sad da pređemo na posao.

— To jest... kako to da pređemo na posao? Šta hoćete tim da kažete?

Marija Nikolajevna zažmiri. — Pa zašto ste ovamo došli? (Kad je ona žmirila očima, njihov izraz postajao je vrlo umiljat i malko podrugljiv; a kada ih je otvarala širom — u njihovom svetlom, skoro hladnom sjaju videlo se nešto što nije dobro... nešto što preti. Osobitu lepotu davale su njenim očima njene obrve, guste, malko spuštene, prave samurove). — Vi hoćete da ja od vas kupim imanje? Vama su potrebni novci za vašu svadbu? Nije li tako?

— Da, potrebni su.

— I mnogo vam treba?

— U prvi mah, zadovoljio bih se sa nekoliko hiljada franaka. Vašem mužu je poznato moje imanje. Možete se posavetovati s njim — a ja ne bih mnogo tražio.

Marija Nikolajevna odmahnu glavom desno i levo. — Na prvom mestu, — poče ona razvlačući, udarajući vrhovima prstiju po reverima Sanjinova kaputa: — nemam običaj da se savetujem s mužem, sem jedino u pogledu toaleta — on mi je u tome sila; a na drugom mestu, zašto kažete da nećete mnogo tražiti? Ja neću da se koristim tim što ste vi vrlo zaljubljeni i što ste gotovi na svakojake žrtve... Ja od vas neću primiti nikakve žrtve. Kako? Umesto da potstičem kod vas... no, kako bih to rekla što lepše?... plemenita osećanja, šta li? — da vas bezdušno derem...? To nije moja navika. Kad se desi, ja ne štedim ljude — samo ne na takav način.

Sanjin nikako nije mogao razumeti da li se to ona njemu potsmeva ili govori ozbiljno, a u sebi je samo mislio: „o, na s tobom čovek mora biti na oprezu!”

Poslužitelj uđe s ruskim samovarom, čajnim priborom, pavlakom, biskvitima i t. d., na velikom poslužavniku, poređa svu tu blagodet na stolu između Sanjina i g-đe Polozove, pa se udalji.

Ona mu nali šolju čaja. — Ne gadite se? — upitaće ona — mećući mu šećer u šolju prstima... a mašice su stojale odmah tu.

— Zaboga!... Iz tako divne ruke...

On ne završi rečenicu i umalo se ne zagrcnu gutljajem čaja, a ona je pažljivo i vedro gledala u njega.

— Ja sam zato pomenuo da je moje imanje jeftino, — nastavi on: — jer, pošto ste sad u inostranstvu, ne mogu računati da imate

mnogo slobodnih novaca na raspoloženju i, najzad, ja sam osećam da je prodaja... ili kupovina imanja u ovakvim prilikama nešto nenormalno, pa to moram uzeti u obzir.

Sanjin se saplitao i zbunjivao, a Marija Nikolajevna se polako zabacila na naslon od fotelje, skrstila ruke pa ga je gledala sve onim istim pažljivim i vedrim pogledom. On najzad ućuta.

— Ništa, govorite, govorite, — reče ona, kao da hoće da mu pritekne u pomoć: — ja vas slušam — prijatno mi je da vas slušam; govorite.

Sanjin poče opisivati svoje imanje: koliko ima hektara, i gde se nalazi, i šta se sve s njega dobija, i kako se može iz njega izvući što više koristi... pomenu čak i živopisno mesto na kom je kuća; a Marija Nikolajevna je samo gledala i gledala u njega, — sve vedrije i pažljivije, a usne su joj se jedva micale, bez osmeha: ona ih je grizla. Njemu najzad bi nelagodno, pa po drugi put zaćuta.

— Dimitrije Pavloviću, — poče Marija Nikolajevna — pa se zamisli... — Dimitrije Pavloviću, — ponovi ona... — znate šta: ja sam uverena da je kupovina vašeg imanja vrlo koristan posao za mene i da ćemo se pogoditi; ali morate mi dati... dva dana — da, dva dana roka. Vi se valjda možete odvojiti dva dana od svoje zaručnice? Duže vas neću zadržavati protiv vaše volje — dajem vam časnu reč. Ali, ako vam je sad odmah potrebno pet, šest hiljada franaka, gotova sam da vam ih s velikim zadovoljstvom pozajmim — a posle ćemo se obračunati.

Sanjin ustade.

— Moram vam zahvaliti, Marija Nikolajevna, na vašoj srdačnoj i ljubaznoj gotovosti da učinite uslugu čoveku koji vam je skoro nepoznat... Ali, ako vi to baš želite, više volim sačekati vašu odluku u pogledu moga imanja — ostaću ovde dva dana.

— Da; ja to želim, Dimitrije Pavloviću. A hoće li vam biti vrlo teško? Mnogo? Recite.

— Ja volim svoju zaručnicu, Marija Nikolajevna, — rastanak s njom nije mi lak.

— Ah, vi ste zlatan čovek! — reče Marija Nikolajevna uzdahnuvši. — Obećavam vam da vas neću suviše mučiti. Vi odlazite?

— Već je kasno, — primeti Sanjin.

— A treba da se odmorite od, puta — i od igre „magaraca” s mojim mužem. Recite, jeste li vi veliki prijatelj s Ipolitom Sidorovićem, mojim mužem?

— Vaspitavali smo se u istom pansionatu.

— I još tada je on bio ovakav?

— Kako „ovakav”? — upita Sanjin.

Marija Nikolajevna se odjednom toliko zasmeja da sva pocrvene u licu, prinese maramicu usnama, ustade iz fotelje — pa, klateći se, kao umorna, priđe Sanjinu i pruži mu ruku.

On se pokloni — pa se uputi vratima.

— Izvolite se sutra ranije javiti — čujete li? — viknu ona za njim. Izlazeći iz sobe, on se osvrte, i vide da se ona spusti u fotelju i zabaci obe ruke za glavu... Široki rukavi od bluze smakoše se skoro do samih ramena — i mora se priznatn da je poza tih ruku, da je cela ta figura bila zavodnički divna.

XXXVI

Dugo posle ponoći gorela je lampa u Sanjinovoj sobi. On je sedeo za stolom i pisao „svojoj Đemi”. Pričao joj je o svemu; opisao Polozove — muža i ženu — uostalom, više je govorio o svojim osećanjima — a završio je time što joj je zakazao sastanak posle tri dana!!! (s tri uskličnika). Ujutru rano odnese pismo na poštu, pa pođe da se prošeta po parku oko Kurhausa, gde je već svirala muzika. Sveta je bilo još malo; on postoja pred paviljonom u kom je bio orkestar, otsluša potpuri iz „Roberta Đavola”, na popivši kafu, pođe bočnom, usamljenom alejom, sede na klupicu — pa se zamisli.

Drška od suncobrana brzo i dosta snažno kucnu ga po ramenu. On se trže... Pred njim je stajala Marija Nikolajevna, u lakoj, sivo-zelenoj plišanoj haljini, u belom šeširiću od tila, u švedskim rukavicama, sveža i rumena kao letnje jutro, ali su se u pokretima i u pogledu još videli tragovi slatkog mirnog sna.

— Dobar dan, — reče ona. — Ja sam danas slala po vas, ali vi ste već bili izašli. Tek što sam bila popila svoju drugu čašu — mene, znate, ovde teraju da pijem vodu — Bog zna zašto... ako iko, ja sam valjda zdrava? I eto, moram šetati ceo sat. Hoćete da mi pravite društvo? A posle ćemo piti kafu.

— Ja sam već pio, — reče Sanjin ustajući: — ali ću vrlo rado šetati s vama.

— E, pa dajte mi onda vašu ruku... Ne bojte se: vaša zaručnica nije ovde — ona vas neće videti.

Sanjin se usiljeno nasmeja. Osećao se neprijatno kad god bi Marija Nikolajevna pomenula Đemu. Ipak, se brzo i poslušno pokloni... Ruka Marije Nikolajevne se lagano i nežno spusti na njegovu ruku — pa skliznu po njoj i kao da se prilepi uz nju.

— Hajdemo ovuda, — reče mu ona, zabacivši za leđa rašireni suncobran. — Ja sam u ovdašnjem parku kao kod svoje kuće: provešću vas po lepim mestima. I znate šta: (ona je često upotrebljavala ove dve reči) — ja i vi nećemo sad govoriti o toj kupovini: posle ručka ćemo o njoj dobro porazgovarati; nego treba sad da mi pričate o sebi... da bih znala s kim imam posla. A posle, ako hoćete, pričaću vam o sebi. Pristajete?

— Ali, Marija Nikolajevna, šta može za vas biti interesantno...

— Čekajte, čekajte! Vi me niste dobro razumeli. Ja neću da koketujem s vama. — Marija Nikolajevna sleže ramenima. — Njegova zaručnica kao klasična statua, a ja s njim da koketujem?! Ali vi imate robu — a ja sam kupac. I ja hoću da znam kakva vam je roba. Dakle, pokažite kakva je. Hoću da znam ne samo šta kupujem nego i od koga kupujem. To je bilo pravilo moga oca. Dakle, počinjite... No, ne morate od detinjstva, nego, eto — jeste li odavno u inostranstvu? I gde ste bili do sada? Samo idite lakše — nemamo se kuda žuriti.

— Ovamo sam došao iz Italije, gde sam probavio nekoliko meseci.

— Pa vi, kao što se vidi, imate naročitu naklonost prema svemu što je talijansko. Čudnovato je to što niste tamo našli predmet svoje ljubavi. Volite li umetnost? Slike? Ili više muziku?

— Ja volim umetnost... Volim sve što je lepo.

— I muziku?

— I muziku.

— A ja je nikako ne volim. Sviđaju mi se samo ruske pesme — i to u selu, i to u proleće — uz igru, znate... Crveni pargar, đerdani, u potesu mlada travica, miriše na dim... divno! Ali nije o meni reč. Ta govorite, pričajte.

Marija Nikolajevna je sve išla, a svaki čas je zagledala u Sanjina. Ona je bila visokog rasta — lice joj je dostizalo istu visinu s njegovim licem.

On stade pričati — spočetka nerado, nevešto — a posle se čak raspriča. Marija Nikolajevna je vrlo pametno slušala; a pritom je sama izgledala tako otvorena da je i nehotice i druge izazivala na iskrenost. Ona je imala onaj veliki dar: poverljivost — le terible don de la familiarité, koji pominje kardinal Rec. Sanjin je govorio o svom putovanju, o životu u Petrogradu, o svojoj mladosti... Da je Marija Nikolajevna bila svetska dama, prefinjenih manira — on se nipošto ne bi tako oslobodio; ali je ona za samu sebe govorila da je dobar dečko koji ne trpi nikakve ceremonije; ona se baš tako pretstavila Sanjinu. A u isto vreme taj „dobri dečko” išao je naporedo s njim mačijim korakom, oslanjajući se ovlaš na njega, i zagledao mu u lice; — a išao je u osobi mladog ženskog stvorenja, od koga je prosto izbijala ona tiha vatrena sablazan što opija i iznurava čoveka, sablazan kojom umeju da hvataju nas, grešne, slabe muškarce samo slovenske prirode — i to samo neke, i ne čiste, već s potrebnom mešavinom!

Šetnja Sanjina s Marijom Nikolajevnom, razgovor Sanjinov s njom trajao je više od jednog sata. I nijednom se nisu zaustavili — neprestano su išli i išli po beskonačnim alejama parka, čas se penjući na brdo i uživajući usput u lepom izgledu, čas se spuštajući u dolinu i gubeći se u gustoj hladovini — i sve pod ruku. Pokašto je Sanjinu čak postajalo dosadno: s Đemom, sa svojom milom Đemom nikad tako dugo nije šetao... a sad ova gospođa zavladala njim — pa kraj! — Da niste sustali? — pitao on ju je više puta. — Ja se nikad ne umorim, — odgovarala je ona. Pokašto su nailazili na šetače; skoro svi su je pozdravljali — neki s poštovanjem, drugi čak ponizno. Jednom je od njih, vrlo lepom, kicoški obučenom crnomanjastom gospodinu izdaleka doviknula, s najlepšim pariskim akcentom: „Comte, vous savez, il ne faut pas venir me voir, ni aujourd’hui ni demain”.[6] On skide ćuteći šešir i duboko se pokloni.

— Ko je to? — upita Sanjin po rđavoj navici „da bude radoznao”, koju imaju svi Rusi.

— To? Jedan Francuščić — mnogo ih se ovde vrti... A i meni se udvaraju. Nego, vreme je dd se pije kafa. Hajdemo kući; vi ste valjda dosad ogladneli. Moj dražajši mora biti da se dosad načmavao.

„Dražajši! Načmavao!!” ponovi u sebi Sanjin... „A tako odlično govori francuski... Baš je čudna!”

*

Marija Nikolajevna se nije prevarila. Kad se vratila sa Sanjinom u hotel — „dražajši” ili „buca” već je sedeo za postavljenim stolom, s neizostavnim fesom na glavi.

— A ja te se načekao! — uzviknu on, napravivši kiselo lice. — Već sam hteo piti kafu bez tebe.

— Ništa, ništa, — odgovori veselo Marija Nikolajevna. — Ti si se ljutio? To je za tebe zdravo, inače bi se sasvim ukočio. Ja sam, evo, dovela gosta. Zvoni brže! Hajdete da pijemo kafu, kafu — najbolju kafu — u saksonskim šoljama, na čaršavu kao sneg belom!

Ona skide šešir, rukavice — pa zapljeska rukama.

Polozov je pogleda ispod oka.

— Šta ste se vi to danas tako razleteli, Marija Nikolajevna? — reče on poluglasno.

— To se vas ne tiče Ipolite Sidoroviću! Zvoni! Dimitrije Pavloviću, sedite — pa pijte kafu po drugi put! Ah, kako je prijatno naređivati! Nema takvog zadovoljstva na svetu!

— Kad ima ko da sluša, — progunđa opet suprug.

— Upravo kad ima ko da sluša! Zato i jesam vesela. Naročito pored tebe. Zar nije tako, bucove? A evo i kafe.

Na ogromnom poslužavniku s kojim se pojavi kelner bila jei pozorišna lista. Marija Nikolajevna je odmah uze.

— Drama! — reče ona ljutito: — nemačka drama. Svejedno: bolje nego nemačka komedija. Recite da mi se uzme loža — benoar — ili ne... bolje Fremden-Loge, — reče on kelneru. Čujete li: pošto poto Fremden-Loge!

— Ali ako je Fremden-Loge već uzela njegova preuzvišenost, upravnik varoški (seine Excellenz der Herr Stadt-Direktor)... usudi se da kaže kelner.

— Dajte njegovoj preuzvišenosti deset talira — a loža mora biti moja! Čujete!

Kelner se pokorno i tužno pokloni.

— Dimitrije Pavloviću, hoćete li ići sa mnom u pozorište? Nemački glumci su strašni, ali vi ćete ići... Da? Da! Kako ste ljubazni! Bucove, ti nećeš ići?

— Kako narediš, — reče Polozov u šolju, koju prinese ustima.

— Znaš šta: ostani kod kuće. Ti u pozorištu uvek spavaš, — a i nemački rđavo razumeš. Nego bolje da učiniš ovo: napiši odgovor upravniku — sećaš se, zbog naše vodenice... odnosno seljačke meljaje. Kaži mu da ja neću, neću i neću! Eto ti zanimanja za celo veče.

— Razumem, — reče Polozov.

— No, pa vrlo dobro. Pametna si mi ti. A sad, gospodo, pošto smo već počeli govoriti o upravniku, hajde da razgovaramo o glavnom našem poslu. Čim kelner raspremi sto, vi ćete nam, Dimitrije Pavloviću, ispričati, sve o svom imanju, — kako, šta, pošto prodajete, koliko hoćete kapare, — jednom reči sve! (Jedva jednom, pomisli Sanjin, — hvala Bogu)! Vi ste mi već ponešto rekli, sećam se da ste svoju baštu divno opisali — ali bucov nije bio... Nek i on čuje. — Valjda će i on što reći! Meni je vrlo prijatno kad pomislim da ću vam moći pomoći da se oženite — pa obećala sam vam da ću se posle doručka pozabaviti vama — a ja uvek održavam svoja obećanja, — zar nije tako, Ipolite Sidoroviću?

Polozov protrlja lice dlanom. — Što jest, jest, vi nikoga ne varate.

— Nikada! i nikoga nikada neću prevariti. Dakle, Dimitrije Pavloviću, izlažite stvar, kao što se izražavaju u senatu.

XXXVII

Sanjin poče „izlagati stvar” — tj. opet, po drugi put, opisivati svoje imanje, ali već ne dotičući se prirodne lepote i pozivajući se s vremena na vreme na Polozova, radi potvrde „fakata i cifara” koje je navodio. Ali Polozov je samo mrmljao hm! hm! i mahao glavom — da li potvrdno ili odrečno — sam bi vrag razumeo. Uostalom, Mariji Nikolajevnoj nije ni trebalo njegovo interesovanje. Ona je pokazivala takve trgovačke i administrativne sposobnosti da se čovek morao diviti! Ona je poznavala ekonomiju do sitnica; o svemu se brižljivo raspitivala, u sve je ulazila; svaka njena reč pogađala je u metu, bila

na svom mestu. Sanjin se nije nadao gakvom ispitu: nije se bio spremio. I taj ispit je trajao čitav sat i po. Sanjin se osećao kao okrivljeni koji sedi na uzanoj klupici pred strogim i oštroumnim sudijom. „Pa ovo je saslušanje!” setno je šaptao u sebi. Marija Nikolajevna se sve vreme smeškala, kao da se šalila: ali od toga Sanjinu nije bilo lakše; a kad se u toku „saslušanja” pokazalo da on ne razume sasvim jasno značenje reči: „sklad” i „izor” — njega prosto znoj probi.

— E, pa, dobro! — reče najzad Marija Nikolajevna. — Vaše imanje sad znam... ništa gore nego vi. Pa koliko tražite za jednu dušu? (U to vreme, kao što je poznato, cena imanjima je određivana prema dušama).

— Pa... ja računam... manje od pet stotina rubalja ne može, — s teškom mukom izreče Sanjin. (O, Pantaleone, Pantaleone, gde si? Evo kad bi morao opet uzviknuti: Barbari!)

Marija Nikolajevna podiže oči u nebo, kao da premišlja.

— Pa šta? — reče ona naposletku. — Ta cena mi se čini umerena. Ali ja sam sebi odredila dva dana roka — te morate pričekati do sutra. Računam da ćemo se pogoditi — pa ćete tada reći koliko vam treba kapare. A sad basta cosi! — preseče ona, videvši da Sanjin hoće nešto da primeti. — Dosta smo se bavili prezrenim metalom... à demain les affaires![7] Znate šta: sad vas oslobađam (ona pogleda u emaljirani satić, zataknut za pojas)... do tri sata... Treba da vas pustim da se odmorite. Idite, igrajte na ruletu.

— Ja se nikad ne kockam, — primeti Sanjin.

— Zbilja? Pa vi ste savršenstvo. Uostalom, i ja ne igram. Glupo je bacati novac u vetar — verujte. Ali idite u salu za kockanje, posmatrajte fizionomije. Ima ih vrlo zanimljivih. Ima tamo jedna starica, s feronjerom i brkovima — pravo čudo! Ima i jedan naš knez tamo — i on je dobar. Veličanstvena figura, nos kao u orla, a kad metne talir, krsti se krišom ispod kaputa. Čitajte novine, šetajte, jednom rečju, radite što hoćete... A u tri sata vas čekam... de pied ferme.[8] Treba ranije ručati. Pozorište kod ovih smešnih Nemaca počinje u šest i po. — Ona mu pruži ruku. — Sans rancune, n’est-ce pas?[9]

— Zaboga, Marija Nikolajevna, zašto bih se ja ljutio na vas?

— Pa zato što sam vas mučila. Čekajte, pokazaću vam već, — dodade ona, — zažmirivši, a sve jamice odjednom se pojaviše na zarumenelim obrazima. — Do viđenja!

Sanjin se pokloni pa izađe. Veseo smeh razleže se za njim — i u ogledalu pored kojeg je on u tom trenutku prolazio pokaza se ovaj prizor: Marija Nikolajevna namakla svome suprugu njegov fes na oči, a on se nemoćno koprca i nogama i rukama.

XXXVIII

O kako je duboko i radosno uzdahnuo Sanjin čim se našao u svojoj sobi! Zaista: Marija Nikolajevna je rekla istinu — potrebno mu je bilo da se odmoori, od svih tih novih poznanstava, sukoba, razgovora, od toga dima što mu se zavukao u glavu, u dušu — od toga neslućenog, netraženog zbliženja sa ženom koja mu je toliko tuđa! I kad se sve to dešava? Bezmalo odmah sutradan pošto je doznao da ga Đema voli, pošto je postao njen zaručnik? Pa to je skrnavljenje! Hiljadu puta molio je u mislima svoju čistu, nevinu golubicu da mu oprosti — iako u stvari ni za što nije mogao sebe kriviti; hiljadu puta je celivao krstić što mu ga je ona dala. Da nije imao nade da će skoro i povoljno svršiti posao zbog kojeg je došao u Vizbaden, glavačke bi pojurio otuda, nazad — u mili Frankfurt, u onu dragu, sad već srodničku kuću, k njoj, k njenim voljenim nogama... Ali šta može da radi! Treba ispiti čašu do dna, treba se obući, ići na ručak — a s ručka u pozorište... Kad bi ga bar sutra što pre pustila!

Još ga je jedno bunilo, ljutilo ga: on je s ljubavlju, sa zahvalnim ushićenjem mislio o Đemi, o životu s njom udvoje, o sreći koja ga je čekala u budućnosti — a međutim, ta čudna žena, ta gospođa Polozova, neprestano je lebdela... ne! nije lebdela, već štrčala... upravo tako, s naročitom zluradošću izrazi se Sanjin — štrčala pred njegovim očima — i nije se mogao otkačiti od njene slike, nije mogao da ne čuje njen glas, da se ne seća njenih reči — nije mogao da ne oseća čak ni onaj naročiti miris, fini, svež i oštar kao miris žutih krinova, kojim je mirisala njena haljina. Ta gospođa ga otvoreno vuče za nos, na sve moguće načine mu podilazi... Zašto to? Šta hoće? Da to nije samo ćud razmažene, bogate — ako ne i nemoralne žene? I

taj njen muž?! Kakvo je to stvorenje? Kakvi su to njegovi odnosi prema njoj? I zašto ta pitanja dolaze u glavu njemu, Sanjinu, kome stvarno nije stalo ni do g-na Polozova, ni do njegove supruge? Zašto ne može da otera taj nasrtljivi lik, čak ni onda kad se obraća svom dušom drugom liku, svetlom i vedrom kao Božji dan? Kako se smeju — kroz te, skoro božanstvene crte — pomaljati ove? I ne samo što se pomaljaju — one se drsko smeškaju. Te sive, grabljive oči, te jamice na obrazima, te zmijolike vitice — zar je mogućno da se to zalepilo za njega i da on nema snage, ne može da odbaci sve to od sebe?

Glupost! glupost! Već sutra svega toga nestaće bez traga... Ali da li će ga ona sutra pustiti?

Da... Sva ta pitanja postavljao je on sebi, — a tri sata se sve više približavalo — i on obuče crni frak, pa prošetavši se malo po parku, uputi se k Polozovim.

*

Kod njih u salonu zastade sekretara poslanstva, Nemca, vrlo dugačkog, plavog, s konjskim profilom i razdeljkom na potiljku (tada je to bilo još novo) — i... gle čuda! koga još? Fon Denhofa, onog istog oficira s kojim se tukao pre nekoliko dana! On nikako nije očekivao da će ga baš tu sresti — pa se i nehotice zbuni, ali mu se ipak pokloni.

— Vi se poznajete? — upitaće Marija Nikolajevna, kojoj nije izmakla zabuna Sanjinova.

— Da... već sam imao čast, — reče Denhof, pa se ovlaš pokloni prema Mariji Nikolajevnoj i dodade poluglasno i smešeći ce: — Baš onaj... Vaš sunarodnik... Rus...

— Ne može biti! — uzviknu ona takođe poluglasno, popreti mu prstom, pa se odmah poče opraštati — i s njim, i s dugačkim sekretarom, koji je, po svemu sudeći, bio smrtno zaljubljen u nju — jer bi čak zinuo kad god bi je pogledao. Denhof se smesta udalji, s ljubaznom pokornošću, kao kućni prijatelj koji razume šta se od njega traži i kad je upola rečeno; sekretar se bio uzjogunio, ali ga Marija Nikolajevna isprati bez ikakve ceremonije...

— Idite k svojoj vladajućoj osobi, — reče mu ona (tada je u Vizbadenu živela neka prinčipesa di Monako, koja je neobično

mnogo potsećala na rđavu loretu): — što da sedite kod ovakve plebejke kao što sam ja?

— Zaboga, gospođo, — uveravao je nesrećni sekretar: — sve prinčipese na svetu...

Ali je Marija Nikolajevna bila nemilosrdna — i sekretar izađe zajedno sa svojim razdeljkom.

Marija Nikolajevna se toga dana bila udesila vrlo mnogo na svoj „avantaž”, kao što su govorile naše babe. Imala je na sebi svilenu ružičastu „glase” haljinu, s rukavima à la Fontanges, i s po jednim krupnim brilijantom u svakom uhu. Oči su joj blistale kao ti brilijanti: izgledala je raspoložena i vrlo vesela.

Ona ponudi Sanjinu mesto pored sebe i poče mu govoriti o Parizu, kuda se spremala da putuje kroz nekoliko dana, o tome kako su joj Nemci dosadili, kako su glupi kad mudruju, a neumesno pametni kad se prave glupi; — pa ga najedanput, što se kaže s neba na u rebra — à brûle pourpoint — upita je li istina da je s istim tim oficirom što je maločas tu sedeo ovih dana imao dvoboj zbog jedne dame?

— A otkud vi to znate? — promrmlja začuđeni Sanjin.

— Dobar se glas daleko čuje, Dimitrije Pavloviću; ali, uostalom, ja znam da ste bili u pravu, hiljadu puta u pravu — i ponašali se kao vitez. Recite, je li ta dama bila vaša zaručnica?

Sanjin malko nabra obrve...

— No, neću, neću, — brzo reče Marija Nikolajevna. — Vama je to neprijatno, oprostite mi, neću! nemojte se ljutiti! — Polozov se pojavi iz susedne sobe s novinama u rukama. — Šta ćeš? Je li ručak gotov?

— Ručak će sad služiti, nego pogledaj-de šta sam pročitao u „Severnoj pčeli”... Umro knez Gromoboj.

Marija Nikolajevna podiže glavu.

— A! Bog da mu dušu prosti! On mi je svake godine, — okrete se ona Sanjinu, — u februaru, na moj rođendan, sve sobe kitio kamelijama. Ali radi toga ipak ne vredi živeti zimi u Petrogradu. Pa njemu je valjda bilo preko sedamdeset godina? — upitaće Muža.

— Bilo je. Njegov pogreb je opisan u novinama. Ceo dvor je prisustvovao. Evo tim povodom i stihova kneza Kovriškina.

— E, pa lepo.

— Hoćeš li da pročitam? Knez ga naziva mužem saveta.

— Ne, neću. Kakav je on bio muž saveta! On je prosto bio muž Tatjane Jurjevne. Hajdemo da ručamo. Živ misli o živom. Dimitrije Pavloviću, vašu ruku.

Ručak je, kao i juče, bio izvanredan i protekao je vrlo živahno. Marija Nikolajevna je umela pričati... redak dar kod žene, pa još Ruskinje! Ona nije birala izraze; naročito nije ostajala dužna svojim sunarodnicima. Sanjin se više puta morao glasno nasmejati zbog neke žive i zgodne reči. Najmanje je Marija Nikolajevna mogla da trpi dvoličnost, fraze i laži... A njih je nalazila skoro svuda. Ona kao da se razmetala i hvalisala onom niskom sredinom u kojoj je počeo njen život; pričala je dosta neobične anegdote o svojoj rodbini iz svoga detinjstva: sebe je zvala opančarkom, kao ono Natalija Kirilovna Nariškina. Sanjinu je bilo jasno da je ona u svom životu iskusila daleko više nego mnoga i mnoga njena vršnjakinja.

A Polozov je jeo promišljeno, pio pažljivo i samo pokašto bacao čas na ženu, čas na Sanjina svoje beličaste oči, koje su izgledale slepe, a u suštini su vrlo dobro videle.

— Ala si mi pametan! — uzviknu Marija Nikolajevna, obrativši mu se: — kako si sve moje porudžbine u Frankfurtu izvršio! Poljubila bih te u čelo — ali ti mi se za to ne otimaš.

— Ne otimam, — odgovori Polozov, pa zaseče ananas srebrnim nožem.

Marija Nikolajevna pogleda u njega pa poče lupkati prstima po stolu.

— Dakle, vredi naša opklada? — reče ona značajno.

— Vredi.

— Lepo. Ti ćeš izgubiti.

Polozov isturi bradu napred.

— E, ovoga puta, Marija Nikolajevna, ma koliko se ti uzdala u se, računam da ćeš izgubiti.

— O čemu ste se kladili? Mogu li znati? — upitaće Sanjin.

— Ne... sad ne možete, — odgovori Marija Nikolajevna, pa se nasmeja.

Otkuca sedam sati. Kelner javi da su karuce gotove. Polozov isprati ženu, pa se odmah otetura nazad k svojoj fotelji.

— Pazi dobro! Ne zaboravi da pišeš upravniku! — doviknu mu Marija Nikolajevna iz pretsoblja.
— Pisaću, ne brini se. Ja sam tačan čovek.

XXXIX

Godine 1840 pozorište u Vizbadenu je po spoljašnjem izgledu bilo ružno, a njegova trupa, po frazerskoj i mizernoj osrednjosti, po marljivoj banalnoj rutini, ni za dlaku se nije uzdizalo iznad onog nivoa koji se sve dosad može smatrati kao normalan za sva nemačka pozorišta, čije je savršenstvo u poslednje vreme pretstavljala trupa u Karlsrue, pod „čuvenom” upravom g-na Devrijenta. Pozadi lože, uzete „za njenu svetlost g-đu Polozov” (Bog zna kako se dovio kelner da je nabavi — nije zar stvarno potkupio štadt-direktora!) — pozadi te lože bila je omanja sobica s divančićima. Pre nego što uđe u nju, Marija Nikolajevna zamoli Sanjina da spusti zavese koje su delile ložu od pozorišta.
— Neću da me vide, — reče ona: — inače bi odmah navalili. — Ona i njemu dade mesto pored sebe, leđima okrenutim sali, tako da loža izgleda prazna.
Orkestar otsvira uvertiru iz „Figarove svadbe”... Zavesa se podiže: komad otpoče.
To je bilo jedno od mnobrojnih domaćih dela, u kojima su načitani ali nedaroviti pisci odabranim, ali ukočenim jezikom, marljivo, ali nevešto sprovodili kakvu „duboku” ili „savremenu” ideju, pretstavljali takozvani tragički konflikt i izazivali dosadu... azisku, kao što ima aziska kolera. Marija Nikolajevna strpljivo osluša polovinu čina, ali kad prvi ljubavnik, saznavši za neverstvo svoje ljubljene (bio je obučen u cimetast redengot s „bufovima” i plišanom jakom, prugast prsnik sa sedefskim dugmetima, zelene pantalone, sa lakovanom kožom ispod đonova, i bele rukavice od jelenske kože), kada taj ljubavnik, busajući se obema pesnicama u grudi i isturivši laktove napred, pod oštrim uglom, zaurla sasvim kao pas — Marija Nikolajevna ne otrpe.
— Poslednji francuski glumac, u poslednjoj palančici, prirodnije i bolje igra nego prva nemačka zvezda, — uzviknu ona ljutito, pa

pređe u sobicu pozadi lože. — Hodite ovamo, — reče ona Sanjinu, lupkajući rukom pored sebe po divanu. — Da ćaskamo.

Sanjin posluša.

Marija Nikolajevna pogleda u njega. — A vi ste, vidim, kao pamuk! Vašoj ženi biće lako s vama. Onaj pajac, — nastavi ona, pokazujući krajem lepeze na glumca koji je urlao (on je ispoljavao ulogu domaćeg učitelja): — potsetio me na moju mladost: i ja sam bila zaljubljena u učitelja. To je bila moja prva... ne, moja druga pasija. Prvi put sam se zaljubila u iskušenika Donskog manastira. Bilo mi je dvanaest godina. Viđala sam ga samo nedeljom. On je nosio kadifenu mantiju, mirisao se odelavanom, gurao se kroz gomilu s kadionicom, govorio damama francuski: „pardon, ekskize” — i nikad nije dizao očiju, a trepavice su mu bile — evo ovolike! — Marija Nikolajevna odvoji noktom palca čitavu polovinu svoga malog prsta i pokaza Sanjinu. — Moj učitelj se zvao monsieur Gaston! Moram vam reći da je bio strašno učen i jako strog čovek, Švajcarac — i tako energičnog lica! Bakenbardi crni kao katran, grčki profil — a usne kao od livenog gvožđa! Ja sam ga se bojala! Celog svog života jednno sam se njega bojala! On je bio domaći učitelj moga brata, koji je posle umro... utopio se. Jedna Ciganka je i meni prorekla nasilnu smrt — ali to je budalaština — ja u to ne verujem. Zamislite Ipolita Sidorovića s kamom?!...

— Može se umreti i od drugog, a ne samo od kame, — primeti Sanjin.

— Sve je to budalaština. Jeste li vi sujeverni? Ja nisam ni najmanje. A što mora biti — mora. Monsieur Gaston je živeo u našoj kući, nad mojom glavom. Ponekad, kad se probudim noću, čujem njegove korake — on je vrlo kasno legao, — pa mi srce obamire od strahopoštovanja... ili od nekog drugog osećanja. Moj otac je jedva bio pismen, ali nam je dao lepo obrazovanje. Znate li, ja razumem latinski?

— Vi? latinski?

— Da, ja. Naučio me monsieur Gaston. Pročitala sam s njim Enejidu. Dosadna stvar — ali ima lepih mesta. Sećate li se kad Didona s Enejem u šumi...

— Da, da, sećam se — reče brzo Sanjin. On je bio već odavno zaboravio sve što je znao iz latinskog, a o Enejidi je slabo što znao.

Marija Nikolajevna ga pogleda po svom običaju, malo postrance i ozdo. — Vi ipak nemojte misliti da sam ja vrlo učena. Ah, Bože moj, ne — ja nisam učena, i nemam nikakvog talenta. Jedva umem i pisati... bogami; ne umem glasno čitati; niti umem svirati na fortepijanu, niti crtati, ni šiti — ništa! Eto kakva sam ja!

Ona raširi ruke. — Ja vam sve ovo pričam, — nastavi ona, — prvo, zato da ne bih slušala one budale (ona pokaza na pozornicu, gde je u to vreme, mesto glumca, urlala neka glumica, i ona s laktovima isturenim napred), a drugo, zbog toga što sam vam ostala dužna: vi ste meni juče pričali o sebi.

— Imali ste volju da me pitate, — primetiće Sanjin.

Marija Nikolajevna se odjednom okrete k njemu. — A zar ne želite da saznate kakva sam ja upravo žena? Uostalom, ne čudim se, — dodade ona, naslanjajući se opet na jastuke na divanu. — Čovek se sprema da se ženi, i to iz ljubavi, pa još posle dvoboja... Kud da misli o drugom koječemu?

Marija Nikolajevna se zamisli i poče gristi dršku od lepeze svojim krupnim, ali ravnim i kao mleko belim zubima.

A Sanjinu se činilo da mu se glava opet puni onim dimom koga se nije mogao otresti — evo već treći dan.

Razgovor između njega i Marije Nikolajevne vodio se poluglasno, skoro šapatom — a to ga je još više dražilo i uzbuđivalo...

Kad li će se sve ovo svršiti?

Slabi ljudi nikad sami ne svršavaju — sve čekaju kraj.

Na pozornici je neko kijao; kijanje je pisac uneo u svoj komad kao „komični momenat” ili „elemenat”; drugog komičnog elementa u njoj, naravno, nije bilo, i gledaoci su se zadavoljavali tim momentom, pa se smejali.

I taj smeh je ljutio Sanjina.

Bilo je trenutaka kad on apsolutno nije znao da li se ljuti ili raduje, da li mu je dosadno ili prijatno? O, kad bi ga Đema videla!

*****

— Bogami, to je čudnovato, — poče odjednom Marija Nikolajevna. — Čovek vam izjavljuje, i to tako mirnim glasom: „Hoću da se ženim”; a niko vam neće reći mirno: „Hoću da skočim u vodu”. A međutim — kakva je razlika? Čudnovato, bogami.

Sanjinu bi krivo. — Razlika je velika, Marija Nikolajevna! Ponekog nimalo nije strah da skoči u vodu; on ume plivati; a osim toga... što se tiče čudnovatoga u braku... kad ste već došli na to...

On odjednom ućuta i ujede se za jezik.

Marija Nikolajevna se udari lepezom po dlanu.

— Dovršite, Dimitrije Pavloviću, dovršite; znam šta ste hteli reći. „Kad ste već došli na to, poštovana gospođo, Marija Nikolajevna Polozova”, hteli ste reći, „ništa čudnije ne može se zamisliti od vašeg braka... ta ja vašeg supruga dobro znam, iz detinjstva!” Eto šta ste hteli kazati vi što umete plivati!

— Dopustite, — poče Sanjin...

— Zar to nije istina? Zar nije istina? — uporno izgovori Marija Nikolajevna. — No, pogledajte mi u lice i recite da nisam kazala istinu.

Sanjin nije znao kud će s očima. — No, izvolite: istina je, kad baš hoćete da znate, — izgovori on najzad.

Marija Nikolajevna odmahnu glavom. — Tako... tako. No — a da li ste se pitali, vi koji umete plivati, kakav može biti uzrok takvom čudnovatom postupku jedne žene koja nije siromašna... niti glupa... niti ružna? Vas to, može biti, ne interesuje; ali sve jedno. Reći ću vam uzrok, ali ne sad, već čim se svrši odmor između činova. Sve se bojim da kogod ne uđe...

Još nije bila Marija Nikolajevna ni izgovorila tu poslednju reč, a spoljašnja vrata se upola otvoriše — i u ložu proviri crvena glava, masno-znojava, još mlada, ali već bezuba, sa zalizanom dugačkom kosom, otomboljenim nosom, ogromnim ušima kao u slepog miša, sa zlatnim naočarima na radoznalim i tupim očicama i s pince-nez na naočarima. Glava ss obazre, spazi Mariju Nikolajevnu, gadno se iskezi, klimnu glavom... Žilav vrat isteže se odmah za njom...

Marija Nikolajevna mahnu na nju maramicom.

— Nisam kod kuće! Ich bin nicht zu Hause, Herr P...! Ich bin nicht zu Hause... Iššš, iššš!

Glava se začudi, nasmeja se usiljeno, reče plačnim glasom, podražavajući Listu, pred čijim je nogama nekad gmizala: Sehr gut! sehr gut![10] — na je nestade.

— Kakav je to subjekt? — upita Sanjin.

— To? Vizbadenski kritičar. „Literat” ili prodano pero, lakej, kako hoćete. Njega je najmio ovdašnji zakupac, pa zato je dužan sve hvaliti i svim se oduševljavati, a on sam je pun gadne pakosti, koju čak ne sme ni pokazivati. Bojim se: užasan je spletkaš; odmah će otrčati i ispričati da sam u pozorištu. Ali — svejedno.

Orkestar otsvira vals, zavesa se odmah podiže... Začu se opet na pozornici kreveljenje i plakanje.

— No, — poče Marija Nikolajevna spuštajući se opet na divan. — Pošto ste nagrabusili te morate sedeti sa mnom, umesto da se naslađivate blizinom svoje neveste... ne prevrćite očima i ne ljutite se — ja vas razumem i obećavala sam vam da ću vas pustiti na sve četiri strane — a sad slušajte moju ispovest. Hoćete li da znate šta ja najviše volim?

— Slobodu, — dobaci Sanjin.

Marija Nikolajevna metnu svoju ruku na njegovu.

— Da, Dimitrije Pavloviću, — reče ona, a u glasu joj zazvuča nešto naročito, neka nesumnjiva iskrenost i ozbiljnost: — slobodu, više od svega i pre svega. I nemojte misliti da se ja time hvalim — u tome nema ničega pohvalnog — samo je tako, i uvek je bilo i biće za mene tako, sve dok ne umrem. Ja sam se u detinjstvu, mora biti, već mnogo nagledala ropstva i natrpela se od njega. Pa, i monsieur Gaston, moj učitelj, otvorio mi je oči. Sad vi možda razumete zašto sam se udala za Ipolita Sidorovića: s njim sam slobodna, potpuno slobodna, kao vazduh, kao vetar... I to sam znala pre venčanja, znala sam da ću s njim biti slobodna kao ptica na grani!

Marija Nikolajevna poćuta malo, pa baci lepezu u stranu.

— Reći ću vam još nešto... nisam s raskida i da razmišljam... to je prijatno, a zato nam je pamet i data, ali o posledicama onoga što činim — nikad ne razmišljam, i kad treba, ne žalim sebe ni ovolicno — ne vredi. Ja imam izreku: „cela ne tire pas à conséquence" — ne znam kako to da kažem ruski. A tako je: šta tire à conséquence? — Ta od mene se neće tražiti račun ovde, na zemlji: a tamo — (ona podiže prst uvis), tamo — neka rade kako znaju. Kad mi budu tamo sudili, to ja neću biti! Slušate li vi mene? Nije vam dosadno?

Sanjin je sedeo pognut. On podiže glavu. — Nije mi nimalo dosadno, Marija Nikolajevna, i slušam vas radoznalo. Samo ja moram reći... pitam se, zašto vi meni sve to govorite?

Marija Nikolajevna se malko pomače na divanu.

— Vi se pitate?... Vi ste tako malo dosetljiv? Ili tako skromni?

Sanjin podiže glavu još više.

— Ja vam sve to govorim, — nastavi Marija Nikolajevna mirnim tonom, koji ipak nije sasvim odgovarao izrazu njena lica, — zato što mi se jako sviđate; da, nemojte se čuditi, ja se ne šalim; jer posle sastanka s vama bilo bi mi neprijatno pomisliti da ćete sačuvati rđave uspomene na mene... ili čak ne rđave, to mi je svejedno, već netačne. Zato sam vas i namamila ovamo, i ostajem s vama nasamo, i govorim s vama tako iskreno... Da, da, iskreno. Ja ne lažem. I pazite, Dimitrije Pavloviću, ja znam da ste vi zaljubljeni u drugu, da se spremate da se oženite njom... Pa budite pravedni prema mojoj nesebičnosti! A uostalom, evo vam prilike da sad vi kažete: cela ni tire pas à conséquence!

Ona se nasmeja, ali joj se smeh odjednom prekide — i ona ostade nepomična kao da se njene sopstvene reči nju iznenadile, a u njenim očima, obično tako veselim i slobodnim, blesnu nešto nalik na plašnju, čak nalik na tugu.

„Zllija! Ah, ona je zmija!” mislio je međutim Sanjin; „ali kakva lepa zmija!”

— Dajte mi moj lornjet, — reče odjednom Marija Nikolajevna. — Hoću da vidim, da li je ova jeune première doista tako ružna? Zbilja, moglo bi se pomisliti da su je vlasti odredile u moralnom cilju: da se mladi ljudi ne bi odveć zanosili.

Sanjin joj pruži lornjet, a ona, uzimajući ga od njega, brzo ali jedva primetno uhvati obema rukama njegovu ruku.

— Nemojte se praviti ozbiljan, molim vas, — — šapnu ona s osmehom. — Znate šta: na mene se lanci ne mogu metnuti, ali i ja ne mećem lance. Volim slobodu i ne priznajem obaveze — ne samo za sebe. A sad se odmaknite malo — pa dete da gledamo komad.

Marija Nikolajevna okrete lornjet na pozornicu, a i Sanjin poče gledati tamo, sedeći pored nje, u polutami lože, i nehotice udišući toplotu i prijatan miris njenog dražesnog tela, a tako isto nehotice preturajući u glavi sve što mu je ona rekla u toku večera — naročito u toku poslednjih minuta...

XL

Komad je trajao još više od sata, ali su Marija Nikolajevna i Sanjin ubrzo prestali gledati na pozornicu. Među njima se opet zapodeo razgovor, i tekao je taj razgovor istom stazom kao i pre; samo ovoga je puta Sanjin više ćutao. U sebi se ljutio i na samog sebe i na Mariju Nikolajevnu; trudio se da joj dokaže svu neopravdanost njene „teorije”, kao da su nju zanimale teorije! On se poče s njom prepirati, čemu se ona u duši vrlo obradova: čim se prepire, znači da popušta ili da će popustiti. Uhvatio se na mamac, popušta, prestao je da se tuđi! Ona je protivurečila, smejala se, odobravala, zadubljivala se u misli, napadala... a međutim su im se lica prpbližavala, njegove oči već se nisu klonile njenih očiju... Te oči kao da su bludele, kao da su kružile po njegovim crtama, na što se on smešio — učtivo, ali se smešio. Njoj je išlo na ruku već i to što se on upuštao u apstrakcije, raspravljao o uzajamnim poštenim odnošajima, o dužnostima, o svetinji ljubavi i braka... Poznata je stvar da te apstrakcije mnogo i mnogo valjaju kao početak, polazna tačka...

Ljudi koji sy dobro poznavali Mariju Nikolajevnu uveravali su da kad se u celom njenom snažnom i krepkom biću iznenada pojavljivalo nešto nežno i skromno, nešto skoro devojački stidljivo — ma da bi se čovek upitao otkud ono... tada... da, tada je stvar uzimala opasan obrt.

Ona je, po svemu sudeći, uzimala taj obrt i za Sanjina... On bi osetio preziranje prema samome sebi, samo da je mogao bar za jedan trenutak da se pribere; ali mu nije polazilo za rukom ni da se pribere, ni da prezire samoga sebe.

A ona nije dangubila. Sve se to dešavalo zato što je on bio vrlo lep! I nehotice mora čovek zapitati: „kako da zna gde dobija, a gde gubi”.

Komad se završio. Marija Nikolajevna opet zamoli Sanjina dd je ogrne šalom, i nije se micala dok je on umotavao u meku tkannnu njena zaista kraljevska ramena. Zatim ga uze pod ruku, iziđe u hodnik — pa umalo ne vrisnu: kod samih vrata od lože, kao neko priviđenje, štrčao je Denhof; a iza njegovih leđa izvirivala je gnusna figura vizbadenskog kritičara. Masno lice „literata” prosto je sijalo od zluradosti.

— Zapovedate li, gospođo, da vam potražim vaše karuce? — obrati se Mariji Nikolajevnoj mladi oficir s podrhtavanjem u glasu zbog jedva uzdržavanog besa.

— Ne, hvala, — odgovori ona: — moj lakej će ih naći. — Ostanite! — dodade ona zapovedničkim šapatom, pa se brzo udalji, vukući za sobom Sanjina.

— Idite do đavola! Šta ste se zalepili za mene? — grmnu on odjednom na literata. Morao je na nekom iskaliti svoju ljutnju.

— Sehr gut! sehr gut — progunđa literat, na se polako izgubi.

Lakej Marije Nikolajevne, koji ju je čekao u tremu, za tren oka nađe njene karuce — ona hitro sede u njih, za njom uskoči Sanjin. Vrata na kolima se zalupiše — i Marija Nikolajevna pršte u smeh.

— Čemu se smejete? — upita Sanjin.

— Ah, izvinite, molim vas... ali mi pade na pamet: a ako se Denhof bude opet tukao s vama?... zbog mene... Zar ne bi to bilo čudo?

— A vi ste s njim blisko poznati? — upitaće Sanjin.

— S njim? S tim deranom? On mi služi kao trčkaralo. Ne brinite se!

— Pa ja se ni malo ne brinem.

Marija Nikolajevna uzdahnu. — Ah, znam ja da se vi ne brinete. Ali slušajte — znate li šta: vi ste tako simpatičan, ne smete mi otkazati poslednju molbu. Ne zaboravite: za tri dana ja odlazim u Pariz, a vi se vraćate u Frankfurt... Kada ćemo se videti!

— Kakva je to molba?

— Vi umete, naravno, jahati?

— Umem.

— E pa evo šta. Sutra ujutru povešću vas sa sobom — pa ćemo jahati izvan varoši. Imaćemo odlične konje. Zatim ćemo se vratiti, stvar ćemo svršiti i amin! Nemojte se čuditi, nemojte mi reći da je to kapris, da sam luda, — sve to može biti — samo recite: pristajem!

Marija Nikolajevna mu se okrete licem. U karucama je bilo mračno, ali njene oči sinuše i u toj tami.

— Izvolite, pristajem, — reče Sanjin uzdahnuvši.

— Ah! Vi ste uzdahnuli! — darnu ga Marija Nikolajevna. — Ero šta znači: „Kad se u kolo uhvatiš, moraš igrati”. Ali ne, ne... Vi ste divan čovek, vi ste dobri — a ja ću održati svoje obećanje.

Evo vam moje ruke, bez rukavice, desne, poslovne. Uzmite je — i verujte njenom stisku. Kakva sam ja žena, ne znam; ali ja sam poštena — i sa mnom se možs poslovati.

Sanjin ni sam nije bio načisto šta radi, na prinese tu ruku svojim usnama. Marija Nikolajevna je lolako vrati i odjednom ućuta — pa je ćutala dok se karuce nisu zaustavile.

Ona poče izlaziti... Šta je to? Da li se to Sanjinu samo učinilo ili je doista osetio na svome obrazu nekakav brz i vruć dodir?

„Do viđenja sutra!" šapnu mu Marija Nikolajevna na stepenicama, sva osvetljena sa četiri sveće kandelabra, koji je pri njenoj pojavi držao zlatom izvezeni vratar. Ona je držala oborene oči. — „Do viđenja sutra!"

Vrativši se u svoju sobu, Sanjin nađe na stolu pismo od Đeme. On se za trenutak uplaši — pa se odmah obradova. da bi što brže sakrio od sebe svoj strah. — U pismu je bilo nekoliko redaka. Ona se radovala uspešnom „početku posla", savetovala mu da bude strpljiv i dodala da su svi u kući zdravi i unapred se raduju njegovom povratku. Sanjinu se učini to pismo dosta suvo — ipak uze pero, hartiju... pa sve baci. — „Šta da piše? Sutra će se i sam vratiti... vreme je, vreme!"

On odmah leže u krevet i potrudi se da što pre zaspi. Kad bi ostao budan i na nogama, zacelo bi počeo misliti o Đemi — a odnekud ga je bilo stid da misli na nju. Savest se budila u njemu. Ali on se umirivao time što će sutra biti sve zauvek svršeno, i on će se nasvagda rastati s tom smušenom gospođom — pa će zaboraviti svu tu budalaštinu!..

Slabi ljudi, govoreći sa samim sobom, rado upotrebljavaju energične izraze.

Et puis... cela ne tire pas à conséquence!

XLI

Eto šta je mislio Sanjin ležući u krevet; ali šta je pomislio sutradan, kad je Marija Nikolajevna nervozno zakucala koralnom drškom korbača na njegova vrata, kad ju je ugledao na pragu svoje sobe — sa šlepom tamnoplave amazonke preko ruke,. s malim muškim šeširom na krupno upletenim viticama, s velom prebačenim

preko ramena, sa izazivačkim osmehom na usnama, u očima, na celom licu — šta je tada pomislio — o tome istorija ništa ne kaže.

— No, jeste li gotovi? — odjeknu njen veseli glas.

Sanjin zakopča redengot i ćuteći uze šešir. Marija Nikolajevna baci na njega vedar pogled, klimnu glavom, pa brzo strča niz stepenice. I on strča odmah za njom.

Konji su već stajali na ulici pred stepenicama. Bilo ih je tri: zlatasto riđa, čistokrvna kobila, mršave, iskežene gubice, crnih izbuljenih očiju, jelenskih nogu, malo mršava, ali lepa i žestoka kao vatra — za Mariju Nikolajevnu; snažan, širok, potežak vranac bez belege — za Sanjina; treći konj je bio određen za gruma. Marija Nikolajevna lako uskoči na svoju kobilu... Ova poče kopati nogama i vrteti se dižući rep i savijajući sapi, ali Marija Nikolajevna (odlična jahačica!) zadrža je na mestu: trebalo se pozdraviti s Polozovom, koji se, u svome nerazdvojnom fesu i raspasanom šlafroku, pojavi na balkonu, odakle je mahao batistanom maramicom, ne smešeći se uostalom ni malo, već skoro mršteći se. I Sanjin se pope na svoga konja; Marija Nikolajevna salutira g-nu Polozovu korbačem, zatim ošinu njim svoga konja po ispupčenom i glatkom vratu; on se prope, skoči napred i pođe sitnim, ukroćenim korakom, podrhtavajući svakom žilicom, podvijajući vrat, ujedajući vazduh i frčući isprekidano. Sanjin je jahao pozadi i gledao u Mariju Nikolajevnu; pouzdano, lako i elegantno njihao se njen tanki i gipki stas, tesno i slobodno obuhvaćen korsetom. Ona okrete glavu nazad i zovnu ga samo očima. On je stiže i poče jahati naporedo s njom.

— No, eto vidite kako je lepo, — reče ona. — Ja vam govorim poslednji put, pred. rastanak: vi ste divni — i nećete se kajati.

Izgovorivši ove poslednje reči, ona nekoliko puta klimnu glavom ozgo na niže, kao da hoće da ih potvrdi i učini da on oseti njihovo značenje.

Ona je izgledala tako srećna da se Sanjin prosto čudio; na licu joj se čak pojavi onaj ozbiljan izraz koji imaju deca kad su vrlo... vrlo zadovoljna.

Hodom dojahaše do obližnjeg varoškog đerma, a posle poteraše krupnim kasom drumom. Vreme je bilo divno, pravo letnje; vetar im je pirio u lice i prijatno šumeo i fijukao u njihovim ušima. Bilo im je

lepo: svest o mladom, zdravom životu, slobodnom, brzom kretanju unapred obuzimala ih je o boje; ona je rasla svakog trenutka.

Marija Nikolajevna naglo zaustavi svoga konja, na opet pođe hodom; Sanjin se povede za njenim primerom.

— Eto, — poče ona s dubokim blaženim uzdahom, — eto samo radi ovoga i vredi živeti. Kad ti je pošlo za rukom da učiniš ono što si želeo, što ti je izgledalo nemogućno — e pa uživaj, prijatelju do kraja! — Ona prevuče rukom preko svoga grla.

— I kako se čovek tada oseća dobar! Eto, sad sam ja... tako dobra! Čini mi se ceo svet bih zagrlila.

— To jest, ne, ne ceo svet!... Eno onoga ne bih zagrlila. — Ona pokaza korbačem na bedno odevenog starca, koji je išao stranom. — Ali sam gotova da ga usrećim. Evo, uzmite, — viknu ona glasno nemački, i baci pred njegove noge kesicu. Poteža kesica (tada još nije bilo ni pomena o novčanicama) zveknu na putu. Prolaznik se začudi, zastade, a Marija Nikolajevna se zakikota i potera konja u skok.

— Vama je tako prijatno jahati? — upita Sanjin stigavši je.

Marija Nikolajevna naglo opet zaustavi svoga konja: ona ga drukčije nije zaustavljala. — Htela sam samo da pobegnem od zahvalnosti. Ko mi zahvaljuje — kvari mi zadovoljstvo. Jer ja ovo nisam učinila radi njega, već radi sebe. Kako mi sme zahvaljivati? Nisam dobro čula šta ste me pitali.

— Pitao sam... hteo sam znati zašto ste danas tako veseli?

— Znate šta, — reče Marija Nikolajevna: ona ili opet nije čula Sanjina, ili nije smatrala za potrebno da mu odgovori na pitanje. — Strašno mi je dosadio ovaj grum, koji štrči za nama i koji, mora biti, misli samo o tome kad li će gospoda poći kući. Kako da ga se otarasimo. — Ona brzo izvadi iz džepa beležnicu. — Da li da ga pošljem s pismom u varoš? Ne... ne ide. A evo kako! Šta je ono napred? Krčma?

Sanjin pogleda kud je ona pokazivala. — Da, čini mi se da je krčma.

— E, vrlo dobro. Narediću mu da ostane u krčmi — i pije pivo dok se mi ne vratimo.

— Ali šta će on pomisliti?

— A šta nas se to tiče! Ta on i neće misliti; piće pivo — i to je sve. No, Sanjin, (ona ga prvi put nazva po prezimenu) — napred kasom!

Došavši naspram krčme, Marija Nikolajevna dozva gruma i reče mu šta traži od njega. Grum, čovek engleskog porekla i engleskog temperamenta, ćuteći prinese ruku štitu na svojoj kačketi, skoči s konja i uze ga za uzdu.

— No, sad smo slobodne ptice! — uzviknu Marija Nikolajevna. — Kuda da jašemo — na sever, na jug, na istok, na zapad? Gledajte — ja sam kao madžarski kralj na krunisanju (ona pokaza krajem korbača na sve četiri strane sveta). Sve je naše! Ne, znate šta: vidite kakva su onamo divna brda — i kakva šuma! Hajdemo onamo, u brda, u brda!

In die Berge, wo die Freicheit thront![11]

Ona skrete s druma i poče kasati uskom, neutrvenom stazom, koja, doista, kao da je vodila u brda. Sanjin pokasa za njom.

XLII

Taj putić uskoro se pretvori u stazu, i najzad se sasvim izgubi, presečen jarkom. Sanjin posavetova da se vrate, ali Marija Nikolajevna reče: „Ne! Ja hoću u brda! Hajdemo pravo, kao što lete ptice” — na natera svoga konja da preskoči jarak. Sanjin takođe preskoči. Za jarkom je počinjala šuma, ispočetka suva, zatim vlažna, zatim već sasvim blatna: voda je izbijala svuda, pravila barice. Marija Nikolajevna je naročito puštala konja po tim baricama, smejala se i ponavljala: „Hajde da se mlatimo!”

— Znate li, — upitaće ona Sanjina, — šta znači loviti po močvari?

— Znam, odgovori Sanjin.

— Moj stric je lovio sa psima, — nastavi ona. — Ja sam s njim često jahala u prolećs. Divota! Eto, i ja i vi sada lovimo — po močvari. Samo ja vidim: vi ste Rus, a hoćete da se ženite Talijankom. Nego, to je vaša briga. Šta je to? Opet jarak? Hop!

Konj preskoči — ali šešir Marije Nikolajevne pade s glave, i njene pletenice se rasuše po ramenima. Sanjin htede da sjaše s konja i dohvati šešir, ali mu ona viknu: „Ne dirajte, ja ću ga sama dohvatiti”, naže se nisko sa sedla, zakači drškom od korbača za veo i doista

dohvati šešir, metnu ga na glavu, ali kosu ne pokupi, pa opet pojuri, čak podvrisnu. Sanjin je jurio pored nje, pored nje je preskakao jarke, ograde, potočiće, propadao je u njih i iskobeljavao se, jurio je nizbrdo, jurio je uzbrdo i sve joj gledao u lice. Kakvo lice! Kao da je celo otvoreno: otvorene oči, čulne, sjajne, divlje; usne, nozdrve, takođe su otvorene i dišu žudno; ona gleda pravo ispred sebe i čini joj se da ta duša hoće da zavlada svim što vidi, zemljom, nebom, suncem i samim vazduhom, i samo jedno žali: što ima malo opasnosti — a sve bi savladala! „Sanjin!” — viče ona, „pa ovo je kao u Birgerovoj Lenori! Samo vi niste mrtvi — a? Niste mrtvi?... Ja sam živa!” Razigrala se mlada snaga. To više ne juri u galopu amazonka — to juri mladi ženski kentaur — pola životinja, a pola bog — i čudi se mirni i čedni kraj, gažen njenom bujnom neobuzdanošću!

Marija Nikolajevna najzad zaustavi svoga penom pokrivenog i blatom uprskanog konja; on se klatio pod njom, a snažni, ali teški Sanjinov ždrebac jedva je disao.

— Šta? Zar nije prijatno? — upitaće Marija Nikolajevna nekim čudnim šapatom.

— Prijatno! — javi se Sanjin oduševljeno. I u njemu se krv bila raspalila.

— Čekajte, nije to još ništa! — Ona pruži ruku. Rukavica na njoj bila je pocepana. — Ja sam rekla da ću vas dovesti do šume, u brda... Eno brda! — Doista: obrasla visokom šumom, počinjala su brda na jedno dvesta koraka od mesta gde su izleteli dobri konjanici. — Pogledajte: eno i puta. Odahnimo — pa napred, Samo hodom. Treba dati konjima odmora.

Oni pojahaše. Jednim snažnim zamahom ruke Marija Nikolajevna zabaci natrag svoju kosu. Pogleda zatim na svoje rukavice, pa ih skide. — Mirisaće mi ruke na kožu, — reče ona: — ali to vama ništa ne smeta? A?... Marija Nikolajevna se osmehnu, pa se i Sanjin osmehnu. Ta besna trka kao da ih je konačno zbližila i sprijateljila.

— Koliko vam je godina? — upitaće ona najedared.

— Dvadeset dve.

— Ne može biti? Meni je takođe dvadeset dve. Lepe godine. Da se saberu zajedno, pa je opet daleko do starosti. Nego, vrućina je. Šta, jesam li se zarumenela?

— Kao bulka!

Marija Nikolajevna ubrisa lice maramicom.

— Samo da se dokopamo šume, tamo će biti hladovina. Takva stara šuma je kao stari prijatelj. Imate li vi prijatelja?

Sanjin se malko zamisli. — Imam... samo malo. Pravih nemam.

— A ja imam prave — samo ne stare. Evo i ovaj konj mi je prijatelj. Kako me pažljivo nosi! Ah, pa ovde je divno! Je li moguće da prekosutra putujem u Pariz?

— Da... je li moguće? — prihvati Sanjin.

— A vi u Frankfurt?

— Ja zacelo u Frankfurt.

— E pa — srećan vam put! Zato je današnji dan naš... naš... naš!

*

Konji stigoše do ivice šume, pa uđoše u nju. Senka od šume pokri ih sa svih strana široko i meko.

— O, pa ovde je raj! — uzviknu Marija Nikolajevna. — Dublje, dalje u taj hlad, Sanjin!

Konji su lagano ulazili „dublje u hlad”, klateći se pomalo i frčeći. Putić kojim su išli iznenada skrete u stranu i odvede u dosta tesan klanac. Miris vresa, paprati, borove smole, trulog, prošlogodišnjeg lišća, prosto kao da se bio zatvorio u njemu — gust i dremljiv. Iz pukotina mrkog, krupnog kamenja bila je jaka svežina. S obe strane putića nadneli se okrugli brežuljci, obrasli zelenom mahovinom.

— Stojte! — uzviknu Marija Nikolajevna. — Hoću da sednem i odmorim se na ovoj kadifi. Pomozite mi da sjašem.

Sanjin skoči s konja, pa joj pritrča. Ona se osloni na njegova ramena, za tren oka skoči na zemlju, pa sede na jednu humku pokrivenu mahovinom. On stade pred nju, držeći u rukama dizgine oba konja.

Ona podiže na njega oči...

— Sanjin, vi umete zaboraviti?

Sanjin se seti onoga što je juče bilo... u karucama.

— Šta je to — pitanje... ili prekor?

— Ja u svom veku nikoga i ni za što nisam prekorevala. A verujete li u mađije?

— Kako?

— U čini, znate, u ono o čemu se kod nas peva u pesmama? U narodnim pesmama.

— A! Vi o tome govorite... — oteže Sanjin.

— Da, o tome. Ja verujem... i vi ćete verovati.

— Čini... vradžbine... — ponovi Sanjin. — Sve je na svetu moguće. Pre nisam verovao — sad verujem. Ne mogu sam sebe da poznam.

Marija Nikolajevna se zamisli malo, pa pogleda oko sebe. — A meni se čini kao da mi je ovo mesto poznato. Pogledajte, Sanjin, da li iza onog širokog hrasta stoji lep, drveni krst, ili ne?

Sanjin načini nekoliko koraka u stranu. — Stoji.

Marija Nikolajevna se osmehnu. — A, dobro! Znam gde smo. Još nismo zalutali. Šta to lupa? Drvoseča?

Sanjin pogleda u čestu šumu. — Da, onamo nekakav čovek seče suve grane.

— Treba da namestim kosu, — reče Marija Nikolajevna. — Jer ako vidi — zameriće. — Ona skide šešir i poče plesti svoju dugu kosu — ćuteći i ozbiljno. Sanjin je stajao pred njom... Njeno graciozno telo jasno se ocrtavalo pod tamnim naborima štofa, za koji su se ovde-onde bili uhvatili pramenovi mahovine.

Jedan konj se iznenada strese iza leđa Sanjinu, koji i sam i nehotice zadrhta od glave do pete. Sve je u njemu bilo ispreturano — živci su mu bili zategnuti kao žice. Nije uzalud kazao da sam sebe ne poznaje... On je doista bio omađijan. Celo njegovo biće bilo je ispunjeno samo jednom... jednom mišlju, jednom željom. Marija Nikolajevna baci na njega oštar pogled.

— No, eto, sad je sve kao što treba, — reče ona, mećući šešir. — Vi nećete da sednete? Evo ovde! Ne, pričekajte... ne sedajte! Šta je to?

Po vrhovima drveća, po šumskom vazduhu pronese se potmuo potres.

— Da to ne grmi?

— Izgleda doista da grmi, — odgovori Sanjin.

— Ah, na ovo je praznik! pravi praznik! Samo je još to nedostajalo! — Potmula huka po drugi put se začu, podiže se i pade, prolamajući se. — Bravo! Bis! Sećate li se, juče sam vam govorila o Enejidi? Pa i njih je nepogoda zastala u šumi. Nego, treba da se

čistimo. — Ona se brzo podiže na noge. — Privedite mi konja... Podmetite mi ruku. Eto tako. Ja nisam teška.

Ona se kao ptica vinu u sedlo. Sanjin takođe pojaha konja.

— Vi hoćete kući? — upita on s nevericom.

— Kući! — odgovori ona otegnuto, na priteže dizgine. — Hajdete za mnom, — naredi ona skoro grubo.

Ona izjaha na put, na pošto prođe drveni krst, spusti se u udoljicu, dohvati se raskršća, okrete nadesno, opet uzbrdo... Ona je, očevidno, znala kud vodi taj put — a taj put je išao sve dublje i dublje u šumu. Ona ništa nije govorila, nije se osvrtala; zapovednički je jahala napred — a on je poslušno i pokorno išao za njom, bez trunke volje u srcu koje je obamiralo. Kišica poče promicati. Ona ubrza hod svoga konja — i on nije izostajao iza nje. Najzad, kroz tamno zelenilo jelova žbunja, ispod nadnete sure stene, ugledaše ubogu stražaru, s niskim vratima u zidu od pletera... Marija Nikolajevna nagna konja da se probije kroz žbunje, skoči s njega — pa, našavši se najedared, na ulazu u stražaru, okrete se Sanjinu i reče: — Eneju!

*

Posle četiri sata, Marija Nikolajevna i Sanjin, u pratnji gruma, koji je spavao u sedlu, vratiše se u Vizbaden, u hotel. G-n Polozov dočeka svoju suprugu, držeći u rukama pismo upravniku. Zagledavši se u nju malo bolje, on ipak pokaza na svom licu neko nezadovoljstvo, pa čak i progunđa: — Zar sam izgubio opkladu?

Marija Nikolajevna samo sleže ramenima.

*

A taj isti dan, posle dva sata, Sanjin je u svojoj sobi stajao pred njom kao izgubljen, propao...

— Kuda, dakle, putuješ? — pitala ga je ona. — U Pariz ili u Frankfurt?

— Putujem onamo gde ti budeš — i biću s tobom dok me ne oteraš, — odgovori on očajno, pa poče ljubiti ruke svoje gospodarice. Ona ih oslobodi, metu mu ih na glavu — pa ga sa svih deset prstiju uhvati za kosu. Ona je lagano razmrsivala i upredala tu ćutljivu kosu, stojeći Pravo, na usnama joj se ogledao trijumf — a oči, široke i sjajne, skoro bele, izražavale su samo nemilosrdnu

tupost i zasićenost od pobede. Takve oči ima jastreb kad razdire kandžama uhvaćenu pticu.

XLIII

Eto čega se seti Dimitrije Sanjin kad u tišini kabineta, preturajući svoje stare hartije, nađe među njima krstić od granata. Događaji koje smo ispričali jasno su se nizali jedan za drugim u njegovoj pameti... Ali, došavši do onog trenutka kad se on s onako poniznom molbom obratio g-đi Polozovoj, kad joj se bacio pod noge, kad je otpočelo njegovo ropstvo — okrete se od, slika koje je izazvao, ne htede više da se seća. I ne zato što ga je pamćenje izneverilo — o ne! on je znao, i suviše je dobro znao šta je došlo posle onog trenutka, ali ga je stid gušio — čak i sad, posle toliko godina; plašio se onog neodoljivog preziranja samoga sebe koje će, u to on nije mogao sumnjati, neizostavno obuzeti i poplaviti kao talas sva druga osećanja, samo ako ne naredi svome pamćenju da prestane raditi. Ali, ma koliko da se otimao od tih uspomena, nije ih mogao potpuno ugušiti. Seti se ružnog, plačnog, lažljivog, bednog pisma koje je poslao Đemi, pisma koje je ostalo bez odgovora... Da ode k njoj, da joj se vrati — posle takve prevare, takog neverstva — ne! ne! Toliko savesti i poštenja ostalo je još u njemu. Pored toga, on je bio igubio svako poverenje u sebe, svako poštovanje: već ni zašto nije smeo jamčiti. Sanjin se takođe seti kako je posle — o, sramote! — poslao Polozovljevog lakeja po svoje stvari u Frankfurt, kako je bio kukavica, kako je mislio samo o jednome: da što pre otputuje u Pariz; kako se, po naredbi Marije Nikolajevne, ulagivao i udvarao Ipolitu Sidoroviću — a pravio se ljubazan prema Denhofu, na čijem je prstu video onakav isti gvozdeni prsten kakav je i njemu dala Marija Nikolajevna!!! Zatim su došle uspomene još gore, još sramnije... Kelner mu daje posetnicu — i na njoj stoji ime: Pantaleone Čipatola, dvorski pevač nj. k. v. hercoga Modenskog. On se krije od starca, ali ne može da izbegne susret s njim u hodniku — i podiže se pred njim razdraženo lice pod nakostrešenom sedom ćubom; staračke oči gore kao žeravica — i čuju se strašni uzvici i prokletstva: Maledizione! čuju se čak strašne reči: Codardo! Infame traditore. (Sanjin zatvara oči, trese glavom, opet beži od tih

uspomena — pa ipak vidi sebe kako sedi u putničkoj dormezi, na uzanom prednjem sedištu... Na zadnjim, udobnim mestima sede Marija Nikolajevna i Ipolit Sidorovnć — zaprega od četiri konja leti složnim kasom po vizbadenskoj kaldrmi — u Pariz! U Pariz! Ipolit Sidorović jede krušku, koju mu je očistio on, Sanjin, a Marija Nikolajevna gleda u njega — pa se smeška onim osmehom koji je njemu, zarobljeniku, već poznat — osmehom sopstvenika, gospodara...

Ali, Bože moj! tamo, na uglu ulice, blizu izlaska iz varoši — nije li ono opet Pantaleone — i ko je ono s njim? Da nije Emilio? Da, to je on, taj oduševljeni, odani dečko! Nije to bilo davno kad je njegovo mlado srce osećalo strahopoštovanje prema svome junaku, idealu, — a sad njegovo bledo, lepo lice — toliko lepo da ga Marija Nikolajevna opazi i promoli se kroz prozor na kolima — to plemenito lice odiše pakošću i preziranjem; oči, — Koje toliko liče na one oči! — upijaju se u Sanjina, a usne se stežu... i odjednom se otvaraju da izgovore uvredu...

A Pantaleone pruža ruku i pokazuje Sanjina — kome? Tartalji, koji stoji pored njega, i Tartalja laje na Sanjina. — I sam lavež valjanog psa zvuči kao nepodnošljiva uvreda... Gadno!

A posle — život u Parizu — i sva uživanja, sva gadna mučenja roba, kome se ne dopušta ni da bude ljubomoran, ni da se žali, i koga najzad bacaju kao iznošenu haljinu...

Zatim — povratak u otadžbinu, otrovan, opusteo život, sitne brige, sitni poslovi, gorko i besplodno kajanje — i tako isto besplodan i gorak zaborav — kazna ne otvorena, ali stalna svakoga minuta, kao mali, ali neizlečiv bol, kao isplaćivanje paru po paru duga koji se ne može ni sračunati...

Čaša je prepuna — dosta!

*

Kako se sačuvao krstić koji je Sanjinu dala Đema, zašto ga on nije vratio, kako se desilo da do toga dana ni jedared nije naišao na njega? Dugo, dugo je sedeo zamišljen — pa iako je bio naučen iskustvom za toliko godina, ipak nikako nije bio kadar da shvati kako je mogao napustiti Đemu, koju je tako nežno i strasno voleo, zbog

žene koju nikako nije ni voleo?... Sutradan začudi sve svoje prijatelje i poznanike: reče ni da putuje u inostranstvo.

Celo se društvo čudilo. Sanjin je napuštao Petrograd, u sred bele zime, tek što je najmio i namestio odličan stan, čak se bio pretplatio na pretstave talijanske opere, u kojoj je učestvovala i sama g-đa Pati — sama, sama, sama g-đa Pati! Prijatelji i poznanici su se čudili; ali ljudi uopšte nemaju osobinu da se dugo bave tuđim poslovima, i kad je Sanjin pošao u inostranstvo, njega je na železničku stanicu došao da isprati samo krojač Francuz — i to u nadi da će naplatiti jedan neisplaćeni račun — „pour un saute-en-barque en velour noir, tout à fait chic".

XLIV

Sanjin je kazao svojim prijateljima da odlazi u inostranstvo — no nije rekao tačno kuda: čitaoci će se lako dosetiti da je on otperjao pravo u Frankfurt. Zahvaljujući svuda rasprostranjenim železnicama, on je četvrti dan po odlasku iz Petrograda već bio tamo. Nije bio u njemu sve od 1840-te godine. Hotel „Beli labud” stajao je na starom mestu i dobro je radio, ma da se više nije računao u prvoklasne: Cajl, glavna frankfurtska ulica, malo se promenila, ali ne samo da nije ostalo ništa od kuće g-đe Rozeli, nego ni od same ulice gde je bila njena poslastičarnica nije ostalo ni traga. Sanjin je lutao kao ošamućen po nekad tako poznatom mestu — i ništa nije mogao poznati: nekadašnjih građevina je nestalo; njih su zamenile nove ulice, sa ogromnim kućama, divnim vilama; čak javni park, gde je imao poslednje objašnjenje s Đemom, bio je porastao i toliko se promenio da se Sanjin pitao: da li je ovo onaj isti park? Šta da radi? Gde da se obavesti? Trideset godina je prošlo od tada... nije to mala stvar! Koga je god pitao — niko čak nije ni čuo za ime Rozeli; hotelijer mu posavetova da se raspita u javnoj biblioteci: tamo će, veli, naći sve stare novine, ali kako će on od toga izvući korist — ni sam hotelijer nije bio načisto. Od sve muke, Sanjin se raspitao o g-nu Kliberu. To ime bilo je dobro poznato hotelijeru — ali i tu nije imao sreće. Elegantni trgovački pomoćnik, pošto se podigao do velikog kapitaliste i bio neko vreme čuven — propao je u svojoj trgovini, bankrotirao i umro u zatvoru... Taj glas, uostalom, nije ni malo

ožalostio Sanjina. On je već bio počeo misliti da se krenuo na put malo nepromišljeno... Ali gle, prelistavajući jedared frankfurtski adresni kalendar, naiđe na ime fon Denhofa, majora u ostavci (Major a. D.). On odmah uze kola i pođe k njemu — i ne pitajući zašto taj Denhof mora biti onaj Denhof, i otkud mu čak onaj Denhof može dati ma kakva obaveštenja o porodici Rozeli. Svejedno: utopljenik se i za slamku hvata.

Sanjin zastade kod kuće majora fon Denhofa — i u sedom gospodinu koji ga dočeka odmah poznade svoga bivšeg protivnika. I ovaj njega poznade i čak se obradova kad ga vide: on ga je potsetio na mladost — i mladićske ludorije. Sanjin doznade od njega da se porodica Rozeli davno i davno otselila u Ameriku, u Njujork; da se Đema udala za nekog bogatog trgovca; da, uostalom, on, Denhof, ima poznanika, takođe trgovca, koji verovatno zna adresu Đeminog muža, jer ima mnogo poslova s Amerikom. Sanjin zamoli Denhofa da ode do toga poznanika, i — kakva radost! — Denhof mu donese adresu Đemina muža, g-na Jeremije Slokoma — Mr. J. Slocum, New York, Broadway, № 501. — Samo, ta je adresa bila iz godine 1863.

— Nadajmo se, — uzviknu Denhof, — da je naša bivša frankfurtska lepotica još živa i da nije otišla iz Njujorka! Nego, zbilja, — dodade on, spustivši glas: — a šta je sa onom ruskom damom što je, sećate se, onda gostovala u Vizbadenu — g-đa fon Bo... fon Bolozov — je li još živa?

— Nije, — odgovori Sanjin: — davno je umrla.

Denhof podiže oči — ali, primetivši da je Sanjin okrenuo glavu i namrštio se, ne dodade ni reči više, već ode.

*

Istog dana Sanjin posla pismo g-đi Đemi Slokom u Njujork. U tom pismu joj je rekao da joj piše iz Frankfurta, gde je došao jedino zato da joj nađe trag; on vrlo dobro zna da nema ni najmanje prava na njen odgovor; da ničim nije zaslužio njen oproštaj — i nada se samo to da je ona, u srećnim prilikama u kojima živi, odavno zaboravila da on postoji. Dodao je da se rešio da je potseti na sebe zbog slučajne okolnosti koja je odveć živo izazvala u njemu slike iz prošlosti; ispričao joj je svoj život, usamljen, bez porodice, bez radosti; preklinjao ju je da razume uzroke koji su ga pobudili da joj se obrati,

da mu ne dopusti da odnese u grob gorko saznanje o svojoj krivici — odavno okajanoj, ali ne oproštenoj — i da ga obraduje makar i najkraćom vešću o svome životu u tom novom svetu u koji je otišla. „Napisavši mi makar jednu reč, — tako je Sanjin završio svoje pismo, — učinićete dobro delo, dostojno vaše divne duše, — i ja ću vam biti zahvalan dok duša u meni traje. Ovde sam otseo u hotelu kod Belog labuda (te reči je podvukao) i čekaću, čekaću do proleća — vaš odgovor”.

Posla to pismo — pa stade čekati. Čitavih šest nedelja je proživeo u hotelu, skoro ne izlazeći iz sobe — i apsolutno nikoga ne videći. Niko mu nije mogao pisati iz Rusije, ni od kuda; i to mu je godilo: ako dođe na njegovo ime pismo — on već zna da je ono koje on čeka. Čitao je od jutra do mraka, i to ne listove, već ozbiljne knjige, istoriske spise. To dugotrajno čitanje, to ćutanje, taj u sebe povučeni život, kao u puža, — sve se to ne može bolje biti slagalo s njegovim duševnim stanjem: pa i samo zato hvala Đemi! Ali da li je ona živa? Da li će odgovoriti?

Najzad, stiže pismo — s američkom poštanskom markom — iz Njujorka, na njegovo ime. Adresa je bila ispisana engleski... Rukopis mu je bio nepoznat, te mu se steže srce. Ne reši se odmah da slomi pečat. Pogleda na potpis: Đema! Suze mu smesta briznuše iz očiju: samo to što se potpisala svojim imenom, bez prezimena — služilo mu je kao jemstvo pomirenja, oproštaja! On razavi tanak tabak plave poštanske hartije — otuda iskliznu fotografija. On je brzo podiže — i prosto izgubi svest: Đema, živa Đema, mlada kakvu ju je poznavao pre trideset godina! One iste oči, ista usne, isti tip celog lica! Na poleđini fotografije je pisalo: „moja kći Marijana.” Celo pismo je bilo vrlo nežno i prosto. Đema je zahvaljivala Sanjinu što se nije kolebao da joj se obrati, što je imao poverenja u nju; nije krila od njega ni to da je zaista posle njegova bekstva preživela teške trenutke, ali je odmah dodala da ipak smatra, i uvek je smatrala, svoj susret s njim za sreću — jer joj taj susret nije dao da postane žena g-na Klibera — i na taj način, makar i posredno, on je bio uzrok njene udaje za sadašnjeg njenog muža, s kojim živi evo već dvadeset osmu godinu potpuno srećno, u zadovoljstvu i izobilju: njihov dom je poznat u celom Njujorku. Đema je izveštavala Sanjina da ima petoro dece — četiri sina i jednu kćer od osamnaest godina, verenicu, čiju mu

fotografiju šalje — jer ona, po opštem mišljenju, mnogo liči na svoju mater. Tužne vesti Đema je čuvala za kraj pisma. Frau-Lenore je umrla u Njujorku, kamo je došla za kćerju i zetom — ipak je stigla da se obraduje sreći svoje dece, da gaji unučad; Pantaleone se takođe spremao u Ameriku, ali je umro pred samim odlaskom iz Frankfurta. „A Emilio, naš mili, nesravnjeni Emilio — slavno je poginuo za slobodu svoje otadžbine u Siciliji, kuda je otišao u broju one „hiljade” koju je predvodio veliki Garibaldi; svi smo toplo oplakali smrt našeg dragog brata — ali i lijući suze ponosili smo se njim i večno ćemo se ponositi i sveto poštovati njegovu uspomenu! Njegova velika, nesebična duša bila je dostojna mučeničkog venca!” Zatim je Đema izjavila svoje žaljenje što je Sanjinov život, kako izgleda, tako rđavo ispao, želeći mu pre svega umirenja i duševne tišine, i govorila je da bi joj bilo milo da se vidi s njim — ma da uviđa koliko ima malo verovatnoće za tako viđenje...

Nećemo opisivati šta je Sanjin osećao čitajući to pismo. Takva osećanja ne mogu se kao što treba izraziti: ona su dublja i jača — i neodređenija od svake reči. Jedino bi ih muzika mogla iskazati.

Sanjin odmah odgovori — i posla kao dar verenici „Marijani Slokom od nepoznatog prijatelja” — granatni krstić, umetnut u skupocen biserni okvir. Taj poklon, iako vrlo skupocen, nije ga upropastio: za trideset godina koje su protekle otkad se prvi put bavio u Frankfurtu uspeo je da stekne priličnu imovinu. Prvih dana maja vratio se u Petrograd — ali bogzna da li na dugo. Čuje se da prodaje svoje imanje — i da se sprema u Ameriku.

Baden-Baden, 1871.

PUNJIN I BABURIN

(Priča Petra Petrovića B.)

... Ja sam sad i star i bolestan — i najčešće razmišljam o smrti, koja je s dana na dan sve bliža; retko mislim o prošlosti, retko upirem unazad svoj duhovni pogled. Samo ponekad — zimi, sedeći nepomično pred raspaljenim kaminom, leti, šetajući se tihim korakom po hladovitoj aleji, — sećam se minulih godina, događaja, lica; ali se tada moje misli ne zaustavljaju na zrelom dobu moga života niti na mladosti. One me prenose ili u rano detinjstvo, ili u prvo dečačko doba. Eto i sada: vidim sebe u selu kod moje stroge i ljutite bake — svega mi je dvanaest godina — i pojavljuju se u mojoj mašti dva stvorenja...

Ali da počnem pričati redom i povezano.

I
1830 g.

Stari lakej Filipić uđe po običaju na prstima, s vratnom maramom vezanom u obliku rozete, sa jako stisnutim usnama, „da se ne oseća zadah”, sa sedom ćubom na samoj sredini čela; uđe, pokloni se i pruži na limenom poslužavniku mojoj baki veliko pismo s grbom u pečatu. Baka natače naočari, pročita pismo...

— Je li on tu? — upita ona.

— Kako, molim? — bojažljivo progovori Filipić.

— Glupače! Taj što je doneo pismo — je li tu?

— Tude je, tude... Sedi u kancelariji.

Baka zazveča ćilibarskim brojanicama... — Reci mu da dođe... a ti, gospodičiću, — obrati se ona meni: — sedi s mirom.

Ja se i inače nisam micao u svome kutu na taburetu koji sam bio zauzeo.

Baka me je držala vrlo strogo.

*

Posle pet minuta u sobu uđe čovek od svojih trideset pet godina, crne kose, crnpurast, sa širokim jagodicama na boginjavom licu, kukasta nosa i gustih obrva, ispod kojih su mirno i tužno gledale

male i sive oči. Boja tih očiju i njihov izraz nisu odgovarali istočnjačkom sklopu ostalog lica. Taj čovek je bio obučen u solidan redengot dugih peševa. On stade na samim vratima i pokloni se — samo glavom.

— Ti se prezivaš Baburin? — upita baka, pa odmah dodade za sebe: „Il a l'air d'un arménien”.[12]

— Tako je, molim, — odgovori on potmulim i ujednačenim glasom. Na prvu bakinu reč „ti” — obrve mu malko zadrhtaše. Da nije valjda očekivao da će mu ona govoriti vi?

— Ti si Rus? pravoslavni?

— Da, molim.

Baka skide naočari, pa obuhvati Baburina laganim pogledom od glave do pete. On ne obori oči i samo metnu ruke iza leđa. Mene je upravo najviše zanimala njegova brada: ona je bila vrlo glatko izbrijana, ali takvih plavih obraza i podbratka svog veka nisam video!

— Jakov Petrović, — poče baka, — u svome pismu mnogo te preporučuje kao čoveka trezvena i vredna; ali zašto si od njega otišao?

— Njima, gospođo, u njihovoj ekonomiji trebaju ljudi drukčijih osobina.

— Drukčijih... osobina? Ja to nešto ne razumem dobro. — Baka opet zazveča brojanicama. — Jakov Petrović mi piše da imaš dve nastranosti. Kakve su to nastranosti?

Baburin lagano sleže ramenima.

— Ne mogu da znam šta im je bilo povolji nazvati nastranostima. Sem ako nije to što ja... ne dopuštam telesno kažnjavanje.

Babuška se začudi. — Nije valjda Jakov Petrović hteo tebe da kažnjava?

Tamno Baburinovo lice pocrvene sve do ušiju.

— Niste me izvoleli tačno razumeti, gospođo. Moje je pravilo da ne upotrebljavam telesnu kaznu... nad seljacima.

Baka se začudi više nego malopre, čak i ruke malo podiže.

— A! — reče ona naposletku, pa nakrivi malo glavu i još jednom oštro pogleda Baburina. — To je tvoje pravilo? No, to je meni sasvim svejedno; ne uzimam te za nastojnika, već u kancelariju, za pisara. Kakav ti je rukopis?

— Pišem dobro, molići, bez ortografskih pogrešaka.
— I to mi je svejedno. Meni je glavno da je čitko i bez tih propisanih novih slova s repovima, koje ja ne volim. A kakva ti je druga nastranost?
Baburin se poče premeštati s noge na nogu, i kašljucnu...
— Može biti da je gospodin spahija izvoleo ciljati na to što nisam sam.
— Ti si ženjen?
— A ne, moliću... već...
Baka se namršti.
— Sa mnom živi jedno lice... muškoga pola... drugar, siromah čovek, od koga se ne rastajem... evo već valjda deseta godina.
— Je li ti on srodnik?
— Nije, moliću, nije srodnik — drugar. Nezgoda od toga ne može biti nikakvih za ekonomiju, — brzo dodade Baburin, kao da hoće da otkloni zamerku. — On živi na moj račun, stanuje u mojoj sobi; pre će biti od koristi, pošto je pismen, bez laskanja da kažem, do savršenstva, a primernog je morala.
Baka sasluša Baburina, vavoljeći usnama i žmireći.
— On o tvom trošku živi?
— O mome, molim,
— Ti ga iz milosrđa izdržavaš?
— Iz pravičnosti... jer je dužnost siromaha čoveka da pomaže drugoga siromaha.
— Gle sad! Prvi put čujem. Dosad sam smatrala da je to pre dužnost bogatih ljudi.
— Za bogate je, ako smem reći, to zabava... a za nas...
— No, dobro, dobro, — prekide ga baka, pa promislivši se malo, reče kroz nos, što je uvek bio rđav znak: — a koliko je godina tvom hranjeniku?
— Mojih je godina, moliću.
— Tvojih? — Ja sam mislila da je on tvoj vaspitanik.
— A ne, moliću; on je moj drugar — i pri tom...
— Dosta, — ponovo ga prekide baka. — Ti si, znači, filantrop. Jakov Petrović ima pravo: u tvome poslu to je velika nastranost. A sad da porazgovaramo o stvari. Ja ću ti objasniti kakvi će biti tvoji

poslovi. Da, još što se tiče tvoje plate... — que faites vous ici?[13] — dodade najednom baka, okrenuvši meni svoje suvo i žuto lice. — Allez étudiez votre devoir de mythologie.[14]

Ja skočih, priđoh bakinoj ruci, pa odoh — ne da učim mitologiju, već prosto u park.

*

Park u bakinom imanju bio je vrlo star i veliki, a završavao se s jedne strane tekućim ribnjakom, u kome je bilo ne samo karaša i mrena, već se čak nalazilo čikova, čuvenih čikova, kojih sada skoro više nigde nema. Uvrh toga ribnjaka bio je gust vrbak, još naviše, s obe strane padine, pružali su se gusti žbunovi leske, zove, orlovih nokata, trnja, ozdo prorasli vresom i ljutićem. Samo ovde-onde između žbunja pomaljale su se majušne poljanice sa smaragdno zelenom, svilasto tankom travom, iz koje su izvirivale niske bljuzgače, šareneći se zanimljivo svojim ružičastim, ljubičastim, žućkastim kapicama, i kao svetle pege plamtele su zlatne loptice mišjakinje. Tu su u proleće pevali slavuji, zviždali drozdovi, kukale kukavice; tu je i za vreme letnje sparine bila hladovina — i ja sam se voleo zavlačiti u tu zabačenu čestu, gde sam imao omiljena, tajna mestašca, poznata — tako sam bar ja zamišljao! — samo meni. Izašavši iz bakina kabineta, uputih se pravo u takvo jedno mestašce, koje sam ja nazvao „Švajcarska”. Ali, kako sam se prenerazio kada sam, i ne došavši do „Švajcarske”, kroz gusto isprepletano, upola suvo pruće i zelene grane video da ju je još neko pronašao sem mene! Nekakva dugačka, predugačka prilika, u žutom letnjem kaftanu i visokom kačketu, stajala je baš na mom omiljenom mestašcu! Prikradoh se bliže i potajno razgledah nepoznato mi lice, tako isto predugačko, mlitavo, sa malim crvenkastim očicama i vrlo smešnim nosom: istegnut kao mahuna, on kao da je bio obešen nad nabubrelim usnicama, a te usnice, podrhtavajući pokašto i zaokrugljujući se, puštale su tanak zvižduk, dok su se dugački prsti koščatih ruku, namešteni jedan prema drugom na grudima, brzo kretali u krug. S vremena na vreme pokret ruku je prestajao, usne su prestajale da zvižde i podrhtavaju. Ja se poprimakoh još bliže, zagledah se još pažljivije... Nepoznati je držao u svakoj ruci po jednu

plitku šoljicu, nalik na one kojima se draže kanarinke i nagone da pevaju. Suva grana kvrcnu pod mojom nogom; nepoznati zadrhta, uperi svoje kratkovide očice u čestu i pođe nazad... ali, nabasa na drvo, uzdahnu pa stade.

Ja izađoh na proplanak. Nepoznati se osmehnu.

— Dobar dan, — progovorih ja.

— Dobar dan, gospodičiću!

Meni se ne dopade što me on nazva gospodičićem. Kakva familijarnost!

— Šta vi radite ovde? — upitah strogo.

— Pa eto, vidite, — odgovori on, neprestano se smešeći. — Ptičice izazivam na pevanje. — On mi pokaza svoje šoljice. — Zebe odlično odgovaraju! Vama, u vašim mladim godinama, pevanje svakako mora da je prijatno! Izvolite poslušati: ja ću početi cvrkutati — a one će odmah za mnom — kako je to prijatno!

On poče trljati svoje šolje. Doista, zeba se javi na obližnjoj brekinji. Neznanko se nasmeja bezvučno i namignu mi.

Taj smeh i to namigivanje — svaki pokret neznanka, njegov vrskav, slab glas, iskrivljena kolena, mršave ruke, sam njegov kačket, njegov dugački kaftan — sve je na njemu odisalo dobrodušnošću, nečim nevinim i smešnim.

— Jeste li ovamo davno došli? — upitah ga ja.

— Pa danas.

— Da vi niste onaj o kom je...

— Gospodin Baburin govorio s gospođom? Upravo on, upravo on.

— Vaš drug se zove Baburin, a vi?

— A ja Punjin. Moje prezime je Punjin; Punjin.

— On opet zazveča šoljicama. — Čujete, čujete li zebu… Kako divno peva!

Meni se taj osobenjak najednom užasno svide. Kao skoro svi dečaci, i ja sam se pred tuđim ljudima ili snebivao, ili se pravio važan, a sa ovim kao da sam celog veka bio poznat.

— Hajdete sa mnom, — rekoh mu ja: — ja znam jedno mestance još lepše od ovoga; tamo ima klupa: možemo sesti, otuda se i brana vidi.

— Izvolite, hajdemo, — odgovori kao pevajući moj novi prijatelj. Ja ga propustih napred. U hodu se gegao, vukao noge, i potiljak nazad zabacivao.

Ja opazih da mu se pozadi na haljini, pod jakom, njihala neka mala kićanka.

— Šta vam to visi? — upitah ga ja.

— Gde? — upita on, na pipnu rukom jaku. — A! ova kićanka? Neka je! Svakako je prišivena da lepše izgleda. Ne smeta ništa.

Dovedoh ga do klupe pa sedoh; on se namesti pored mene. — Ovde je lepo! — I duboko uzdahnu. — Oh, ala je lepo! Divan vam je park! Oh, oh — o!

Ja ga pogledah sa strane. — Kakav vam je kačket, — uzviknuh ja i nehotice. — Pokažite ga!

— Izvolite, gospodičiću, izvolite. — On skide kačket; pružih ruku, ali kad podigoh oči — prsnuh od smeha. Punjin je bio sasvim ćelav; ni jedna dlačica nije se videla aa njegovoj šiljastoj lobanji pokrivenoj glatkom i belom kožom.

On je pomilova rukom, pa se takođe nasmeja. Kad se smejao, kao da je grcao, otvarao je široko usta, zatvarao oči — a po čelu su mu išle bore ozdo naviše, u tri reda, kao talasi. — A? — reče on najzad. — Pravo jaje, zar ne?

— Pravo, pravo jaje, — prihvatih ja oduševljeno. — A jeste li odavno taki?

— Odavno; a kakva je bila kosa! — Zlatno runo, kao ono zbog koga su Argonauti preplivali morsku pučinu.

Iako mi je bilo svega dvanaest godina, ipak sam, zahvaljujući svojim mitološkim lekcijama, znao ko su bili Argonauti; utoliko sam se više začudio kad sam čuo tu reč iz usta čoveka obučenog bez malo u dronje.

— Vi ste, znači, učili mitologiju? — upitah ja, okrećući u rukama kačket, postavljen vatom, s olinjalim krznenim omotačem i prelomljenim štitom od kartona.

— Izučavao sam taj predmet, gospodičiću moj mili; u mom životu bilo je svega i svačega! A sad mi vratite moj poklopac, njim ja zaklanjam nagotu svoje glave.

On natuče kačket, pa iskosi svoje bele obrve i upita me: ko sam ja upravo i ko su moji roditelji?

— Ja sam unuk ovdašnje spahinice, — odgovorih mu. — Ima samo mene. Tata i mama su umrli.

Punjin se prekrsti. — Bog da im dušu prosti! To znači, siroče; pa dakle i naslednik. Plemićka krv se odmah vidi: prosto juri u očicama, prosto igra... ž... ž... ž... ž... — On pretstavi prstima kako krv igra. — No — a znate li, vaše blagorodstvo, je li se nagodio moj drugar s vašom bakom, da li je dobio mesto koje mu je obećano?

— To ne znam.

Punjin uzdahnu. — Eh! Kad bih se ovde smestio! Bar za neko vreme! Jer ovako stranstvujem, stranstvujem, ne mogu da nađem skloništa, životne brige ne prestaju, duša se vozbuždava...

— Recite, — prekidoh ga ja, — jeste li vi iz svešteničkog reda?

Punjin se okrete prema meni pa zažmire. — A koji je uzrok tome pitanju, otroče moj ljubezni?

— Pa vi govorite — onako kako se u crkvi čita.

— Što upotrebljavam slovenske reči? Ali tome ne treba da se čudite. Istina, u običnom govoru takve reči nisu uvek na svom mestu, ali čim se vzdignem duhom — odmah i stil postane uzvišen. Zar vam vaš profesor — nastavnik ruske književnosti — valjda vam se predaje — zar vam on to ne objašnjava?

— Ne, ne objašnjava, — odgovorih ja. — Kad živimo u selu — i nemam profesora. U Moskvi imam mnogo profesora.

— A mislite li dugo ostati u selu?

— Oko dva meseca, ne više: baka veli da se ja u selu razmazim. Guvernanta je i ovde sa mnom.

— Francuskinja?

— Francuskinja.

Punjin se počeša iza uha. — Sirječ, mamzel?

— Da, zove se mademoazel Frike. — Najednom me bi stid što ja, dečak od dvanaest godina, nemam domaćeg učitelja, već guvernantu, kao da sam devojčica! — Ali ja nju ne slušam, — dodadoh s omalovažavanjem. — Baš mi je mnogo stalo do nje!

Punjin odmahnu glavom. — Oh, vlasteličići, vlasteličići! Zaljubili ste se u inostrance! Od rosiskog ste se okrenuli, — tuđem ste se preklonili, inozemcima ste se obratili.

— Šta je to? Vi govorite u stihovima? — upitah ja.

— Nego kako vi mislite? Ja mogu uvek, koliko god hoćete, jer je to meni urođeno...

Ali u tom istom trenutku raču se u parku, iza nas, jak i oštar zvižduk. Moj sagovornik hitro ustade s klupe. — Oprostite, gospodičiću, to mene drugar zove, traži me... Šta li će mi to reći? Oprostite, nemojte se ljutiti...

On šmugnu u džbunje, pa se izgubi, a ja ostadoh, sedeći još neko vreme na klupici. Osećao sam zabunu i neko drugo, dosta prijatno osećanje... Još nikad nisam naišao na takog čoveka niti sam govorio s njim. Malo po malo upustih se u sanjarije, ali se setih mitologije — pa pođoh kući.

*

Kod kuće doznadoh da se baka pogodila s Baburinom: odredili su mu omanju sobu u kući za poslugu, kod konjušnice. On se odmah useli u nju sa svojim drugom.

Sutradan, popivši čaj, i ne javivši se mademoazel Frike, odoh u kuću za poslugu. Bez kucanja na vrata — toga običaja nije bilo ni u zavodu kod nas — uđoh pravo u sobu. U njoj zastadoh ne onoga koga sam tražio, ne Punjina, već njegova zaštitnika, filantropa Baburina. On je stajao pred prozorom, bez gornje haljine, raširivši široko noge, pa je brižljivo trljao glavu i vrat dugačkim ubrusom.

— Šta želite? — reče on ne spuštajući ruke i nabravši obrve.

— Punjin nije kod kuće? — rekoh ja bez ikakvog ustezanja i ne skidajući kapu.

— Gospodin Punjin, Nikandar Vavilić, ovaj čas zaista nije kod kuće, — rdgovori Baburin ne žureći se: — ali dopustite da vam primetim, mladiću: zar je pristojno — tako, bez pitanja, ulaziti u tuđu sobu?

Ja!... mladić!... Kako on sme!... Planuh od gneva.

— Vi me, mora biti, ne poznajete, — rekoh, ne više neusiljeno već naduveno: — ja sam unuk ovdašnje gospođe.

— To je meni svejedno, — odgovori Baburin, uzimajući ponovo ubrus. — Ako ste i spahiski unuk, nemate prava ulaziti u tuđu sobu.

— Kako tuđa? Šta vi govorite? Ja sam ovde, svuda — kod kuće.

— Ne, izvinite, ovde sam kod kuće — ja; jer ova soba je određena meni, po ugovoru, za moj trud.

— Nemojte me učiti, molim vas, — prekidoh ga: — ja bolje od vas znam da...

— Vas treba učiti, — prekide sad on mene... — jer vi ste sad u takim godinama... ja znam svoje dužnosti, ali tako isto znam i svoja prava, i ako nastavite tako sa mnom govoriti — moraću vas zamoliti da izađete odavde.

Ne znam čim bi se ovršila naša prepirka da u tom trenutku nije ušao Punjin, šmugnuvši se i gegajući se. On se, verovatno, dosećao, po izrazu naših lica, da se među nama desilo nešto nezgodno, na mi se odmah okrete vrlo ljubazno, pokazujući radost.

— A, gospodičiću! gospodičiću! — uzviknu on, mašući rukama bez reda i smejući se svojim bezvučnim smehom: — mili moj! došao si da me posetiš! došao, mili! (Šta je ovo? pomislih ja: zar on meni „ti” govori?) No, hajdemo, hajdemo zajedno u park. Ja sam tamo nešto našao... Što da sedimo u zapari! Hajdemo!

Pođoh za Punjinom, ali na pragu nađoh za potrebno da se okrenem i bacim izazivački pogled na Baburina. Kao velim: ne bojim te se!

On mi odgovori isto tako, pa čak i huknu u ubrus

— jamačno zato da mi dobro pokaže do koje mere me prezire!

— Ala je bezobrazan vaš prijatelj! — rekoh ja Punjinu, čim se vrata zatvornše za mnom.

Punjin mi skoro uplašeno okrete svoje podadulo lice.

— O kome se to vi tako izražavate? — upita on, izbuljivši oči.

— Pa, naravno, o njemu... kako ga zovete? o tom... Baburinu.

— O Paramonu Semjonogaiću?

— Pa da, o onom... drnomanjastom.

— E... e... e...! — reče Punjin s umiljatim prekorom. — Kako vi to možete tako govoriti, gospodičiću, gospodičiću! Paramon Semjonović je vrlo valjan čovek, najstrožijih načela, da mu para nema! Ali, naravno, ne da se vređati, jer zna šta vredi. Taj čovek ima veliko znanje — i kakvo bi mesto trebalo da ima! S njim se, moj dragi, treba ponašati vrlo učtivo, jer on je... — tu se Punjin naže do samog mog uha: — republikanac!

Ja upreh pogled u Punjina. To nikako nisam očekivao. Iz Kajdanovljeva udžbenika i drugih istoriskih dela pročitao sam da su bili nekad, u prastaro doba, republikanci, Grci i Rimljani, i čak sam ih

odnekud sve zamišljao u šlemovima, s okruglim štitovima na rukama i golim velikim nogama; ali da stvarno, u današnje vreme, naročito u Rusiji, u... shoj guberniji, može biti republikanaca — to je mutilo sve moje pojmove, potpuno ih brkalo!

— Da, dragi moj, da; Paramon Semjonović je republikanac, — ponovi Punjin; — eto, pa znajte ubuduće kako da se izražavate o takom čoveku! A sad hajdemo u park. Zamislite šta sam tamo našao! Kukavičino jaje u crvenperkinu gnezdu! Čudo!

Uputim se u park sa Punjinom; ali sam u sebi jednako ponavljao: republikanac! re... pu... blikanac!

„Pa zato je, — dokonah naposletku, — u njega onako plava brada!"

*

Moj stav prema tim dvema ličnostima — Punjinu i Baburinu — konačno se opredelio još toga istog dana. Baburin je izazivao u meni neprijateljstvo, s kojim se, ipak, uskoro, pomešalo nešto nalik na poštovanje. A kako sam ga se bojao! Nisam ga se prestao bojati čak ni onda kad je u njegovom ponašanju sa mnom nestalo ranije strogosti. Ne treba ni da kažem da se Punjina nisam bojao; čak ga nisam ni poštovao, smatrao sam ga — da kažem otvoreno — za budalu; ali sam ga svim srcem zavoleo! Za mene je postalo istinsko uživanje da provodim u društvu s njim po čitave sate, da budem s njim nasamo, da slušam njegovo pričanje. Baki se nikako nije sviđala ta „intimité" s čovekom „prostakom" — „du commun"; ali ja sam, čim bi mi pošlo za rukom da se iskradem, odmah trčao svome zanimljivom, dragom, čudnom prijatelju. Naši sastanci postali su česti, naročito pošto je udaljena madmoazel Frike, koju je baka poslala natrag u Moskvu za kaznu što joj je palo napamet da se žali nekom kapetanu iz armije, kad je bio svratio, na dosadu koja vlada u našoj kući. Što se Punjina tiče, njemu nisu teško padali dugi razgovori s dvanaestogodišnjim dečkom; on kao da ih je i sam tražio. Koliko sam se naslušao njegovih priča, sedeći s njim u mirišljavom hladu, na suvoj i glatkoj travi, ispod srebrnastih topola, ili u trščaru nad ribnjakom, na krupnom i lako vlažnom pesku podlokane obale, iz koje je štrčalo čvornato korenje, preplićući se čudnovato, kao velike crne žile, kao zmije, kao begunci iz podzemnog sveta! Punjin

mi je do sitnica ispričao svoj život, sve svoje srećne i nesrećne slučajeve, kojima sam uvek tako iskreno saosećao! Njegov otac je bio đakon; — „neobičan je bio čovek — ipak, u pijanstvu ludo strog.”

Punjin je učio seminariju; ali, ne održavši „poronciju” i ne osećajući u sebi naklonost prema sveg šteničkom pozivu, postao je mirjanin, zbog čega su nastale sve njegove nevolje u životu, i on je najzad postao skitnica. — „I da se nisam sreo s mojim dobrotvorom Paramonom Semjonovićem”, dodavao je obično Punjin (on inače nije hvalio Baburina), „potonuo bih u pučini siromaštva, gadosti i poroka!” Punjin je voleo bombaste izraze — i, ako nije prema laži, a ono prema izmišljanju i preuveličavalju je imao jaku slabost; svemu se divio, sve ga je dovodilo u ushićenje... Pa i ja, ugledajući se na njega, takođe sam stao preuveličavati i ushićivati se. — Ama ti si postao nekako đavolski — prekrsti se, kakav si to, — govorila bi mi stara dadilja. Punjinove priče su me neobično mnogo zanimale; ali više nego njegove priče voleo sam čitanje s njim. Nemoguće je iskazati osećanje koje me je obuzimalo kad bi se on, ulučivši zgodan trenutak, iznenada, kao pustinjak ili dobri duh iz bajke, pojavio preda mnom s podebelom knjigom pod miškom, pa mi, krišom mašući dugim krivim prstima i tajanstveno namigujući, pokazivao glavom, obrvama, ramenima, celim telom na dubinu i samoću parka, kud niko nije mogao dopreti za nama i gde nas nije bilo moguće naći! I evo, polazi nam za rukom da neopaženo odemo; evo srećno stižemo do jednog od naših tajnih mestašca; evo već sedimo jedan pored drugog, evo se već i knjiga lagano otvara, šireći od sebe oštar, meni tada neiskazano prijatan zadah na plesan i starinu! S kakvom drhtavicom, s kakvim uzbuđenjem i nemim očekivanjem gledam u lice, u usne Punjinu — u te usne sa kojih samo što se nisu prosule slatke reči! Razležu se, naposletku, prvi zvuci čitanja! Svega unaokolo nestalo je... ne, ne nestaje, već se udaljuje, prevlači se izmaglicom, ostavljajući iza sebe samo utisak nečega prijateljskog i zaštitničkog! — To drveće, to zeleno lišće, ta visoka trava zaklanjaju nas, skrivaju od svega ostalog sveta; niko ne zna gde smo, šta radimo — a s nama je poezija, ona nas prožima, mi se napajamo njom, u nama se zbiva krupna, velika, tajanstvena stvar... Punjin se poglavito držao stihova — zvučnih, šumnih stihova; dušu svoju bio je gotov dati za njih! On nije čitao, on ih je, vičući, izgovarao svečano,

tečno, jako, kroz nos, kao pijan, kao smušen, kao Pitija! A evo kakvu je još imao naviku: najpre prozundori stih tiho, poluglasno, kao mumlajući... On je to nazivao čitanje „u konceptu”, zatim već grmne taj isti stih „načisto”, pa najedared poskoči, podigne ruke — pola molećivo, pola pobednički... Na taj način sam prošao ne samo Lomonosova, Sumarokova i Kantemira (što su stihovi bili stariji, tim više su bili po Punjinovom ukusu) — već čak i „Rosijadu” od Heraskova! I pravo da kažem, ona, baš ta „Rosijada” me je naročito oduševila. Tamo, pored ostalog, ima jedna hrabra Tatarka, div-junak; sad joj se ni imena ne sećam, a tada su mi se i ruke i noge hladile čim bi ona bila pomenuta! — „Da”, imao je običaj reći Punjin, mašući značajno glavom: „Heraskov ne zna za šalu. Ponekad dâ takav stih — prosto opija... Drž’ se!... Ti želiš da ga dostigneš, a on — pogle gde je već! pa trubi, trubi, aki kimvalon! Zato mu je i ime dano! jedna reč: Herrraskov!!” Lomonosovu je Punjin zamerao zbog odveć prostog i slobodnog stila, a prema Deržavinu se držao skoro neprijateljski, govoreći da je on više carski udvorica nego pesnik. U našoj kući ne samo što nisu obraćali nikakvu pažnju na književnost, već su čak smatrali pesme, naročito ruske pesme, za nešto sasvim nepristojno i prostačko; baka ih čak nije ni zvala pesme, već „kante”; svaki pisac kanta bio je, po njenom mišljenju, ili drevna pijanica, ili preispodnja budala. Vaspitan u takvim shvatanjima, ja sam se neizbežno morao ili s gađenjem okrenuti od Punjina — on je pritom bio neuredan i prljav, što je takođe vređalo moje gospodske navike, — ili, zanesen i pobeđen njim, ugledati se na njepov primer, zaraziti se njegovim ludilom za pesmama... Pa tako je i bilo. I ja sam počeo čitati pesme, ili, kako je baka govorila, pevati kante... čak sam pokušao i sam nešto da sastavim, i to opis vergla, u kome su bili ovi stihovi:

Gle vrti se debeli valjak
I zupcima čini cak-cak...

Punjin priznade da u tom opisu ima nešto podražavanja zvuka, ali sam siže je osudio kao nizak i nedostojan lirinog zvuka.

Avaj! Svi ti pokušaji i uzbuđenja i ushićenja, naše usamljeno čitanje, naš život udvoje, naša poezija, sve se najednom prekinulo.

Kao grom iz vedra neba, na nas se neočekivano srušila nesreća.

*

Baka je u svemu volela čistotu i red, ni uzmi ni ostavi, kao ondašnji pedantni đenerali; u čistoti i redu morao se držati i naš park. Stoga su s vremena na vreme terali seljake bez zemlje, prekobrojne ili u nemilost pale sluge — i nagonili ih da čiste staze, pleve leje, da sitne i seju zemlju za njih, itd. Ele, jedared, u najvećem jeku takve jedne hajke, baka se uputi u park, na povede i mene sa sobom. Svuda, među drvećem, po proplancima, pomaljale su se bele, crvene, sivkaste košulje; svuda se čuje škripa i zveka lopata pri struganju, potmula lupa busenja o koso nameštena rešeta. Prolazeći pored njih, baka svojim orlovskim okom odmah spazi da se jedan od njih i manje trudi nego drugi i da je kapu skinuo kao od bede. To je bio još mlad šiparac, ispijena lica i upalih sumornih očiju. Kaftan od ćitajke, sav iscepan i iskrpljen, jedva se držao na njegovim uskim ramenima.

— Koji je taj? — upitaće baka Filipića, koji je išao za njom na prstima.

— Vi... za koga... izvolite... — zamuca Filipić.

— O, budalo! Ja govorim o onome što me je kurjački pogledao. Eno ga, stoji — ne radi.

— Onaj, moliću! Da, moliću... Je... je to je Jermil, pokojnog Pavla Afanasijeva sin.

Taj Pavle Afanasijev bio je, deset godina pre toga, majordom kod bake i uživao je njeno naročito poverenje; ali pavši neočekivano u nemilost, tako isto neočekivano se pretvorio u govedara, pa se nije održao ni kao govedar, glavačke je padao niže, naposletku se obreo u dimljivoj kolibi jednog zabačenog sela, dobijajući samo šesnaest kila brašna mesečno, pa je umro od paralize, ostavivši porodicu u krajnjoj sirotinji.

— Aaha! — reče baka, vidi se da iver ne pada daleko od klade. — No, moraće se izdati naredba i za toga. Meni ne trebaju taki što gledaju ispod oka.

Baka se vrati kući i izdade naredbu. Posle tri sata, Jermila, potpuno „spremna”, dovedoše pod prozor njenog kabineta. Nesrećnog dečka su slali na naseobinu; iza ograde, nekoliko koraka

od njega, videla su se seljačka kola, natovarena njegovom sirotinjskom imovinom. Takva su onda bila vremena! — Jermil je stajao bez kape, oborene glave, bos, prebacivši preko leđa vrpcom svezane čizme; njegovo lice, okrenuto gospodskoj kući, nije pokazivalo ni očajanje, ni tugu, čak ni čuđenje; tup osmeh se sledio na bezbojnim usnama; oči, suve i stegnute, gledale su uporno u zemlju. Baki javiše da je došao. Ona ustade s divana, priđe prozoru kabineta, šušteći pomalo svilenom haljinom, pa namestivši na nos zlatan dvostruk lornjet, pogleda na ovoga prognanika. U kabinetu, sem nje, bila su u tom trenutku četiri čoveka: dvorecki, Baburin, dežurno slušče i ja.

Baka klimnu glavom ozgo na dole.

— Gospođo, — začu se odjednom promukao, skoro prigušen glas. Ja se osvrtoh. Lice u Baburina je bilo pocrvenelo... pocrvenelo toliko da je postalo skoro modro; pod natuštenim obrvama pojaviše se malene, svetle, oštre tačke... Nije bilo sumnje: to je on, to je Baburin izgovorio reč „gospođo!”

Baka se takođe osvrte, pa prenese svoj lornjet sa Jermila na Baburina.

— Ko to... govori? — reče ona polako, kroz nos. Baburin malko iziđe napred.

— Gospođo, — poče on, — to sam se ja... odlučio. — Smatram... usuđujem se reći vam da niste trebali postupiti tako... kao što ste sad izvoleli postupiti.

— To jest? — ponovi baka istim glasom i ne skidajući lornjet.

— Čast mi je... — nastavi Baburin jasno, iako se očigledno videlo da s mukom izgovara svaku reč: — ja govorim o ovome dečku što se proteruje u naseobinu... bez ikakve njegove krivice. Takve naredbe, ako smem reći, stvaraju nezadovoljstvo... i druge posledice — od kojih sačuvaj nas Bože! — i nisu ništa drugo do prekoračavanje vlasti date gospodi spahijama.

— Ti... gde si učio? — upita baka, poćutavši malo, pa spusti lornjet.

Baburin se začudi. — Šta ste izvoleli pitati? — promrmlja on.

— Pitam te: gde si učio? Ti tako pametne reči upotrebljavaš.

— Ja... moje obrazovanje... — poče Baburin.

Baka prezrivo sleže ramenima. — Znači, — prekide ga ona, — tebi se moje naredbe ne sviđaju. To je meni potpuno svejedno. — Ja sam vlasna nad mojim podanicima, i nikome za njih ne odgovaram, — samo nisam naučila da neko u mom prisustvu kazuje svoje mišljenje i meša se u tuđi posao. Meni nisu potrebni filantropi iz reda deklasiranih; meni su potrebne sluge koji slušaju bez pogovora. Tako sam pre tebe živela pa ću i posle tebe. Ti nisi za mene: otpuštam te. Nikolaj Antonov, — obrati se baka dvoreckom: — isplati ovoga čoveka; da ga još danas do ručka ne bude više ovde! Čuješ li: nemoj da me dovedeš do ljutnje. Pa i drugi... ona budala, prišipetlja, da se s njim isprati. — A šta Jermilka čeka? — dodade ona, pogledavši opet kroz prozor. — Ja sam ga videla. No, šta još? — baka mahnu maramicom prema prozoru, kao da hoće da otera nasrtljivu muhu. Zatim sede u fotelju, pa, okrenuvši se nama, reče turobno: — idite svi ljudi napolje!

Mi se svi udaljismo, svi sem dežurnog sluščeta, na koga se bakine reči nisu odnosile, jer on nije bio „čovek”.

*

Bakina naredba bila je tačno izvršena. Pred ručak i Baburin i moj prijatelj Punjin otputovali su iz kuće. Ne umem opisati svoju tugu, svoje iskreno, pravo detinjsko očajanje. Ono je bilo tako jako da je zaglušivalo čak i divljenje pomešano sa strahopoštovanjem koje mi je ulivao smeli ispad republikanca Baburina. Posle razgovora s bakom on odmah ode u svoju sobu i poče se pakovati. On me nije udostojavao ni rečju ni pogledom, iako sam se neprestano vrteo oko njega, to jest — u stvari oko Punjina. On se bio sasvim izgubio, pa i on nije ništa govorio, ali je zato neprestano pogledao u mene, a u očima su mu stajale suze... Sve iste suze: one niti su kapale niti su se sušile. On nije smeo osuđivati svoga „dobrotvora”: — Paramon Semjonić nije se mogao ni u čemu prevariti, — ali mu je bilo vrlo teško i tužno. Ja i Punjin smo pokušali da pročitamo na rastanku nešto iz „Rosijade”; čak smo se zato zatvorili u sobičak za ostavu — nismo mogli ni pomisliti da idemo u park — ali smo na prvom stihu bili zapeli, i ja sam počeo ruljati kao tele, bez obzira na svojih dvanaest godina i pretenzije da budem veliki. Kad je već bio u tarantasu, Baburin mi se, najzad, obrati, pa reče, ublaživši unekoliko

uobičajenu strogost svoga lica: „Neka vam to bude za pamet, mladi goopodine: sećajte se današnjeg događaja, pa kad porastete, potrudite se da prekinete takve nepravde. Srce vam je dobro, karakter još nije iskvaren... Pazite, čuvajte se; jer ovako dalje ne sme ići!” Kroz suze koje su obilno tekle po mom nosu, po usnama, po bradi, ja promucah da ću... pamtiti, da obećavam... da ću učiniti... na svaki način... neizostavno.

Ali tada Punjina, s kojim sam se ja pre toga jedno dvadeset puta zagrlio (obrazi su mi goreli od dodira s njegovom neobrijanom bradom i sav sam se natopio njegova zadaha) — tada Punjina iznenada obuze nastup! On skoči na sedište u tarantasu, podiže obe ruke uvis, pa poče gromovitim glasom (otkud mu se samo našao!) deklamovati poznati psalam Davidov, koji je preveo Deržavin, ovoga puta poeta, a ne carski udvorica:

Ustao Svemoćni Bog, pa sudi
Zemaljske bogove skupa sve!...
Dokle ćete, reče, dokle ćete, ljudi,
Štedeti nepravedne i zle?
Dužnost je vaša čuvati zakone...

— Sedi! — reče mu Baburin.

Punjin sede, ali nastavi:

Dužnost je vaša spasavati bede nevine,
Nesrećnim dati zaštitu,
Od silnih štititi nemoćne...

Punjin pri reči „silnih” — pokaza prstom na spahiski dom, a zatim munu njim u leđa kočijaša, koji je sedeo na prednjem sedištu:

Istrgnuti bedne iz okova!
Ne slušaju! Vide, a ne znaju...

Nikolaj Antonov, dotrčavši iz kuće, dreknu iz sveg glasa: „Odlazi! lenjčugo! odlazi, ne zevaj!” i tarantas pođe. Samo se iz daleka još čulo:

Vaskrsni, Bože, Bože pravedni!...
Siđi, sudi, kazni lukave —
I budi jedini Car na zemlji!

— Kakav pajac! — primeti Nikola Antonov.

— Nedovoljno su šibani u mladosti, — reče đakon, pojavivši se na stepenicama. On je došao da se izvesti u koliko sati gospođa želi da odredi bdenije.

*

Istoga dana, doznavši da je Jermil još u selu i da će tek sutradan biti sproveden u varoš, radi ispunjenja nekih zakonskih formalnosti, koje su, imajući za cilj da ograniče spahisku samovolju, služile samo kao izvor dopunskih prihoda za vlastodršce, — istoga dana ga potražim, pa nemajući svojih novaca, predadoh mu zavežljaj, u koji sam uvezao dve nosne maramice, par iskrivljenih cipela, češalj, staru noćnu košulju i sasvim novu svilenu vratnu maramu. Jermil je ležao u zadnjem dvorištu, pored kola, na rukoveti sena, te sam ga morao probuditi, ali on dosta ravnodušno, čak malko kolebajući se primi moj dar, ne zahvali mi, odmah turi glavu u slamu i opet zaspa. Ja odoh od njega unekoliko razočaran. Zamišljao sam da će se začuditi i obradovati mojoj poseti, da će videti u njoj jemstvo mojih budućih velikodušnih namera — a mesto toga...

„Ti ljudi su — ma šta se govorilo — neosetljivi”, mislio sam, vraćajući se kući.

Baka, koja me je odnekud ostavila na miru ceo taj za mene nezaboravni dan, podozrivo me pogleda, kad se posle ručka stadoh s njom opraštati.

— Vama su oči crvene, — primeti mi ona francuski: i od vas udara na ćumez. Neću ulaziti u analizu vaših osećanja i vaših zanimanja — ne bih želela da budem prinuđena da vas kaznim, ali se nadam da ćete se ostaviti svih svojih gluposti i da ćete se opet ponašati kao što priliči plemenitom mladiću. Uostalom, uskoro ćemo se vratiti u Moskvu, pa ću vam uzeti domaćeg učitelja, jer vidim da je potrebna muška ruka, da bi izašla na kraj s vama. Idite.

Mi smo se, zaista, uskoro vratili u Moskvu.

II
1837. g

Prošlo je sedam godina. Mi smo, kao i pre, živeli u Moskvi — ali ja sam već bio student drugog kursa — i nije me pritiskivala vlast moje bake, koja je poslednjih godina osetno bila ostarela. Od svih svojih drugova najviše sam se bio blisko sprijateljio s nekim Tarhovom, veselim i dobrodušnim mladićem. Naše navike, naši ukusi su se poklapali. Tarhov je bio veliki ljubitelj poezije, pa je i sam piskarao stihove; a i kod mene nije propalo seme koje je posejao Punjin. Među nama nije bilo nikahvih tajni, kao što obično biva među mladim ljudima kad se sprijatelje. Ali da vidite, u toku nekoliko dana počnem primećivati kod Tarhova neku živahnost i uznemirenost... Gubio se po čitave sate — i nisam znao gde se bavi, što se ranije nikad nije dešavalo. Ja sam se već spremao da tražim od njega, u ime prijateljstva, potpunu ispovest... Ali me on sam preteče.

Jedared sam sedeo u njegovoj sobi.

— Peća, — otpoče on odjedared, porumenevši veselo i gledajući mi pravo u lice: — moram te upoznati s mojom Muzom.

— S tvojom muzom? Šta to govoriš! Kao da si klasičar! (Romantizam je bio tada, 1837 godine, u punom jeku). Zar ja nisam odavno upoznat s njom, — s tvojom muzom! Šta, da nisi napisao novu pesmu?

— Ti me ne razumeš, — odgovori Tarhov, smejući se i crveneći i dalje. — Upoznaću te s živom Muzom.

— A! Tako! Ali otkud je ona tvoja?

— Pa zato... Nego, pričekaj, čini mi se da ona dolazi ovamo.

Raču se laka lupa brzih potpetica — vrata se otvoriše širom — i na pragu se pojavi devojka od svojih osamnaest godina, u šarenoj cicanoj haljini, s crnim štofanim ogrtačem na ramenima, s crnim slamnim šeširom na plavoj, malko friziranoj kosi. Spazivši me, ona se uplaši i zastide, pa stuknu nazad... ali joj Tarhov odmah skoči ususret.

— Izvolite, izvolite, Muzo Pavlovna, uđite: ovo je moj iskren prijatelj, odličan čovek — i miran, vrlo miran... Nemate ga se čega

bojati. Peća, — okrete se on meni: — pretstavljam ti moju Muzu — Muzu Pavlovnu Vinogradovu, moju dobru poznanicu.

Ja se poklonih.

— Kako to... Muzu? — počeh ja.

Tarhov se nasmeja. — A zar ti ne znaš da među svecima ima takvo ime? I ja, brate, nisam znao, dok se nisam sreo sa ovom milom gospođicom. Muza! Kakvo divno ime! I tako joj lepo stoji!

Ja se još jednom poklonih dobroj poznanici svoga prijatelja. Ona se odmače od vrata, koraknu dva-triput pa stade. Bila je vrlo ljupka, ali se nisam mogao složiti s mišljenjem Tarhova, pa čak pomislih u sebi: „No, kakva muza!”

Crte njenog okruglastog, ružičastog lica bile su fine i nežne; sveža, bujna mladost je izbijala iz cele ljene minijaturne, skladne figure; ali muzu, oličenje muze, ja sam u to vreme — pa ne samo ja — svi mi mladi ljudi — zamišljao sasvim drukčije! Pre svega, muza je neizostavno morala imati crnu kosu i biti bleda. Prezrivo-ohol izraz, zajedljiv osmeh, oduševljen pogled — i ono „nešto”, tajanstveno, demonsko, fatalno — eto bez čega nismo mogli zamisliti muzu, muzu Bajrona, tadašnjeg vladara ljudskih misli. Ništa slično nije se videlo na licu ove devojke. Da sam tada bio malo stariji, i malo iskusniji — ja bih, verovatno, obratio veću pažnju na njene oči, male, uvučene, s natečenim kapcima, ali crne kao ahat, žive i svetle — što je retko kod plavih. U njihovom brzom pogledu, koji kao da je klizio, pronašao bih ne pesničke naklonosti, već znake strasne, do samozaborava strasne duše... Ali jâ sam tada bio još suviše mlad.

Pružih ruku Muzi Pavlovnoj — ona mi ne dade svoju, — nije primetila moj pokret; sede na stolicu koju joj primače Tarhov, ali šešir i ogrtač ne skide.

Njoj je, očevidno, bilo nelagodno: moja prisutnost ju je dovodila u zabunu. Disala je neravno i protegnuto, kao da je prikupljala vazduh u sebe.

— Ja sam svratila do vas na jedan trenutak, Vladimire Nikolajeviću, — poče ona, — glas joj je bio vrlo tih i iz punih grudi; za njene rumene, skoro detinje usne on je izgledao malko čudan: — ali naša madam nikako me nije htela pustiti na više od pola sata. Prekjuče vam nije bilo dobro... pa eto, pomislila sam...

Ona zamuca, obori glavu. Osenčene gustim, niskim obrvama, njene tamne očice su vrlo brzo bežale tamo-amo. U toplo leto, među stabljikama osušene trave, sretaju se takve tamne, hitre i sjajne bube.

— Kako ste dražesni, Muzo, Muzočka! — uzviknu Tarhov. — Ali posedite malo... Mi ćemo sad spremiti samovar.

— Ah, ne, Vladimire Nikolajeviću! Otkud mogu! Ovaj čas moram ići.

— Odmorite se makar trunčicu. Zaduvali ste se... Umorili ste se.

— Ja se nisam umorila. Ja... ne zbog toga... Nego evo šta... dajte mi drugu knjigu: ovu sam pročitala. — Ona izvadi iz džepa jednu raskupusanu sivu svesku moskovskog izdanja.

— Izvolite, izvolite. Pa šta? Je li vam se dopala? — Roslavljev, — dodade Tarhov, okrenuvši se meni.

— Da. Samo meni se čini da je Jurij Miloslavski mnogo bolji. Naša madam je vrlo stroga što se tiče knjiga. Kaže da one ometaju rad. Jer, po njenom shvatanju...

— Ali ni Jurij Miloslavski nije ni prineti „Ciganima” Puškinovim: A, Muzo Pavlovna? — prekide je Tarhov smešeći se.

— Taman posla! Cigani... razvuče ona s prekidima. — Ah, da, još nešto, Vladimire Nikolajeviću: sutra nemojte dolaziti... znate...

— A zašto?

— Ne treba.

— Ali zašto?

Devojka sleže ramenima, pa odjednom ustade sa stolice, kao da ju je nešto gurnulo.

— Kuda ćete, Muzo, Muzočka, — zacvile Tarhov žalostivno. — Sedite još malo!

— Ne, ne, ne mogu. — Ona brzo priđe k vratima, uhvati se za kvaku...

— No, uzmite bar knjigu!

— Drugi put...

Tarhov jurnu k devojci, ali ona očas štuknu iz sobe. On umalo ne udari nosom o vrata. — Ala je neka! Pravi gušter! — reče on malo ljutito, a zatim se zamisli.

Ja ostadoh kod Tarhova. Valjalo mi je doznati šta to sve znači. Tarhov ne htede ništa kriti. Ispriča mi da je ta devojka iz

malograđanskog staleža — švalja; da ju je pre tri nedelje prvi put video u jednom modnom dućanu, u koji je bio ušao da naruči šešir po nalogu svoje sestre, koja živi u unutrašnjosti; da se od prvog pogleda zaljubio u nju i da mu je već drugog dana pošlo za rukom da je oslovi na ulici; da i ona, kako mu izgleda, nije ravnodušna prema njemu.

— Samo ti, molim te, nemoj misliti, — dodade on vatreno: — nemoj zamišljati nešto rđavo o njoj. Bar dosada još ništa nije bilo između nas nešto...

— Ružno, — prihvatih ja: — i ne sumnjam; ne sumnjam ni u to da ti zbog toga iskreno žališ, verni druže! Strpi se — sve će biti kao što treba.

— Nadam se! — reče Tarhov kroz smeh, ma da kroz zube. — Bogami, brate, ta devojka... Kažem ti — to je, znaš, od novih tipova. Nisi stigao da je dobro razgledaš. Ona je divljakuša; u! kakva divljakuša! pa još ćudljiva! Te još kako! Uostalom, i sama ta divljina meni se kod nje sviđa. To je znak samostalnosti! Ja sam se, brate, do ušiju zacopao u nju!

Tarhov se upusti u razgovor o svom „predmetu”, pa mi čak pročita i početak jedne pesme, s naslovom: „Moja Muza”. Njegov izliv ljubavnih jada nije mi bio po volji. U dubini duše sam mu zavideo. Ubrzo sam otišao od njega.

*

Posle nekoliko dana desilo mi se da prođem kroz jednu od ulica Pokrivene čaršije. Bila je subota; kupaca se nakupilo tma božija; odasvuda, usred tišme i gurnjave, čulo se dovikivanje trgovačkih pomoćnika. Kupivši što mi je trebalo, mislio sam samo o tome kako da se što pre otresem njihovog dosadnog nametanja — kad se odjednom zaustavih... i nehotice: u jednom dućanu s voćem spazih poznanicu svoga prijatelja — Muzu, Muzu Pavlovnu! Ona je stajala postrance od mene, i izgledalo je da nešto čeka. Posle malog kolebanja, odlučih se da joj priđem i da je oslovim. Ali tek što pređoh prag od dućana i skidoh kačket — kad ona uplašeno stuknu i brzo se okrete starcu u suknenom šinjelu, kome je dućandžija merio funtu suvog grožđa, pa ga uhvati za ruku, kao da se sklanja pod njegovu

zaštitu. Sad se i onaj okrete licem k njoj — i zamislite moga preneraženja! Koga sam poznao u njemu? Punjina!

Da, to je bio on; to su bile njegove vatrene očice, njegove pune usne, njegov otomboljeni meki nos. On se čak malo bio promenio; jedino što je malo ošiškavio.

— Nikandre Vaviliću, — uzviknuh ja, — zar me ne poznajete? — Punjin, se trže, otvori usta, upre pogled u mene...

— Nemam čast, — poče on, pa najedared zacika: — trojicki gospodičić! (Imanje moje bake zvalo se Trojicko). Je li zbilja trojicki gospodičić? — Funta suvog grožđa ispade mu iz ruku.

— On glavom, — odgovorih ja, pa podigoh Punjinovu kupovinu.

On je jedva disao od radosti, od, uzbuđenja, umalo ne zaplaka, skide kapu, — pri čemu se mogoh uveriti da su i poslednji tragovi kose iščezli s njegovog „jajeta”, — izvadi sa dna kape maramicu, ušmrknu se, turi kapu u nedra zajedno sa suvim grožđem, ponovo je natače na glavu, opet ispusti suvo grožđe... Ne znam kako se za sve to vreme držala Muza: trudio sam se da ne gledam u nju. Ne bih rekao da je Punjinovo uzbuđenje dolazilo od suvišne naklonosti prema mojoj ličnosti: prosto, njegova priroda nije mogla izdržati nikakav iznenadan impuls. — Nervoznost siromaha!

— Hajdemo do nas, do nas, rođeni, — zamuca on naposletku: — valjda se nećete gaditi da posetite naše skromno gnezdašce? Vi ste, kako vidim, student...

— Zaboga, biće mi, naprotiv, vrlo milo.

— Sad ste slobodni?

— Sasvim slobodan.

— E onda vrlo dobro! Kako će Paramon Semjonović biti zadovoljan! Danas se i on ranije nego obično vraća kući, i nju, evo ovu madam, pušta subotom. Nego čekajte, izvinite, ja koješta govorim, ja sam se sasvim zbunio. Pa vi se ne poznajete s našom sinovicom?

Ja požurih da ga uverim da nisam imao još zadovoljstvo...

— Pa razume se! Gde ste se mogli s njom videti! Muzočka... Zapamtite, dragi gospodine... ovu devicu zovu Muza — i to joj nije nadimak, već pravo ime... Kakva sudbina? Muzočka, pretstavljam te gospodinu... gospodinu...

— B... u, — dobacih ja.

— B... u, — ponovi on. — Muzočka! Pazi! Najodlučnijeg, najljubaznijeg mladića vidiš pred sobom. Mene je s njim sudbina sastavila kad je bio još sasvim mlad! Preporučujem ga tvojoj ljubavi i pažnji.

Ja se duboko poklonih. Muza, crvena kao bulka, baci iskosa pogled, pa odmah obori oči.

„A! — pomislih ja: — ti si od onih što u teškim prilikama ne blede već crvene: to treba imati na umu”.

— Nemojte zameriti, ona nam nije pomodarka, — reći će Punjin, pa izađe iz dućana na ulicu; ja i Muza pođosmo za njim.

*

Kuća u kojoj je stanovao Punjin bila je dosta daleko od Pokrivene čaršije, i to u Sadovoj ulici. Usput mi moj nastavnik poezije stiže da kaže dosta pojedinosti iz svoga živovanja. Posle našsg rastanka i on i Baburin prilično su ss nalutali po svetoj Rusiji, i tek nedavno su, pre pola godine, našli stalno utočište u Moskvi. Baburinu je pošlo za rukom da postane glavni delovođa u kancelariji jednog bogatog trgovca-fabrikanta. — Mesto nije unosno, — reći će Punjin, uzdahnuvši: — posla mnogo, koristi malo... ali šta da radiš? Hvala Bogu i na tome! I ja se trudim da zaradim štogod prepisivanjem i časovima, ali su moji napori dosada ostali bez uspeha. Rukopis mi je, možda se sećate, starinski, neprijemljiv za današnji ukus, a što se tiče časova — mnogo mi smeta što nemam pristojnog odela; pored toga, bojim se da i u samom predavanju — predavanju ruske književnosti — takođe ne odgovaram današnjem ukusu; eto, zbog toga sedim gladan. (Punjin se nasmeja svojim promuklim, potmulim smehom. On je sačuvao raniji, unekaliko uzvišen stil u govoru i raniju naviku da pravi stihove). Svi su udarili u novine, u novine! Po svoj prilici i vi stare bogove više ne poštujete, novim se klanjate?

— A vi, Nikandre Vaviliću, zar još jednako cenite Heraskova?

Punjin zastade pa smesta razmahnu obema rukama.

— U najvećoj meri, gospodine moj! u naj... većoj... me... ri!

— I Puškina ne čitate? Puškin vam se ne sviđa?

Punjin opet diže ruke iznad glave.

— Puškin? Puškin je zmija koja sedi sakrivena u zelenim granama, a ima slavujski glas!

Dok sam ja tako razgovarao s Punjinom, gazeći pažljivo po neravno popločanim cigljama trotoara „belokamene” Moskve, one Moskve u kojoj nema nijednog kamena i koja nimalo nije bela, — Muza je lagano išla pored nas, s druge strane od mene. Govoreći o njoj, nazvao sam je: „vaša sinovica”. Punjin poćuta malo, počeša potiljak, pa mi reče poluglasno da ju je tako nazvao tim imenom... samo onako; da mu ona nikako ne pada rod; da je siroče, koje je Baburin našao u varoši Voronježu i uzeo da se stapa o njoj; ali da bi je on, Punjin, mogao zvati i svojom kćeri, jer je voli kao rođenu kćer. Ja nisam sumnjao da je Muza vrlo dobro čula sve što je Punjin govorio, iako je on naročito spuštao glas: i ona se ljutila, i snebivala se, i stadela; senke i boje su joj prelazile preko lica, i sve se na njemu po malo micalo: očni kapci i obrve, i usne, i uzane nozdrve. Sve je to bilo dražesno, zanimljivo i čudno.

Ali evo, najzad stigosmo do „tihoga gnezdašca”. I doista: to gnezdašce bilo je vrlo tiho. Ono se sastojalo iz male, jednospratne kućice, koja kao da je bila u zemlju urasla, pokrivena daščanim krovom, sa četiri tamna prozorčeta na prednjoj fasadi. Nameštaj u sobama bio je vrlo siromašan, čak nije bio ni potpuno čist. Između prozora i po zidovima visilo je oko pola tuceta majušnih drvenih kaveza sa ševama, kanarinkama, štiglicpma, zebama. — Moji podanici! — objavi svečano Punjin, pokazujući na njih prstom. Tek što smo ušli i pogledali oko sebe, tek što je Punjin poslao Muzu po samovar, a pojavi se i sam Baburin. On mi se učini da je ostareo mnogo više nego li Punjin, iako mu je korak ostao čvrst, i uopšte izraz lica mu se sačuvao. Ali bio je smršao, pogrbio se, obrazi mu upali, a njegovu crnu, gustu čekinju — „seda vlas protkala”. Nije me poznao — i nikako osobito zadovoljstvo nije pokazao kad Punjin reče ko sam; čak se ni očima ne osmehnu; jedva klimnu glavom, upita — vrlo nemarno i hladno — je li živa moja baka — i to je sve. Kao da veli: „mene nećeš zapanjiti plemićskom posetom, i ona mi nije nimalo laskava”.. Republikanac je ostao republikanac. Muza se vrati; jedna nemoćna starica unese za njom rđavo očišćen samovar. Punjin se ustumara, stade me gostiti; Baburin sede za sto, podnimi se obema rukama i baci unaokolo umorni pogled. Uz čaj se ipak razgovori. Nije bio zadovoljan svojim mestom. — Zelenaš, a ne čovek, — tako je govorio o svome gazdi: — potčinjeni ljudi za njega

su đubre, koji ništa ne znače; kao da i sam nije nedavno nosio sukneno odelo. Sama surovost i lakomost. Služba gora od robije...! Pa i sva ovdašnja trgovina počiva na podvali i samo se pomoću nje održava. — Slušajući take neprijatne reči, Punjin je skrušeno uzdisao, odobravao, klimao glavom, čas ozdo na niže, čas s jedne strane na drugu: Muza je uporno ćutala... Nju je očevidno mučila misao: kakav li sam ja čovek, skroman ili brbljivac? I ako se pravim skroman, da li ne s naročitom namerom? Njene crne, brze, nemirne oči neprestano su svetlucale ispod spuštenih trepavica. Samo jedared je pogledala u mene, ali tako upitno, oštro, skoro zlobno... Ja čak zadrhtah. Baburin s njom nije skoro ni govorio; ali kad bi joj se obratio, u glasu bi mu se osetila turobna nežnost, ali ne očinska.

Punjin se, naprotiv, neprestano šalio s Muzom; ali ona mu je bez volje odgovarala. On ju je nazivao snežanom, snežnom pahuljicom.

— Zašto vi Muzi Pavlovnoj dajete taka imena? — upitaću ja.

Punjin se nasmeja. — Pa zato što nam je vrlo hladna.

— Mudra, — dočeka Baburin: — kakva i treba da je mlada devojka.

— Možemo je zvati i domaćicom, — uzviknu Punjin. — A, Paramone Semjoniću? — Baburin se namršti; Muza okrete glavu... Ja tada nisam razumeo tu aluziju.

Tako su prošla dva sata... Ne baš živo, iako se Punjin svakojako trudio „da zabavi poštovano društvoe”. Pored ostalog, on se prikloni pred kavezom jednoj svojoj kanarinci, otvori vrataoca i komandova: „Na kumbe! Počinji koncert!” Kanarinka smesta prhnu iz kaveza, sede na kumbe, to jest na golo teme Punjinovo, pa okrećući se s jedne strane na drugu i tresući krilima, zacvrkuta iz sve snage. Dokle je god trajao koncert, Punjin se nije mrdnuo, već je samo polako prstom dirigovao i bečio oči. Nisam se mogao uzdržati da ne prsnem u smeh... ali ni Baburin ni Muza nisu se smejali.

Pred sam moj odlazak Baburin me začudi jednim neočekivanim pitanjem. On je hteo da dozna od mene, kao od čoveka koji studira na univerzitetu, kakva je ličnost bio Zenon i šta ja o njemu mislim.

— Kakav Zenon? — upitah ja prilično zbunjen.

— Zenon, drevni mudrac, zar vam je on nepoznat?

Ja sam se nejasno sećao Zenonova imena, kao osnivača stojičke škole; a inače apsolutno ništa više nisam znao o njemu.

— Pa on je bio filosof, — rekoh ja naposletku.

— Zenon, — nastavi Baburin otežući — to je onaj mudrac što je objasnio da patnja nije zlo, jer trpljenje sve pobeđuje, a da samo jedno dobro ima na ovome svetu — to je pravičnost, na i sama vrlina nije ništa drugo do pravičnost.

Punjin se sa strahopoštovanjem naže uhom.

— To mi je rekao jedan ovdašnji stanovnik, kod koga nalazim stare knjige, — nastavi Baburin: — i mnogo mi se dopalo. Ali vi se, vidim, takim predmetima ne zanimate.

Baburin je rekao istinu. Ja se zaista nisam bavio takim predmetima. Otkako sam stupio na univerzitet, postao sam republikanac, ništa gore od samoga Baburina. O Mirabou i Robespjeru s uživanjem bi porazgovarao. Ta šta Robespjer!... Nad mojim pismenim stolom visili su litografisani portreti Fukije Tenvila i Šalijea! — Ali Zenon! — Otkud sad Zenon?

Opraštajući se sa mnom, Punjin je mnogo navaljivao da dođem i sutra, u nedelju; Baburin me uopšte nije zvao, pa je čak primetio kroz zube da mi razgovor s prostim ljudima, deklasiranim, ne može pričiniti veliko zadovoljstvo i da će verovatno mojoj baki biti neprijatno... Ja ga kod te reči ipak prekidoh i uverih ga da meni baka više ne zapoveda.

— A niste dobili upravu nad imanjima? — upita Baburin.

— Ne, nisam dobio, — odgovorih ja.

— E, pa znači... — Baburin ne dovrši započetu rečenicu; ali je ja dovrših umesto njega: „znači, ja sam dečak”. — Zbogom, — rekoh ja glasno, pa se udaljih.

Već sam izlazio iz dvorišta na ulicu... Muza odjedared istrča iz kuće, pa mi tutnu u ruku smotanu hartijicu i odmah se izgubi. Kod prvog fenjera razmotah tu hartijicu. Bilo je to pisamce. Jedva sam razumeo blede, olovkom napisane retke. — „Tako vam Boga — pisala mi je Muza — dođite sutra posle službe Božije u Aleksandrovski park, kod Kutafije kule ja ću vas čekati ne odrecite mi nemojte me unesrećiti neizostavno moram vas vpdeti”. Pravopisnih pogrešaka u tom pisamcetu nije bilo, ali nije bilo ni znakova interpunkcije. Vratih se kući u nedoumici.

*

Kad sam se sutradan četvrt sata pre ugovorenog vremena počeo približavati kuli Kutafiji (bilo je to početkom aprila, pupoljci su pupeli, travica se zelenela, a vrapci bučno cirikali i galamili u golim granama jorgovana), prilično se začudih kad u strani, nedaleko od ograde, spazih Muzu. Ona me je bila pretekla. Uputih se k njoj; ali mi ona sama pođe u susret.

— Hajdemo do kremljevskog zida, — šapnu ona užurbano, šarajući po zemlji oborenim očima: — jer ovde ima ljudi.

Popesmo se stazom gore.

— Muzo Pavlovna, — počeh ja... Ali me ona odmah prekide.

— Molim vas, — poče ona istim uzbuđenim i tihim glasom: — nemojte me osuditi, nemojte misliti o meni štogod ružno. Pisala sam vam, zakazala sastanak, jer... sam se bojala... Meni se juče učinilo kao da, ste mi se sve potsmevali. — Slušajte, — dodade ona s iznenadnim naporom i zastajući, pa mi se okrete: — slušajte: ako kažete s kim... ako pomenete kod koga smo se videli, skočiću u vodu, utopiću se, podići ću ruke na sebe!

Ona tu prvi put pogleda u mene onim već poznatim mi upitnim i oštrim pogledom.

„Pa ona bogami, doista... može to učiniti!" pomislih.

— Zaboga, Muzo Pavlovna, — rekoh ja brzo: — kako možete imati o meni tako rđavo mišljenje? Zar sam ja sposoban izneveriti prijatelja i naneti vam štetu! A najzad, u vašim odnosima, koliko ja znam, nema ničega za osudu... Za ime Boga, umirite, se!

Muza me sasluša, ne mičući se s mesta i ne gledajući više u mene.

— Evo šta još treba da vam kažem, — poče ona, idući opet napred stazom: — inače možete pomisliti: pa ona je luda! Moram vam reći: onaj starac hoće da se oženi mnome!

— Kakav starac? Ćelavi? Punjin?

— Ne, ne taj! Drugi... Paramon Semjonović.

— Baburin?

— On glavom.

— Ta je li moguće? On vas je zaprosio?

— Zaprosio.

— Ali vi, naravno, niste pristali?

— Ne, pristala sam... jer tada ništa nisam razumevala. Sad je druga stvar.

Ja pljesnuh rukama. — Baburin — i vi! Pa njemu je blizu pedeset godina!

— On kaže: četrdeset tri. Ali to je svejedno. Neka mu je i dvadeset pet godina — ja ipak neću poći za njega. Kakvo zadovoljstvo! Prođe čitava nedelja, — a on se ni jedared ne osmehne. Paramon Semjonović je moj dobrotvor, ja mu mnogo dugujem. On me je uzeo pod svoje, odgajio, bez njega bih propala, pa ga moram poštovati kao oca... Ali da budem njegova žena! Bolja je i smrt! Bolje pravo u grob!

— Zašto vi to neprestano smrt pominjete, Muzo Pavlovna?...

Muza opet stade.

— Pa valjda je život tako divan? Ja sam i vašeg poznanika, Vladimira Nikolajevića, mogu reći, od tuge i jada zavolela, — a sad tu Paramon Semjonović sa svojom prosidbom... Punjin, ako mi i dosađuje pesmama, bar me ne plaši; ne tera me da čitam uveče Karamzina, kad mi se od umora glava jedva drži na ramenima! I šta će mi ti starci! Pa još vele da sam hladna. S njima — pa da budem vatrena? Ako me stanu primoravati — otići ću. Ta sam Paramon Semjonović neprestano govori: sloboda! sloboda! Pa eto, i ja sam se zaželela slobode. Jer šta to znači? Za sve sloboda, a mene da drže u tamnici? Ja ću mu sama kazati. Ako li me izdate ili makar napomenete — pamtite: nećete me više videti!

Muza se ispreči na putu.

— Nećete me više videti! — ponovi ona oštro.

Ona i ovaj put ne podiže oči; kao da je znala da će se neizostavno izdati, da će pokazati šta joj je u duši, ako joj ko pogleda u oči. I baš zbog toga je samo u ljutnji podizala pogled — i tada ga je već upirala pravo u čoveka s kojim je govorila... Ali iz njenog malog, ružičastog, ljupkog lica izbijala je nepokolebljiva odlučnost.

„No, — sinu mi u glavi: — Tarhov ima pravo. Ova devojka je novi tip”.

— Mene se nemate čega bojati, — rekoh naposletku.

— Zbilja? Čak ako... Eto, vi ste nešto tako rekli o našim odnosima... Dakle, čak i u slučaju... — ona ućuta.

— I u tom slučaju nemate se čega bojati, Muzo Pavlovna. Ja vam ne mogu biti sudija. A vaša tajna je zakopana — evo ovde. — Ja pokazah sebi na grudi.

— Verujte mi, ja umem ceniti...

— Je li moje pismo kod vas? — upita iznenada Muza.

— Kod mene je.

— Gde?

— U đepu.

— Dajte mi... brzo, brzo!

Izvadih jučerašnju hartijicu. Muza je dokopa svojom čvrstom ručicom, postoja malko preda mnom, kao spremajući se da mi zahvali; ali odjednom zadrhta, obazre se, pa i ne pozdravivši se, brzo ode nizbrdo.

Pogledah tamo kud je otišla. Nedaleko od kule, umotana u almavivu — almavive su bile tada mnogo u modi, — videla se Jedna prilika, u kojoj ja smesta poznadoh Tarhova.

„A, brate, — pomislih ja: — tebe su znači, izvestili, kad je vrebaš”...

Pa zviždučući sebi pod nos, odoh kući.

*

Sutradan, tek što sam bio popio čaj, a kod mene se pojavi Punjin. Uđe u sobu prilično zbunjen, poče se klanjati, osvrtati se, izvinjavati se zbog svoje tobožnje neskromnosti. Požurih da ga umirim. Grešan u Boga, bio sam uobrazio da je Punjin došao u nameri da uzajmi novaca. Ali on se zadovoljio tim što zamoli šolju čaja s rumom, jer samovar još nije bio uklonjen.

— Ne bez drhtanja i obamiranja srca išao sam na sastanak s vama, — otpoče on, odgrizajući komadić šećera. — Ne bojim se ja vas; nego se plašim vaše poštovane babe! Ukroćava me i moje odelo, kao što sam vam već govorio. — Punjin prevuče prstom po ivici svoga starog redengota. — Kod kuće i kojekako, na i na ulici može podneti: a čim upadneš u zlatne palate, sva ti tvoja sirotinja izađe pred oči, pa ti dođe nezgodno! — Ja sam držao dve omanje sobe na poluspratu i, naravno, nikome ne bi palo na pamet da ih nazove palatama, još manje zlatnim, ali Punjin je, verovatno, govorio o celoj bakinoj kući, koja se, uostalom, takođe nije odlikovala

raskošnošću. On me prekore zašto ih nisam posetio juče: — Paramon Semjonović vas je, veli, čekao, iako sam ga uveravao da nipošto nećete doći. I Muzica vas je zvala.

— Kako? I Muza Pavlovna? — upitah ja.

— I ona. A imamo ljupku devicu! Recite, zar nije?

— Vrlo ljupka, — potvrdih ja.

Punjin neobično brzo obrisa svoju golu glavu. — Lepotica, gospodine moj, biser ili, još bolje, brilijant — istinu vam kažem. — On se naže do samog moga uha. — „Takođe plemićka krv”, šapnu mi on: „samo — vi razumete — s leve strane: bio je okušen zabranjeni plod. Elem, roditelji umrli, rođaci se uklonili i ostavili je na Božju veresiju! dakle: očajanje, gladna smrt! Ali se tada pojavljuje Paramon Semjonović, poznati, davnašnji izbavitelj! Uzeo, odeo, ogrejao — izveo ptiče; pa se rascvetala naša radost! Kažem vam: čovek retkih osobina!”

Punjin se zabaci na naslon od fotelje, izdiže ruke, pa se naže napred i opet poče šaptati, ali još tajanstvenije: „Pa i sam Paramon Semjonović... Vi ne znate? I on je visokog porekla — pa i on s leve strane. Kažu da je njegov otac bio vladajući gruzinski knez, iz plemena Cara Davida. Šta na to velite? U malo reči — a toliko kazano?! Krv Cara Davida! Šta velite? A po drugim obaveštenjima, praotac Paramona Semjonovića bio je neki indiski šah Babur Bela Kost! Lepo je i to? A?

— Pa šta? — upitah ja: — i on, Baburin, bio je ostavljen na Božiju veresiju?

Punjin opet obrisa svoje teme. — Na svaki način! Pa još s većom surovošću nego naša kraljica! Od rane mladosti — sama borba! Reći ću vam da sam tim povodom, nadahnjujući se Rubanom, čak sastavio pesmicu od četiri stiha uz portret Paramona. Semjonovića. Čekajte... kako ono beše? Da?

Od kolevke ne štedeći ga ljutih gonjenja, udes
Do ivice bezdne zala Baburina je doveo!
Ali oganj u magli, zlatni zrak na đubretu blista —
I gle! pobednički lavor njegovo čelo uvenčava!

Punjin izgovori te stihove skandirajući, i izgovarajući o, kako i treba čitati stihove.

— Dakle eto zašto je on republikanac! — uzviknuh ja.

— Ne, nije zato, — odgovori Punjin prostodušno. — On je ocu odavno oprostio; ali nikakvim načinom ne može da trpi nepravdu; tuđi jad ga uzrujava!

Ja sam se spremao da navedem razgovor na ono što sam juče doznao od Muze, to jest na Baburinovu prosidbu, — ali nisam znao otkud da počnem. Sam Punjin me izvuče iz nezgode.

— Zar vi niste ništa primetili? — upita me on odjednom, zažmirivši lukavo očicama. — Kad ste bili kod nas? Ništa naročito?

— A zar se imalo što primetiti? — upitah sad ja.

Punjin pogleda preko ramena, kao da hoće da se osvedoči da nas niko ne osluškuje. — Naša lepotica, Muzica, skoro će postati udata dama!

— Kako?

— Gospođa Baburina, — reče Punjin napregnuto, pa se nekoliko puta udari šakama po kolenu, zaklima glavom, kao Kinez od porcelana.

— Ne može biti! — uzviknuh ja praveći se začuđen.

Punjinova glava se začas zaustavi i ruke mu se ukočiše. — A zašto da ne može biti, dopustite da vas upitam?

— Zato što bi Paramon Semjonović po godinama mogao biti otac vašoj gospođici; zato što tolika razlika isključuje svaku verovatnost ljubavi — s mladine strane.

— Isključuje? — upade Punjin ljutito. — A zahvalnost? A čistota srca? A nežna osećanja? Isključuje!! Trebalo bi bar ovo da uzmete u obzir. Muza je, recimo, divna devojka; ali zar to nije najveća sreća za takvu devojku da zasluži naklonost Paramona Semjonovića, da bude njegova uteha, potpora — na kraju krajeva, supruga? I ona to shvata! Vi pogledajte, bacite pažljiv pogled! Muzočka je pred Paramonom Semjonovićem manja od makova zrna, sušta bojažljivost i ushićenje!

— To i jeste zlo, Nikandre Vaviliću, što je ona, kako velite, sušta bojažljivost. Kad se neko voli, pred njim se ne drhti.

— I s tim se ne slažem! Eto, naprimer, ja: čini mi se da se više ne može voleti Paramon Semjonović nego što ga ja volim, a ja... ja

drhtim pred njim.

— Ta vi ste nešto drugo.

— Zašto nešto drugo? Zašto? Zašto? — prekide me Punjin. Prosto ga nisam mogao poznati: žestio se, uozbiljavao se, skoro se ljutio — i nije govorio u stihovima. — Ne, — ponavljao je on: — ja vidim da nemate pronicljivo oko! Ne! Vi niste poznavalac ljudskih srdaca! — Ja prestadoh da mu protivurečim... i, da bih dao drugi pravac razgovoru, predložih da se zabavljamo, kao nekad, čitanjem.

Punjin poćuta malo.

— Iz starih? Iz pravih? — upita on naposletku.

— Ne; iz novih.

— Iz novih? — ponovi Punjin nepoverljivo.

— Iz Puškina, — odgovorih ja. Meni odjednom padoše napamet „Cigani”, koje je nedavno pomenuo Tarhov. Tamo se baš peva pesmica o starom mužu. Punjin je malo gunđao, ali ga ja namestih na divan, da bi mu bilo udobnije slušati, pa počeh čitati Puškinovu poemu. I dođem do „starog muža, strašnog muža”; Punjin sasluša pesmicu do kraja — pa odjednom naglo ustade.

— Ne mogu, — reče on s dubokim uzbuđenjem, koje je i mene samog zaprepastilo: — izvinite me; ne mogu više da slušam toga pesnika. On je nemoralan paskvilant, on je lažov... on me užasno ljuti. Ne mogu! Dopustite mi da prekinem svoju današnju posetu.

Ja počeh nagovarati Punjina da ostane; ali je on ostajao pri svome s nekim tupim i uplašenim uporstvom; ponovio je nekoliko puta da je smućen, pa hoće da se osveži na vazduhu — i pritom su mu usne malko drhtale, a oči su mu se klonile mojih očiju — kao da sam ga uvredio. Tako je i otišao.

A malo posle i ja sam izašao iz kuće, na sam se uputio ka Tarhovu.

*

Ne pitajući nikoga, onako studentski slobodno, uđoh pravo u njegov stan. U prvoj sobi nije bilo nikoga. Viknuh Tarhova po imenu, pa ne dobivši odgovora, htedoh da odem; ali se vrata na susednoj sobi otvoriše — i pojavi se moj prijatelj. On me nekako čudno pogleda i ćuteći pruži mi ruku. Došao sam kod njega da mu ispričam sve što sam doznao od Punjina; i ma da sam osećao da sam posetio

Tarhova u nevreme, ipak sam, porazgovaravši malo o drugim stvarima, svršio time što sam mu rekao Baburinovu nameru odnosno Muze. Taj glas, rekao bih, nije ga mnogo začudio; on polako sede za sto, pa uprevši pažljivo oči u mene i ćuteći i dalje, dade svome licu izraz... takav izraz kao da je hteo reći: „no, šta ćeš još saopštiti? Dakle, izlaži svoje misli”. Ja mu malko bolje zagledah u lice... Ono mi se učini živahno, malko podrugljivo, malko čak drsko. Ali mi to nije smetalo „da izložim svoje misli”. Naprotiv. „Ti pokazuješ svoju naduvenost”, pomislih: „e na i ja tebe neću štedeti!” I odmah počeh raspravljati o šteti od iznenadnih zanosa, o dužnosti svakog čoveka da poštuje slobodu i ličnost drugog čoveka, — jednom rečju, počeh davati korisne i praktične savete. Raspričavši se tako, hodao sam, da bi mi bilo lakše, tamo-amo po sobi.

Tarhov me nije prekidao, niti se micao na svojoj stolici: samo je dobovao prstima po bradi.

— Ja znam, — govorio sam... (Šta me je upravo pobuđivalo da govorim — ni meni samom nije bilo jasno, najverovatnije zavist; — zacelo nije služenje moralnosti!) — Znam, — govorio sam, — da to nije laka stvar, da to nije šala; uveren sam da voliš Muzu i da Muza tebe voli, da to s tvoje strane nije trenutna ćud... Pa dobro, eto, recimo! (Tu skrstih ruke na grudima)... Recimo: zadovoljio si svoju strast, na šta dalje? Pa ti se ne ženiš njom? A međutim uništavaš sreću jednog dobrog, poštenog čoveka, njenog dobrotvora — i — ko zna? (tu moje lice izrazi u isto vreme i pronicljpvost i tugu) — možda i njenu sopstvenu sreću...

Itd., itd., itd!!!

Oko četvrt sata tekla je moja beseda. Tarhov je neprestano ćutao. Mene je počinjalo ljutiti to ćutanje. Pokašto sam pogledao u njega, ne toliko da bih se uverio kakav utisak izazivaju moje reči, koliko da bih video zbog čega to on niti protivureči niti se slaže, već sedi kao gluvonem. Naposletku mi se učinilo da se na njegovu licu vrši... da, doista vrši promena. Ono poče izražavati nemir, zabrinutost, setnu zabrinutost... Ali, čudna stvar! Ono živahno, svetlo, što se smejalo, ono što me je iznenadilo od, prvog pogleda na Tarhovu ipak nije slazilo s toga zabrinutog, toga setnog lica! Još nisam znao da li da čestitam samom sebi na uspehu svoje propovedi, kad Tarhov najednom ustade, na mi steže obe ruke i brzo

reče: „Hvala, hvala. Ti, naravno, imaš pravo, iako bi se, s druge strane, moglo primetiti... Jer šta je upravo tvoj toliko hvaljeni Baburin? — Pošten zvekan — i ništa više! Ti ga uzdižeš kao republikanca, a on je prosto — bukvan! U! Eto šta je on! — Sav njegov republikanizam je u tome što se nigde ne može skrasiti.”

— A! Ti tako misliš! Bukvan! Ne može da se skrasi!! A znaš li ti, — nastavih ja s iznenadnom žestinom: — znaš li ti, ljubazni Vladimire Nikolajeviću, da je to znak dobre, plemenite prirode kad se čovek ne može nigde da skrasi? Samo se šuplji ljudi — rđavi ljudi — mogu svuda skrasiti i složiti se sa svačim! Ti veliš: Baburin je pošten zvekan!!! Pa šta, po tvome mišljenju, bolje je biti nepošten domišljan?

— Ti iskrećeš moje reči, — uzviknu Tarhov. — Ja sam hteo samo da ti objasnim kako ja razumem toga gospodina. Ti misliš da je on tako redak egzemplar. Ni najmanje! Takve ljude kao što je on i ja sam viđao u svome veku. Sedi čovek s tako važnim izgledom, ćuti, ponaša se tvrdoglavo, kostreši se... Oho-ho! Hoće čovek da pokaže da on u sebi ima mnogo koječega! A unutra i nema ništa, nema ni jedne misli u njegovoj glavi, — samo osećanje svoga sopstvenog dostojanstva.

— Pa i samo to je poštena stvar, — prekidoh ga ja, — ali dopusti da te upitam, gde si uspeo da ga upoznaš tako? Pa ti njega ne znaš. Ili ga opisuješ... po Muzinim rečima?

Tarhov sleže ramenima. — Ja i Muza ne razgovaramo o njemu. Čuj, — dodade on s nervoznim pokretom celoga tela. — Čuj: ako je Baburin tako plemenita i čestita priroda, kako on to ne vidi da mu Muza nije prilika? Jedno ili drugo: ili on uviđa da vrši na nju neku vrstu nasilja u ime zahvalnosti, čega li... i tada gde je to njegovo poštenje? — ili on to ne uviđa... a tada — kako da ga čovek ne nazove zvekanom?

Ja sam hteo da mu na to odgovorim, — ali Tarhov me uhvati za ruke i opet mi poče brzo govoriti. — „Uostalom... naravno... ja priznajem, ti imaš pravo, hiljadu puta pravo... ti si mi pravi drug... ali me sad ostavi, molim te.”

Ja se zabezeknuh. — Tebe da ostavim?

— Da. Eto, vidiš li, moram dobro razmisliti o svemu što si maločas kazao... Ja ne sumnjam da si ti u pravu, ali me sad ostavi!

— Ti si tako uzbuđen... — počeh ja.

— Uzbuđen? Ja? — Tarhov se nasmeja, ali se odmah uozbilji. — Da, naravno. Kako može biti drukčije? Ti sam kažeš: to nije šala. Da, o tome treba da promislim nasamo. — On mi je i dalje stezao ruku. — Zbogom, brate, zbogom!

— Zbogom, — ponovih ja. — Zbogom, brate.

Odlazeći, bacih poslednji pogled na Tarhova. On je izgledao zadovoljan. Čim? Da li tim što sam, kao veran prijatelj i drug, ukazao kako je opasan put na koji je zakoračio, ili tim što odlazim? Najraznovrsnije misli vrzle su mi se po glavi ceo dan, do samog večera, — sve do trenutka kad sam ušao u kuću u kojoj su stanovali Punjin i Baburin, jer sam otišao njima istog dana. Moram priznati da su mi se neki Tarhovljevi izrazi zarezali u dušu... zujali mi u ušima... I doista, zar Baburin... zar on ne vidi da mu ona mije prilika?

Ali kako mogu tako što i pomisliti! Baburin, samopožrtvovani Baburin da je — pošten zvekan!!

*

Punjin mi je govorio, kad je bio kod mene, da su me uoči toga dana čekali kod svoje kuće. Može biti; ali taj dan apsolutno me niko nije čekao... Zastadoh ih sve kod kuće, i svi se začudiše kad se pojavih. Baburin i Punjin su obojica bili bolesni; Punjina je bolela glava, pa je ležao zgrčen na zapećku, povezavši glavu šarenom maramom i prilepivši po jedno parče krastavca na svako slepo oko. Baburin je patio od izliva žuči: sav žut, skoro mrk, s tamnim kolutovima oko očiju, namrštena čela i neobrijane brade — on je malo ličio na mladoženju! Ja htedoh da odem... ipak me ne pustiše, pa čak i čajem ugostiše. Veče sam proveo neveselo. Muzu, istina, ništa nije bolelo, ona se čak i tuđila manje nego obično, ali se videlo da je zlovoljna, kivna... Najzad ona ne otrpe — pa dajući mi šolju čaja, brzo prošaputa: „Ma šta vi tamo govorili, ma koliko se trudili, ipak ništa nećete učiniti... To vam je!” Ja zabezeknuto pogledah u nju, pa ulučivši zgodan trenutak, upitah je takođe poluglasno: — Kakav je smisao vaših reči? — „Pa taj smisao”, odgovori ona, a crne joj oči, blesnuvši jetko ispod uzdignutih obrva, upreše mi se u lice, pa se odmah ukloniše u stranu: „taj je smisao da sam sve čula što ste danas govorili; i nemam vam na čemu reći hvala, a ipak neće biti

kako vi hoćete”. — Vi ste bili tamo? — ote mi se i nehotice... Ali tu Baburin načulji uši i pogleda na našu stranu. — Muza se odmače od mene.

Posle deset minuta uspela je opet da mi se približi. Kao da joj je bilo prijatno da mi govori smele i opasne reči, i to da mi govori u prisustvu svoga zaštitnika, na njegove oči, krijući se samo utoliko ukoliko je to bilo potrebno da ne izazove njegovu sumnju. Poznata je stvar da je najomiljenija ženska zabava ići po samoj ivici provalije.

— „Da, ja sam bila tamo”, šaptala je Muza, ne menjajući se u licu, samo su joj nozdrve malo podrhtavale i usne se na krivo trzale. „Da, i ako me Paramon Semjonović upita o čemu sam s vama šaptala, ja ću mu odmah reći. Šta me se tiče!”

— Ta budite oprezniji, — nagovarao sam je ja: — bogami, čini mi se, oni primećuju...

— Ama ja vam kažem da sam gotova sve reći. A i ko primećuje. Jedan s banka isteže vrat kao bolesno pače, pa i ne čuje ništa; a drugi razmišlja o filosofiji. Vi se ne bojte! — Muzin glas se malo povišavao, a obrazi su joj malko crveneli nekakvom zluradom, tamnom bojom; i to joj je divno stajalo, i nikad nije bila tako lepa. Uspremajući sto, ostavljajući na svoje mesto šolje, tanjiriće, ona se brzo kretala po sobi; bilo je nešto izazivačko u njenom neusiljenom, lakom hodu. Kao da veli: „Sudite o meni kako znate, a ja živim za sebe i vas se ne bojim.”

Ne mogu zatajiti da mi se Muza učinila bajna, baš to veče. Da, mislio sam, ova prznica je novi tip... Ona je dražesna. Ove ruke, bogami, mogu i udariti... Pa šta! Čudna mi čuda!

— Paramone Semjonoviću! — uzviknu ona najedared. — Republika je takva država gde svaki radi što mu padne na um?

— Republika nije država, — odgovori Baburin, podigavši glavu i nabravši obrve: — ona je takvo uređenje u kom sve počiva na zakonu i pravičnosti.

— Znači, — nastavi Muza, — u republici niko ne može drugoga prisiljavati?

— Ne može niko.

— I svakom je slobodno da raspolaže samim sobom?

— Slobodno je.

— A! Samo sam to i htela znati.

— A što će ti to?

— Pa tako, treba mi. Trebalo mi je da vi to kažete.

— E baš nam je radoznala ova gospođica, — primeti sa zapećka Punjin.

Kad sam izašao u pretsoblje, Muza me je ispratila, naravno, ne iz učtivosti, već uvek iz zluradosti. Ja je upitah na rastanku:

— Ama zar ga baš tako jako volite?

— Da li ga volim ili ne volim, ja to ne znam, — odgovori ona: — tek što mora biti, mora.

— Pazite, ne igrajte se vatrom... izgorećete.

— Bolje i izgoreti nego se smrznuti. A vi... s vašim savetima! I otkud vi znate da se on neće oženiti mnome? Otkud znate da ja pošto poto hoću da se udam? Pa dobro, nek propadnem... Šta se ta vas tiče?

Ona zalupi za mnom vrata.

Sećam se da mi je, vraćajući se kući, bilo dosta prijatno pomisliti da mome prijatelju, Vladimiru Tarhovu, može — oj, oj, oj, — još kako presesti „novi tip”... Ta mora on makar čime platiti za svoju sreću!

U to da će biti srećan, na žalost, nisam mogao sumnjati.

*

Prošla su tri dana. Sedeo sam u svojoj sobi, za pisaćim stolom, i nisam toliko radio koliko sam se spremao da doručkujem... Čujem šum, podignem glavu i zapanjim se. Preda mnom je stajala utvara, nepomična, strašna, bela kao kreda... stajao je Punjin. Žmirkajući polako, gledale su me njegove škiljave očice; one su izražavale besmislen, zečji strah, a ruke su visile kao bičevi.

— Nikandre Vaviliću! Šta vam je? Kako ste ovamo došli? Niko vas nije video? Šta se desilo? Ta govorite!

— Pobegla, — izgovori Punjin jedva čujnim, promuklim šapatom.

— Šta kažete?

— Pobegla, — ponovi on.

— Ko?

— Muza. Otišla noću i ostavila pisamce.

— Pisamce?

— Da. Zahvaljujem, veli, ali se više neću vratiti. Nemojte me tražiti. Mi traži tamo, traži ovamo; pitamo kuvaricu: ona ništa ne zna.

Ja ne mogu glasno da govorim, izvinite. Izgubio sam glas.

— Muza Pavlovna vas ostavila! — uzviknuh ja. — Recite, g. Baburin mora da je očajan? Pa šta misli sad činiti?

— Ništa on ne misli činiti. Ja sam hteo otrčati do general-gubernatora; on mi zabranio. Ja hteo da podnesem prijavu policiji; zabranio mi, pa se čak i naljutio. Veli: njena volja. Veli: neću da je primoravam. Čak je otišao na dužnost u svoju kancelariju. Samo, naravno, i ne liči više na čoveka. Preterano ju je voleo... Oh, oh, obadvojica smo je mnogo voleli!

Tu Punjin prvi put pokaza da nije kip, već živ čovek; podiže obe pesnice u vis pa ih spusti sebi na teme, koje se sjaktilo kao slonova kost.

— Nezahvalnice! — zaječa on: — ko te je hranio, pojio, spasao, obuo, odgajio; ko se brinuo o tebi, ko je ceo život, svu dušu... A ti si sve zaboravila! Mene ostaviti, naravno, nije ništa, ali Paramona Semjonovića, Paramona...

Ja ga zamolih da sedne, da se odmori...

Punjin odbi pokretom glave.

— Ne, ne treba. A ne znam ni zašto sam došao kod vas. Kao da sam šenuo pameću; da ostanem sam kod kuće — teško mi; kud da se denem? Stanem nasred sobe, zatvorim oči pa zovem: Muzo! Muzočka! Prosto da čovek poludi. Ta ne, šta ja lažem. Znam zašto sam k vama došao. Vi ste mi onomadne pročitali onu prokletu pesmicu... sećate li se, u kojoj se govori o starom mužu? Zašto ste to učinili? Da niste tada već znali nešto... ili ste se dosećali? — Punjin me pogleda. — Baćuška, Petre Petroviću, — uzviknu on najedared, na sav zadrhta: — vama je možda poznato gde je ona? Baćuška, kome je otišla?

Ja se zbunih pa i nehotice oborih oči...

— Zar vam je ona u svom pismu kazala? — počeh ja.

— Ona je rekla da odlazi od nas zato što je zavolela drugog! Baćuška, rođeni moj, vi zacelo znate gde je ona. Spasite je, hajdemo k njoj; mi ćemo je usavetovati. Zaboga, pomislite, koga je ona ubila? — Punjin odjednom pocrvene, sva krv mu jurnu u glavu, on nezgrapno pade na kolena. — Spasite je, oče, hajdemo k njoj!

Moj služitelj se pojavi na prag pa stade začuđen.

Mnogo me je truda stalo dok sam podigao Punjina opet na noge, objasnio mu da, ako bi čak što i sumnjao, ipak se ne može raditi tako, s neba pa u rebra, naročito udvoje; da bi se tako cela stvar pokvarila, da sam gotov pokušati, ali ni za što ne jamčim. Punjin mi nije odgovarao, ali me nije ni slušao, već je samo pokašto ponavljao svojim prodrtim glasom: — Spasite je, spasite nju i Paramona Semjonovića. — On naposletku zaplaka. — Recite bar samo jedno, — reče on: — je li... on lep, mlad?

— Mlad je, — odgovorih ja.

— Mlad, — ponovi Punjin, razmazujući suze po obrazima. — I ona je mlada... U tome i jest sva beda!

Ovaj slik je ispao slučajno: jadnom Punjinu nije bilo do poezije. Mnogo bih platio kad bih mogao ponovo čuti od njega besedničke govore ili bar njegov bezvučni smeh... Avaj! onih reči je nestalo nasvagda, — i više nisam čuo njegov smeh.

Obećao sam da ću ga posetiti čim doznam ma šta pozitivno... Tarhova ipak nisam pomenuo. Punjin najednom sav klonu.

— Dobro, dobro, moliću, hvala vam, — reče on s bednom grimasom, i dodajući reč „moliću”, što on ranije nikad nije činio: — samo, znate, moliću, Paramonu Semjonoviću nemojte ništa govoriti, moliću... jer će se naljutiti! Jednom rečju: zabranio je! Zbogom, gospodine!

Izlazeći i okrenuvši mi se leđima, Punjin mi se učini tako mizeran, da sam se čak začudio: i hramao je na obe noge, i na svakom koraku su mu klecale...

„Rđavo! Finis,[15] što se kaže”, — pomislih.

*

Iako sam obećao Punjinu da ću prikupiti obaveštenja o Muzi, ipak, idući istog dana Tarhovu, nisam se ni malo nadao da ću što doznati, jer sam zajamačno računao ili da ga neću zastati kod kuće, ili da me neće primiti. Moja pretpostavka se pokazala pogrešna. Tarhova sam zastao kod kuće, on me primio, i čak sam doznao sve što sam hteo znati; ali od toga nije bilo nikakve koristi. Čim sam prekoračio njegov prag, Tarhov mi priđe odlučno, brzo, oči su mu se sijale, gorele, a lice mu je postalo lepše i vedrije, pa reče energično i

živo: — Slušaj, brate Peća! Ja se dosećam zbog čega si došao i o čemu se spremaš da govoriš sa mnom; ali te upozoravam da ako i jednom rečju pomeneš nju, ili njen postupak, ili šta mi, po tvom mišljenju, naređuje mudrost — nismo više prijatelji, nismo čak ni poznanici, i ja ću te moliti da budeš sa mnom kao tuđin.

Pogledah u Tarhova: on je sav drhtao u sebi kao zategnuta žica, sav je zvečao, jedva je izdržavao napon uzburkane mlade krvi, silna, radosna sreća ovladala je njegovim srcem — a i on je njom zavladao.

— Je li to tvoja nepromenljiva odluka? — rekoh ja tužno.

— Da, brate, Peća, nepromenljiva.

— U tom slučaju, ostaje mi samo da ti kažem: zbogom!

Tarhov malko zažmiri... Isuviše mu je bilo dobro.

— Zbogom, brate, Peća, — reče on malo kroz nos, s iskrenim osmehom, a beli zubi mu veselo sevnuše.

Šta sam mogao raditi? Ostavih ga s njegovom „srećom”.

Kad zalupih za sobom vrata, čuh kako se druga sobna vrata takođe zalupiše.

*

Nije mi bilo lako na srcu sutradan, kad sam se uputio svojim zlosrećnim poznanicima. U dubini duše nadao sam se — takva je čovečja slabost! — da ih neću zastati kod kuće, pa opet sam se prevario. Obojica su bili kod kuće. Promena koja se kod njih desila za poslednja tri dana oborila bi svakoga. Punjin je bio sav pobeleo i otekao. Kud se dela njegova brbljivost? Govorio je mlitavo, slabo, sve onim istim promuklim glasom, i imao je začuđen i izgubljen izgled. Baburin, naprotiv, bio se zgrčio i pocrneo; i ranije nije voleo mnogo govoriti, a sad je jedva izgovarao isprekidane zvuke; izraz skamenjene strogosti prosto je izumro na njegovim crtama.

Osećao sam da ne mogu ćutati, ali šta da kažem? Ograničio sam se na to da šapnem Punjinu. „Ništa nisam doznao, i savetujem vam da napustite svaku nadu”. Punjin me pogleda svojim otečenim, crvenim očicama, — to mu je jedino crveno i ostalo na celom licu, — promrmlja nešto nerazgovetno pa odgega u stranu. Baburin se verovatno dosećao o čemu smo ja i Punjin govorili, pa otvori svoje usne, koje su bile stisnute kao da su bile zalepljene, pa reče brzo:

— Dragi gospodine! Od vaše poslednje posete kod nas se desila jedna neprijatnost: naša vaspitanica, Muza Pavlovna Vinogradova, nalazeći da joj više nije zgodno da živi s nama, odlučila se da nas napusti, o čemu nam je ostavila pismenu izjavu. Smatrajući da nemamo prava sprečavati je, ostavili smo joj da postupi kako za najbolje nađe. Želimo da joj bude dobro, — dodade on se priličnim naporom: — a vas najpokornije molim da tu stvar ne pominjete, jer su takve reči beskorisne i čak ogorčavaju.

„Gle, pa i ovaj mi, kao i Tarhov, zabranjuje da govorim o Muzi”, pomislih, pa se moradoh u sebi začuditi. Nije on badava cenio Zenona. Htedoh nešto da mu kažem o tome mudracu, ali mi se jezik nije micao, i dobro je učinio.

Ubrzo odoh svojoj kući. Rastajući se sa mnom, ni Punjin ni Baburin ne rekoše mi: „doviđenja!” već oba u jedan glas izgovoriše: „zbogom!” Punjin mi čak vrati svesku „Telegrafa”, koji sam mu bio doneo, samo što ne kaže: sad mi to više ne treba.

Posle nedelju dana imao sam neobičan susret. Proleće je nastalo rano, naglo; u podne je toplota dolazila do osamnaest stepeni. Sve je zelenelo i izlazilo iz rastresite, vlažne zemlje. Ja sam najmio u manježu jahaćeg konja, pa otišao iz varoši, na Vrapče Brdo. Na putu sam naišao na kola u koja su bila upregnuta dva odlična vjatska konja, sve do ušiju poprskana, s upletenim repovima, s crvenim trakama u kikama i grivama. Konjska oprema bila je odabrana, s bakarnim pločama i kićankama, — gonio ih je mlad kicoški kočijaš u plavom kaftanu bez rukava, u žutoj košulji od kanausa, u plitkoj jagnjećoj šubari, s paunovim perom oko šešira. Pored njega je sedela devojka iz malograđanskog, ili trgovačkog staleža, u kacavejki od brokata, s velikom plavom maramom na glavi — pa se sva zacenila od smeha. Kočijaš se takođe smešio. Ja okretoh svoga konja u stranu, a uostalom nisam obratio naročitu pažnju na veseli par koji je brzo promakao, — kad odjednom mladić podviknu na konje... Pa to je glas Tarhova! Ja se obazreh... Zaista, on je; nesumnjivo on, obučen kao kočijaš, a pored njega — da nije Muza?

Ali u tom trenutku vjatski paripi poleteše, i ja ih više ne videh. Pustih svoga. konja u galop, sve za njima, ali to je bio stari manješki kasač, s takozvanim đeneralskim držanjem u hodu: u galopu je išao još lakše nego kasom.

— Veselite se, dragi moji! — progunđah ja kroz zube. Moram primetiti da Tarhova nisam video cele nedelje, iako sam neka tri puta svraćao k njemu. Njega nikad nije bilo kod kuće. Baburina i Punjina takođe nisam video... Nisam ih posećivao. U svojoj šetnji ozebao sam: iako je bilo vrlo toplo, duvao je oštar vetar. Opasno sam se razboleo — a kad sam ozdravio, otišao sam s bakom u selo — „na otavu" — po lekarevu savetu. U Moskvu se više nisam vraćao: u jesen sam prešao na petrogradski univerzitet.

III
1849 g.

Prošlo je već ne sedam, Bela čitavih dvanaest godina, i ja sam bio uzeo trideet drugu godinu. Baka je bila već odavno umrla; živeo sam u Petrogradu, kao činovnik ministarstva uutrašnjih dela. Tarhova sam bio izgubio iz vida: on je bio stupio u vojnu službu i skoro stalno je bio u unutrašnjosti. Sastali smo se dvaput prijateljski, srdačno; ali se naši razgovori nisu doticali prošlosti. U vreme našeg drugog susreta on je bio, koliko se sećam, već ženjen. Jedared, jednog vrućeg letnjeg dana, promicao sam Gorohovom ulicom, proklinjući i službene dužnosti, koje su me zadržavale u Petrogradu, i varošku zaparu, smrad i prašinu. Neka pogrebna povorka mi preseče put. Ona se cela sastojala iz jednih jedinih kola, to jest, upravo reći, iz vrlo starih mrtvačkih kola, na kojima se po keravnoj kaldrmi njihao mrtvački sanduk, upola pokrpven pohabanom crnom čohom. Samo je jedan star čovek, bele glave, išao za kolima.

Ja se zagledah u njega... Lice mi poznato... I on okrete oči na mene... Bože moj, pa to je Baburin!

Skidoh kapu, priđoh mu, rekoh svoje ime — pa se uputih s njim zajedno.

— Koga sahranjujete? — upitah ga.

— Nikandra Vavilića Punjina, — odgovori on.

Predosećao sam, unapred sam znao da će reći to ime, a ipak mi srce zadrhta. Obuze me tuga, a bilo mi je milo što mi je slučaj dao mogućnosti da odam poslednju počast svome nastavniku...

— Mogu li ići s vama, Paramone Semjonoviću?

— Možete... Sam sam ga pratio; sad će nas biti dvojica.

Više od sata trajao je naš put. Moj saputnik je išao ne dižući očiju, ne rastavljajući usana. Bio je sasvim ostario otkako sam ga video poslednji put; njegovo borama izbrazdano lice bakarne boje oštro se izdvajalo od bele kose. Tragovi napornog, paćeničkog života, stalne borbe, pokazivali su se u celom Baburinovom biću: oglodala ga nužda i nemaština. Kad se sie svršilo, kad. se ono što je bio Punjin zauvek sakrilo u vlažnoj... baš zaista vlažnoj zemlji Smolenskog groblja, postajavši dva-tri minuta s oborenom nepokrivenom glavom pred novom humkom peščane gline, Baburin mi okrete svoje iznureno, nekako ozlojeđeno lice, svoje suve, upale oči, sumorno mi zahvali i htede već da se udalji, ali ga ja zadržah.

— Gde vi živite, Paramone. Semjonoviću? Dopustite da vas posetim. Ja uopšte nisam znao da živite u Petrogradu. Da se spomenemo starog, pogovorimo o našem pokojnom prijatelju.

Baburin mi odmah ne odgovori.

— Treća je godina kako se nalazim u Petrogradu, — prozbori on naposletku: — kvartirim na samom kraju varoši. Uostalom, ako doista hoćete da me posetite, izvolite. — On mi dade svoju adresu. — Dođite uveče; uveče smo uvek kod kuće... oboje.

— Oboje?

— Ja sam ženjen. Moja žena danas nije najzdravija; zato nije ni ispratila pokojnika. A uostalom, dosta je i jedan čovek da ispuni tu praznu formalnost, taj obred. Ko može u sve to verovati!

Ja se malko začudih poslednjim Baburinovim rečima, ali ništa ne rekoh, uzeh kola i ponudih Baburinu da ga odvezem do njegove kuće, ali on odbi.

*

Tor istog dana, uveče, odem k njemu. Putem sam neprestano mislio o Punjinu. Setih se kako sam se prvi put sreo s njim, i kako je tada bio oduševljen i zanimljiv; zatim kako se u Moskvi smirio — naročito poslednjeg našeg sastanka; pa evo je i sasvim svršen obračun sa životom: vidi se da se ona ne šali! Baburin je stanovao na Viborškoj strani, u kućici koja me je potsećala na njegovo moskovsko gnezdašce: petrogradsko skoro ako nije bilo još bednije. Kad uđoh kod njega u sobu, on je sedeo u uglu, na stolici, oborivši obe ruke na kolena; pregorela lojana sveća nejasno je osvetljavala

njegovu oborenu, belu glavu. On ču šum mojih koraka, prenu se i pozdravi me srdačnije nego što sam očekivao. Posle nekoliko trenutaka pojavi se njegova žena: ja u njoj odmah poznadoh Muzu — i tek tada shvatih zašto me je Baburin pozvao svojoj kući: hteo je da mi pokaže da je ipak postigao što je hteo.

Muza se bila mnogo promenila — u licu, u glasu i u pokretima; ali su joj se najviše bile promenile oči. Ponekad su te pakosne, te lepe oči igrale kao žive; nekad su one krišom blistale, ali jasno; njihov pogled je bio oštar kao čioda... Sad su gledale pravo, mirno, pažljivo; crne zenice su potamnele. „Ja sam slomljena, ja sam skromna, ja sam dobra”, činilo se da govori njen tihi i tupi pogled. To isto je govorio i njen stalni, pokorni smeh. I haljina na njoj bila je skromna: cimetasta, s malim bobicama. Ona mi prva priđe, upita da li je mogu poznati. Ona se očevidno nije zbunjivala, i to ne zato što je izgubila stid, već prosto zato što ju je napustila sujeta. Muza je mnogo govorila o pokojnom Punjinu, govorila je odmerenim glasom, koji je takođe postao hladan. Doznao sam da je poslednjih godina bio sasvim iznemogao, skoro se sasvim bio podetinjio, da mu je čak bilo dosadno bez igračaka; istina, uveravali su ga da ih on šije od. krpa radi prodaje... a on se sam njima zabavljao. Njegova strast prema stihovima ipak se nije bila ugasila, i pamćenje mu se bilo sačuvalo samo za stihove: na nekoliko dana pred smrt još je deklamovao iz „Rosijade”; zato se Puškina bojao kao deca bauka. Njegova odanost prema Baburinu takođe se nije bila umanjila: kao i pre, osećao je strahopoštovanje prema njemu, pa i kad su ga već obuzimali samrtnički mrak i hladnoća, još je mucao krutim jezikom: „dobrotvore!” Tako isto doznao sam od, Muze da je Baburin uskoro posle događaja u Moskvi morao opet prekrstariti Rusiju, prglazeći iz jedne privatne službe u drugu; da je i u Petrograd došao da opet stupi u privatnu službu, koju je, uostalom, morao ovih dana napustiti, zbog neprijatnosti s gazdom! Baburinu je palo na pamet da brani radnike... Stalni Muzin osmejak, koji je pratio njen govor, navodio me je na tužne misli; ona je dopunjavala utisak koji je izazvala u meni spoljašnjost njenog muža. Oboje su s mukom nabavljali nasušni hleb — u to se nije moglo sumnjati. On sam malo se mešao u naš razgovor: izgledao je više zabrinut nego ljut... Nešto ga je grizlo.

— Paramone Semjonoviću, molim vas, — reče kuvarica, pojavivši se iznenada na pragu.

— Šta je? Šta treba? — upita on uznemireno.

— Molim vas, — ponovi kuvarica značajno i odlučno. Baburin se zakopča pa izađe.

*

Kad ostadoh sam s Muzom, ona pogleda u me nešto promenjenim pogledom, pa reče tako isto promenjenim glasom, sad već bez osmeha:

— Ne znam, Petre Petroviću, šta vi sad mislite o meni, ali računam da se sećate kakva sam bila... Bila sam uobražena, vesela... i nisam bila dobra; htela sam da proživim po svojoj volji. A, evo šta ću vam sad reći: kad sam bila napuštena i kad sam bila izgubljena i samo čekala ili da me Bog uzme k sebi, ili da imam hrabrosti da svršim sa samom sobom, opet sam, kao i u Voronježu, naišla na Paramona Semjonovića — i on me je opet spasao... Nijedne uvredljive reči nisam od njega čula, ništa on od mene nije tražio — nisam bila vredna toga; ali me je voleo... i ja sam postala njegova žena. A šta sam mogla raditi? Da umrem — nije mi pošlo za rukom; a ni živeti nisam mogla kako sam htela... Pa kud sam se mogla deti! Hvala i na ovome. To je sve.

Ona ućuta, na začas okrete glavu... raniji pokorni osmejak opet se pojavi na njenim usnama. „Ne pitaj da li mi je lako živeti”, činilo mi se da čitam iz toga osmejka.

Razgovor pređe na obične stvari. Muza mi reče da je iza Punjina ostala mačka koju je on mnogo voleo, ali da je od same smrti otišla na tavan i tamo sedi, pa sve mauče, kao da nekog zove... susedi se jako plaše i zamišljaju da je to Punjnnova duša prešla u mačku.

— Paramom Semjonović je zbog nečega uzrujan, — rekoh ja naposletku.

— A zar ste vi to primetili? — Muza uzdahnu. — A kako i da se ne uzrujava. Ne treba da vam govorim da je Paramon Semjonović ostao veran svojim uverenjima... Sadašnji poredak stvari mogao ga je samo učvrstiti u njima. (Muza se izražavala sasvim drukčije nego nekad u Moskvi: jezik joj je dobio književnu, načitanu nijansu). Uostalom, ne znam da li vam se smem poveriti i kako ćete primiti...

— A po čemu smatrate da mi se ne možete poveriti?

— Pa vi ste u državnoj službi, vi ste činovnik.

— No, pa šta je s tim?

— Vi ste, prema tome, odani vladi.

Zadivih se u sebi... Muzinoj mladosti.

— O svome stavu prema vladi, koja i ne sanja da ja postojim, neću se izjašnjavati, — rekoh ja: — ali možete biti mirni. Vaše poverenje neću zloupotrebiti. Ja simpatišem uverenjima vašega supruga... više nego što vi mislite.

Muza odmahnu glavom.

— Da, sve je to lepo, — poče ona bez zapinjanja: — ali evo u čemu je stvar. Uverenja Paramona Semjonovića možda će se uskoro morati pokazati na delu. Ona ne mogu više ostati skrivena. Ima drugova iza kojih sad ne može izostati...

Muza iznenada zaćuta, kao da je pregrizla jezik. Njene poslednje reči me začudiše i malko uplašiše. Verovatno je moje lice izrazilo to što sam osetio — i Muza je to primetila.

Već sam rekao da je naš sastanak bio 1849 godine. Mnogi se još sećaju kako je to vreme bilo mutno i teško, i kakvim se događajima obeležilo u Petrogradu. Mene samog su začudile neke čudnovate pojedinosti u Baburinovom ponašanju, u celom njegovom držanju. Dva-tri puta se s takvim gađenjem izrazio o vladinim naredbama, o licima na visokim položajima, da sam se našao u nedoumici...

— Šta? — upitao me on najedared: — jeste li oslobodili svoje seljake?

Morao sam priznati da nisam.

— A baba vam je valjda umrla?

I to sam morao priznati.

— Takvi ste vi, gospoda plemići, — progunđao je Baburin kroz zube... — Tuđim rukama... da zahvatate žar... to vi volite.

U njegovoj sobi, na najvidnijem mestu visila je poznata litografija Beljinskog; na stolu je stajala sveska stare „Polarne Zvezde” Bestuževa.

Baburin se nije dugo vratio pošto ga je kuvarica bila odazvala. Muza je nekoliko puta uznemireno pogledala u vrata na koja je on izišao. Naposletku nije mogla više trpeti, već ustade, izvini se, pa i ona izađe na ta ista vrata. Posle četvrt sata vrati se sa svojim

mužem; lice i jednog i drugog, kako mi se učini, pokazivalo je uznemirenost. Ali gle, iznenada, Baburinovo lice dobi drugi, ozlojeđen, skoro smušen izraz...

— Kako li će se to svršiti? — poče on iznenada isprekidano, grcajući, što mu nikako nije pristajalo, i šarajući unaokolo, bludeći podivljalim očima. — Živiš, živiš, nadaš se neće li biti bolje, da će biti lakše disati, — a ono naprotiv, sve gore i gore! Već su sasvim pritesnili uza zid! U mladosti sam se svega natrpeo; mene su... možda... čak i tukli... da! — dodade on, okrenuvši se naglo na potpeticama i kao da se baca na mene: — ja sam, već punoletan, bio telesno mučen... da; o drugim nepravdama i da ne govorim... Ali zar ćemo se morati vratiti u ta nekadašnja vremena? Šta sad rade s mladim ljudima! Pa to će, najzad, dovesti do toga da svakom strpljenju dođe kraj... Doći će kraj! Da! Pričekajte!

Nikad nisam video Baburina u takvom stanju. Muza čak sva poblede... Baburin najednom poče kašljati, pa se spusti na klupu. Ne želeći smetati ni njemu ni Muzi svojim prisustvom, odlučih se da idem, kad se najedared otvoriše ona ista vrata na susednoj sobi i pojavi se glava... Ali ne kuvaričina glava, već čupava, uplašena glava nekog mladog čoveka.

— Nesreća, Baburine, nesreća! — promuca on užurbano, ali se odmah sakri videći moju nepoznatu priliku.

Baburin jurnu za mladim čovekom. ja snažno stiskoh ruku Muzi, — pa se udaljnh, s rđavim predosećanjem u srcu.

— Dođite sutra, — šapnu ona uzrujano.

— Doći ću zajamačno, — odgovorih joj.

*

Drugoga dana još sam ležao u postelji, kad mi služitelj dade pismo od Muze.

„Poštovani gospodine, Petre Petroviću”, pisala je ona: „Paramona Semjonovića su uhapsili žandarmi i odveli u tvrđavu ili Bog zna kuda: nisu kazali. Sve naše hartije su preturili, mnogo što šta zapečatili i poneli sa sobom. Tako isto knjige i pisma. Kažu da je u varoši mnoštvo sveta uhapšeno. Možete zamisliti šta ja osećam. Sreća je što Nikandar Vavilić nije ovo doživeo. Na vreme se uklonio.

Savetujte mi šta da radim. Za sebe se ne bojim — neću umreti od gladi — ali misao o Paramonu Semjonoviću ne da mi mira. Dođite, molim vas, ako se samo ne bojite posećivati ljude u našem položaju.

Vaša službenica Muza Baburina”.

Posle pola sata bio sam kod Muze. Videvši me, ona mi pruži ruku, i ma da nije rekla ni reči, izraz zahvalnosti joj se pojavi na licu. Na njoj je bila jučerašnja haljina: po svemu se videlo da nije legala i spavala celu noć. Oči su joj bile crvene — ne od suza već od nespavanja. Ona nije plakala. Nije joj bilo do toga. Htela je da radi, htela je da se bori s nesrećom koja ju je zadesila. Ranija, energična, samovoljna Muza vaskrsla je u njoj. Nije čak imala kad ni da se ljuti, iako ju je ljutnja gušila. Kako da pomogne Baburinu, kome da se obrati, da bi mu se olakšala sudbina — samo je o tome mislila. Htela je s mesta da ide, da moli... da traži... Ali kuda da ide? Koga da moli? Šta da traži? Eto šta je ona želela da čuje od mene, eto o čemu je želela da se posavetuje sa mnom.

Počeh time što joj posavetovah... strpljenje. U prvi mah ništa drugo nije ostalo da se radi osim da se čeka i, po mogućnosti, da se prikupljaju obaveštenja. Preduzimati štogod odlučno sad kad se proces tek počinjao, — bilo je prosto besmisleno, nepametno. Nadati se u uspeh bilo je nepametno, čak kad bih ja imao daleko veću važnost i uticaj... a šta sam mogao učiniti ja, mali činovnik? Ona sama nije imala nikakve protekcije...

Nije joj bilo lako objasniti sve to... ipak je naposletku shvatila moje razloge; razumela je takođe da se nisam rukovodio sebičnošću kad sam dokazivao beskorisnost svih pokušaja.

— Pa recite, Muzo Pavlovna, — počeh ja, kad ona naposletku sede na stolicu — (dotle je jednako stajala na nogama, kao da se spremala da ide odmah u pomoć Baburinu): — na koji je način Paramon Semjonović u njegovim godinama upao u tu stvar? Ja sam uveren da su u to umešani samo mladi ljudi, kao onaj što je sinoć dolazio da vas upozori...

— Ti mladi ljudi su naši prijatelji! — uskliknu Muza, a oči joj sinuše i zaigraše kao nekad. Nešto snažno, neodoljivo, izgledalo je da se podiglo sa dna njene duše... A ja se odjednom setih kako je nekad Tarhov rekao za nju da je novi tip.

— Godine ništa ne znače kad se tiče političkih uverenja! — Muza je naročito udarala glasom na ove dve poslednje reči. Moglo se pomisliti da joj, pored sveg jada, nije bilo neprijatno da se pokaže preda mnom u toj novoj, neočekivanoj svetlosti, — u svetlosti obrazovane i zrele žene, dostojne supruge muža republikanca!

— Po neki starci mlađi su od nekih mladića, — nastavi ona: — sposobniji su za žrtvovanje... ali nije u tome pitanje.

— Čini mi se, Muzo Pavlovna, — reći ću ja, — vi malko preterujete. Znajući karakter Paramona Semjonovića, ja sam unapred bio uveren da će on simpatisati... svakom poštenom poletu; ali, s druge strane, ja sam ga uvek smatrao za pametna čoveka... Zar on ne uviđa svu nemogućnost, svu besmislicu zavera kod nas u Rusiji? U njegovom položaju, u njegovom zanimanju...

— Naravno, — prekide me Muza s gorčinom u glasu: — on je malograđanin; a u Rusiji je dopušteno stupati u zavere samo plemićima, kao na primer četrnaestoga decembra... to ste valjda hteli reći.

„Pa zašto se onda žalite?” umalo mi se ne ote s jezika... ali se uzdržah. — Mislite li vi da je rezultat četrnaestog decembra takav da može potsticati druge? — rekoh glasno.

Muza se namršti. — „S tobom nemam šta da razgovaram o tome”, pročitah na njenom pokunjenom licu.

— Je li Paramon Semjonović mnogo kompromitovan? — odlučih se naposletku da je upitam. Muza ništa nije odgovarala... Gladno, divlje maukanje začu se na tavanu.

Muza se trže.

— Ah, dobro je što Nikandar Vavilić nije sve ovo video! — jeknu ona skoro očajno. — Nije video kako su noću nasilno dokopali njegovog dobrotvora, našeg dobrotvora, možda najboljeg i najpoštenijeg čoveka na celom svetu, nije video kako su se ponašali s čestitim starcem, kako su mu govorili „ti”... kako su mu pretili — i čime su mu pretili!... Samo zato što je on malograđanin! Onaj mladi oficir mora biti da je takođe od onih besavesnih bezdušnika kakve sam i ja u svome životu...

Glas u Muze se prekide. Ona je sva drhtala kao list.

Dugo uzdržavano negodovanje najzad provali; razdrmane, izazvane opštom duševnom uzrujanošću, uskomešaše se stare

uspomene... Ali u stvari, ja sam se u tom trenutku uverio da je „novi tip” ostao onaj isti, ona ista strasna, zanesena priroda. Samo se Muza nije više zanosila onim čim se zanosila nekad u mladim godinama. Ono što sam prve moje posete smatrao da je rezignacija, pokornost, i što je stvarno bilo to — onaj tihi, tupi pogled, onaj hladni glas, ona ujednačenost, ona prostota — sve je to imalo smisla samo u odnosu na prošlost, na ono što se neće povratiti...

Sad je progovorilo ono pravo.

Potrudih se da umirim Muzu, potrudih se da skrenem naš razgovor na praktičnije tle. Trebalo je preduzeti neke neodložne mere: doznati gde je upravo Baburin; a posle naći i za njega i za Muzu sredstva za opstanak. Sve je to pretstavljalo prilične teškoće; trebalo je tražiti ne pravo novac, već posao, što je, kao što je poznato, daleko složeniji zadatak...

Otišao sam od Muze s čitavim rojem kombinacija u glavi.

Ubrzo sam doznao da Baburin sedi u tvrđavi...

Proces je počeo... pa se otegao. Svake nedelje po nekoliko puta sam se viđao s Muzom. I ona je imala nekoliko sastanaka s mužem. Ali baš u trenutku završetka celog tog žalosnog događaja ja nisam bio u Petrogradu. Nepredviđeni poslovi su me primorali da otputujem u južnu Rusiju. Za vreme moje otsutnosti doznao sam da je sud oslobodio Baburina; pokazalo se da je sva njegova krivica bila u tome što su se kod njega, kao kod čoveka nesposobnog da izazove sumnju, ponekad skupljali mladi ljudi, i on prisustvovao njihovim razgovorima; ipak su ga administrativnim putem proterali da živi u jednoj od zapadnih sibirskih gubernija. Muza je otputovala s njim.

„... Paramon Semjonić nije to želeo, — pisala mi je ona, — jer po njegovom shvatanju niko nema prava žrtvovati sebe za drugog čoveka — ako nije za delo; ali ja sam mu odgovorila da u tome nema nikakve žrtve. Kad sam mu u Moskvi kazala da ću biti njegova žena, pomislila sam u sebi: naveki i nerazdeljivo! Tako nerazdeljivo mora ostati do kraja života.”

IV
1861 g.

Prošlo je još dvanaest godina... Svi u Rusiji znaju i večito će pamtiti šta se desilo između 49 i 61 godine. I u mome ličnom životu izvršilo se mnogo promena, o kojima, uostalom, ne vredi govoriti. Pojavili su se u njemu novi interesi, nova briga... Baburinovi su spočetka otišli u drugi red, a posle su se sasvim izgubili. Ipak sam se i dalje dopisivao s Muzom — istina, vrlo retko; ponekad je prolazilo više od godinu dana bez ikakvog glasa o njoj i o njenom mužu. Doznao sam da mu je ubrzo posle 1855 godine bilo dopušteno da se vrati u Rusiju, ali sam je zaželeo da ostane u onoj maloj sibirskoj varošici kud ga je bacila sudbina i gde je, verovatno, svio sebi gnezdo, našao utočište, krug rada...

I gle, krajem meseca marta 1861-ve godine dobijem ovo pismo od Muze:

„Odavno vam nisam pisala, vrlo poštovann Petre Petroviću, da čak ne znam ni da li ste živi; a ako ste živi, da niste zaboravili da mi i postojimo. Ali svejedno; danas vam moram pisati. Kod nas je do sada išlo sve po starome; ja i Paramon Semjonić smo se bavili školama, koje po malko napreduju; povrh toga, Paramon Semjonić se bavio čitanjem i prepiskom, kao i običnim svojim sporovima sa starovercima i duhovnim licima i prognanim Poljacima; zdravlje mu je bilo prilično... Moje takođe. Ali sinoć nam stiže manifest 19-ga februara! Odavno smo ga očekivali, odavno se govorilo o onome šta se radi kod vas u Petrogradu... ali ipak, ne mogu vam opisati kako je to bilo! Vi znate dobro moga muža; nesreća ga ni malo nije promenila, već je, naprotiv, postao još čvršći i energičniji. (Ne mogu sakriti da je Muza napisala jenergičniji). U njega je gvozdena snaga volje, ali sad nije izdržao! Ruke su mu se tresle kad je čitao; zatim me je zagrlio tri puta i tri put se sa mnom poljubio, hteo je nešto reći, — ali nije mogao! I završio je suzama, što je bilo vrlo neobično videti, pa je odjednom viknuo: „Ura! Ura! Bože čuvaj cara!” — Da, Petre Petroviću, baš te reči! Zatim je dodao: „Sad otpusti”... i još: „ovo je prvi korak, za njim moraju doći i drugi”; i onako kako se zadesio, bez kape, potrčao je da saopšti tu veliku novost našim prijateljima. Bio je jak mraz, i čak je mećava počinjala. Ja sam ga zadržavala da ne ide, ali on me nije poslušao. A kad je došao kući, sav je bio posut snegom. Koca, lice i brada — brada mu je sad do pojasa — čak i suze na obrazima su se smrzle. Ali je bio vrlo živahan i veseo, pa mi

je rekao da otvorim flašu cimljanskog vina, pa je zajedno s našim prijateljima, koje je on sa sobom doveo, pio u zdravlje cara i Rusije, i svih ruskih slobodnih ljudi; na je, uzevši čašu i oborivši pogled k zemlji rekao: „Nikandre, Nikandre, čuješ li? Nema više u Rusiji robova! Raduj se i u grobu, stari druže!” I mnogo koješta govorio je: „ostvarile se moje nade!” Govorio je i to da se sad više ne može vratiti nazad; da je to svoje vrste jemstvo ili obećanje.... Svega se ne sećam, ali ga odavna nisam videla tako srećna. Pa sam se evo odlučila da vam pišem, da i vi znate kako smo se radovali i likovali u dalekim sibirskim pustinjama, pa da se i vi poradujete s nama zajedno...

To pismo sam dobio krajem marta, a u početku maja došlo je drugo sasvim kratko pismo od iste Muze. Ona mi je javljala da je njen muž, Paramon Semjonović Baburin, nazebavši na sam dan dočeka manifesta, umro 12-og aprila od zapalenja pluća u svojoj 67-oj godini. Dodala je da namerava ostati tamo gde počiva njegovo telo i nastaviti posao koji joj je on zaveštao, jer je takva bila poslednji volja Paramona Semjonovića — a ona nema drugog zakona.

Od tada više ništa nisam čuo o Muzi.

Pariz, 1874 god.

---

[1] Tartalja, gade jedan. — Prim. prev.

[2] Velik čovek. — Prim. prev.

[3] Toskanski jezik u rimskim ustima. — Prim. prev.

[4] Umetničke lepote. — Prim. prev.

[5] Italijanski usklik, koji se može teško prevesti; otprilike naše: nu!

[6] Grafe, znate, ne treba mi doći u posetu ni danas ni sutra. — Prim. prev.

[7] Da ostavimo poslove za sutra. — Prim. prev.

[8] Sigurno. — Prim. prev.

[9] Bez zamerke, šta? — Prim. prev.

[10] Vrlo dobro, vrlo dobro! — Prim. prev.

[11] U brda, gde sloboda vlada. — Prim. prev.

[12] Liči na Jermenina. — Prim. prev.

[13] Šta radiš ti ovde? — Prim. prev.

[14] Idi uči zadatak iz mitologije. — Prim. prev.

[15] Kraj. — Prim. prev.